Huoltoriitojen sovittelu perheoikeudellisena ja tuomioistuinsovitteluna

Lapin yliopisto

Oikeustieteiden tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Lapsioikeus

Marko Mononen

2016

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Huoltoriitojen sovittelu perheoikeudellisena ja tuomioistuinsovitteluna

Tekijä: Marko Mononen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Lapsioikeus

Työn laji: Tutkielma_x_Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__ Kirjallinen työ__

Sivumäärä: IX + 72

Vuosi: 2016

Tiivistelmä:

Tutkielmassa käsitellään lapsi ja perheasioiden sovittelua koskevia menettelyjä eli perheasioiden sovittelua, lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun päätöksen täytäntöönpanoa koskevaa sovittelua sekä tuomioistuimessa tapahtuvaa asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua. Tutkielmassa selvitetään näiden menettelyjen eroja ja yhtäläisyyksiä ja sitä, millaisiin asiakkaan tarpeisiin kukin menettely vastaa. Tutkielma jakautuu kuuteen lukuun. Johdannon jälkeen toisessa luvussa käsitellään lain mukaista lähtökohtaa huollosta päätettäessä. Luvussa käsitellään myös sovittelua yleisesti. Kolmannessa luvussa käsitellään perheasioiden sovittelun kehitystä ja nykytilaa. Neljännessä luvussa käsitellään täytäntöönpanosovittelun kehitystä ja nykytilaa. Viidennessä luvussa käsitellään asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun säätämisen taustatekijöitä sekä siinä toteutettavaa menettelyä. Kuudennessa luvussa tehdään yhteenveto eri sovittelumenettelyjen eroista ja yhtäläisyyksistä ja hahmotellaan sovittelumenettelyjen käyttöalaa ja sitä, voidaanko sovittelumenettelyillä korvata toisiaan ja mitä sovittelujen erot tarkoittavat asiakkaan näkökulmasta.

Eri sovittelujen todetaan poikkeavan toisistaan niin menettelyn, tavoitteiden kuin käyttöalankin osalta. Perheasioiden sovittelun käyttöala on kaikkein laajin, sillä sitä voidaan käyttää ristiriitojen ratkaisemiseen niin avio- tai avoerossa kuin liiton kestäessäkin. Tuomioistuimessa tapahtuvassa sovittelussa käsitellään yleensä huoltoa ja tapaamisoikeutta sekä elatusta koskevia riitoja. Täytäntöönpanosovittelu tulee käytettäväksi, kun huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua päätöstä ei noudateta vapaaehtoisesti. Menettelyjen käyttöalat ovat myös osin päällekkäisiä, ja perheasioiden sovittelun saatavuuden varmistamisella voidaan vähentää muihin sovitteluihin ja oikeudenkäyntiin eteneviä riitoja. Sillä ei voida kuitenkaan täysin korvata muita menettelyitä, sillä esimerkiksi vaikeimmat huoltoriidat voivat vaatia asiantuntija-avustajan ja sovittelijan yhteisiä ponnisteluja, jotta sovinto riitelevien vanhempien välillä voidaan saavuttaa.

Sovittelussa saavutettujen osapuolia tuomioistuimen päätöstä paremmin tyydyttävien sopimusten avulla voidaan vähentää tarvetta turvautua täytäntöönapanosovitteluun. Tutkielmassa todetaan perheasioiden sovittelun olleen viime vuosina puutteellista. Asiakkaan kannalta on ongelma, jos hän joutuu toimimattoman perheasioiden sovittelun vuoksi käymään läpi useita sovittelumenettelyjä, mikä voi aiheuttaa tarpeettomasti huoltoriitojen pitkittymistä.

Avainsanat: sovittelu, täytäntöönpanosovittelu, asiantuntija-avustaja, huoltoriita, osallistumisoikeus

Tutkimusmenetelmä: Lainopillinen

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_x_

(vain Lappia koskevat)

Sisällys

Lähteet ... IV
Lyhenteet ... IX
1. Johdanto ... 1
1.1. Riidan syntyminen huollosta ... 1
1.2. Kysymyksenasettelu ja metodologia ... 2
2. Huolto ja sovittelu ... 4
2.1. Huollosta päättäminen ... 4
2.2. Lähtökohta huollosta päätettäessä ... 5
2.3. Lapsen mielipide huollosta päätettäessä ... 5
2.3.1. Lapsen mielipide ja osallistumisoikeus ... 5
2.3.2. Osallistumisoikeus ja oikeus suojeluun ... 7
2.4. Sovittelu lapsi- ja perheasioissa ... 8
2.4.1. Sovittelussa noudatettavia periaatteita ... 9
2.4.2. Sovittelussa käytettäviä sovittelumalleja ... 11
2.4.3. Sovittelulla saavutettavia etuja ... 12
2.4.4. Sovittelun tavoitteet ... 14
3. Perheasioiden sovittelu ... 16
3.1. Asumusero avioeron saamisen välivaiheena ja pakollinen sovittelu ... 16
3.1.1. Asumuseron käsite ja oikeusvaikutukset ... 16
3.1.2. Asumuseron ja avioeron vaikutus lapsen huoltoon ... 17
3.1.3. Sovittelun tulo lainsäädäntöön 1948 ... 20
3.1.4. Lainmuutos 1963 ja sen vaikutukset sovitteluun ... 21
3.2. Asumuserosovittelun vaihtuminen perheasioiden sovitteluun ... 24
3.2.1. Perheasioiden sovittelun ottaminen lakiin vuonna 1988 ... 24
3.2.2. Uuden lain tavoitteet ... 25
3.2.3. Perheasioiden sovittelun järjestäminen ... 26
3.2.4. Sovittelun kulku ... 27
3.2.5. Sovittelijan salassapitovelvollisuudesta ... 28
3.3. FASPER-hanke perheasioiden sovittelun uudistajana ... 30
3.3.1. Perheasioiden sovittelun nykytila ... 31
3.3.2. Sovittelun muoto FASPER-hankkeessa ... 33
3.3.3. Sovittelijoiden koulutus FASPER-hankkeessa ... 34
3.5. Yhteenveto ... 35
4. Sovittelu huolto- ja tapaamispäätösten täytäntöönpanossa ... 36
4.1. Lapsen huolto ja tapaamispäätösten täytäntöönpano ... 36
4.1.1.Vuoden 1975 täytäntöönpanolaki ja sen tausta ... 37
4.1.2. Sovittelu täytäntöönpanoasioissa vuoden 1975 täytäntöönpanolain mukaan ... 38
4.1.3. Lainuudistus 1983 ja sen vaikutus sovitteluun ... 39

4.2. Täytäntöönpano voimassaolevan oikeuden mukaan ... 40
4.2.1. Sovittelun käynnistyminen ja toteuttaminen ... 41
4.2.2. Mahdollisuus jättää sovittelu toimittamatta ... 42
4.3. Sovittelijan toimet ... 44
4.3.1. Sovittelijan oikeus vastaanottaa ja käsitellä salassa pidettäviä tietoja ... 45
4.3.2. Sovittelijan yleinen tiedonsaantioikeus ... 45
4.3.3. Oikeus ottaa kertomukseen salassa pidettäviä tietoja ... 46
4.4. Lapsen mielipide ... 48
4.4.1. Lapsen kuuleminen ja mielipiteen selvittäminen ... 48
4.4.2. Sovittelijan asiantuntijuuden merkitys lapsen kuulemisessa ... 49
4.5. Yhteenveto ... 51
5. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa ... 53
5.1. Asiantuntija-avusteisten huoltoriitojen sovittelun tausta ... 53
5.2. Sovittelun kulku ... 55
5.2.1. Sovittelun vireille tulo ja päätös sovittelun aloittamisesta ... 55
5.2.2. Sovittelun eteneminen ... 56
5.2.3. Lapsen kuuleminen sovittelussa ... 58
5.2.4. Harkinta lapsen kuulemisesta ja kuulemisen tavoite ... 58
5.3. Asiantuntija-avusteisen sovittelun työpari ... 59
5.3.1 Sovittelija ... 59
5.3.2. Asiantuntija-avustaja ... 61
5.3.3. Sovittelijan ja avustajan roolit ja yhteistyö ... 62
5.3.4. Näkökohtia työparin yhteistyön hyödyistä ... 64
5.4. Sovittelijan salassapitovelvollisuudesta ja sovittelun julkisuudesta ... 66
5.5. Yhteenveto ... 66
6. Lopuksi ... 68

Lähteet

Aaltonen, Anna-Kaisa: Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa. Helsinki 2015.

Aaltonen, Anna-Kaisa: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki 2009.

Auvinen, Maija: Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 272. Helsinki 2006

Arajärvi, Terttu: Miten avioero vaikuttaa lapseen. Teoksessa: Heydemann, Irma – Koskiniemi, Tuula: Avioero. Raportti siitä kuinka Suomessa erotaan. Keuruu 1971.

Cantell, Ilkka – Luoma, Sirkka-Liisa: Tutkimus lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevista täytäntöönpanoasioista. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 23/1978.

Castrén, Anna Maija: Onko perhettä avioeron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe. Helsinki 2009.

Ervasti, Kaijus – Nylund, Anna: Konfliktinratkaisu ja sovittelu. Helsinki 2015.

Ervasti, Kaijus: Konfliktit ja vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Teoksessa Soile Pohjonen toim.: Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Helsinki 2001. S. 13-38.

Ervasti, Kaijus: Tuomioistuinsovittelu Suomessa. Oikeuspoliittisen laitoksen tutkimuksia. Helsinki 2011.

Ervasti, Kaijus: Uusi tuomioistuinsovittelulaki. Vantaa 2005.

Esko, Martti: Viisi vuosikymmentä avioliitto- ja perheneuvontaa. Teoksessa: Aalto, Kirsi – Esko, Martti – Virtaniemi, Matti-Pekka (toim.): Sielunhoidon aikakauskirja 1993/4. Helsinki 1993. S. 13-25.

Gottberg-Talve, Eva: Perhe, lapsi ja yhteiskunta. Helsinki 1990.

Haavisto, Vaula – Bergman-Pyykkönen, Marina – Karvinen-Niinikoski, Syvönne: Perheasioiden sovittelun uudet tuulet. Havaintoja, mallinnuksia arvioita FASPER-hankkeen pohjalta. Helsinki 2014.

Hakulinen, Yrjö: Muutettu avioliittolaki. Hämeenlinna 1948.

Helevä-Vuoti, Kaisa – Leikas, Minna (toim.): Oikeudenkäynti lapsiasioissa. Käsittelijän opas. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhanke. Laatutyöryhmän 1/2014 raportti lapsiasioiden työprosessin yhtenäistämiseksi ja kehittämiseksi.

Helin, Markku: Suomalainen avioeroprosessi. Helsinki 1974.

Helin, Markku: Avioliiton solmiminen, purkaminen ja avioliiton henkilöoikeudelliset vaikutukset. Teoksessa: Aarnio, Aulis – Helin, Markku: Avioliittolain muutetut säännökset. Tampere 1988.

Helin, Markku – Linna, Tuula – Rintala, Matti: Huolto- ja tapaamispäätösten täytäntöönpano. Helsinki 1997.

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki 2011.

Kangas, Urpo: Perhe- ja perintöoikeuden alkeet. Helsinki 2012.

Karttunen, Risto: Äidin ja isän välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Tampere 2010

Karvinen-Niinikoski, Syvönne – Pelli, Marja: Perheasioiden sovittelu – riitelykulttuurista vastuulliseen osallisuuteen. Teoksessa Poikela, Esa (toim.): Sovittelu, Ristiriitojen kohtaamisesta konfliktien hallintaan. Jyväskylä 2010. S. 91-108.

Kurki-Suonio, Kirsti: Äidin hoivasta yhteishuoltoon. Lapsen edun muuttuvat tulkinnat. Helsinki 1999.

Lipiäinen, Pirjo – Mäntylä-Karppinen, Päivi – Rautio, Ritva: Perheasiain sovittelu lapsen ja vanhemmuuden tukena. Teoksessa ”En ole katkera, mutta kuitenkin…” (toim.) Sirpa Taskinen. Stakes. Helsinkin 1994. S. 13-44.

Litmala, Marjukka toim.: Lapsen asema erossa. Helsinki 2002.

Mahkonen, Sami: Perhesovittelu, Selvitys avioliittolaissa 1987 säädetystä perheasioiden sovittelusta lähtökohtana lapsen aseman turvaaminen vanhempien erossa. Lastensuojelun Keskusliiton Neuvo-projekti. 31.1.2008.

Melander, Ilmari: Lapsen huollosta yksityisoikeudellinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja N:o 20. Vammala 1939.

Melander, Ilmari: Asumusero. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 27. Vammala 1949.

Melander, Ilmari: Mitä olisi tehtävä avioerojen vähentämiseksi? Lakimies 1958. S. 554-565.

Pettilä, Ulla – Ylimattila, Lea: Eron vaiheet. Kirja eroaville ja eroavien auttajille. Smedjebacken 1999.

Rautiala, Martti: Avioliiton purkaminen. Avioliiton pätemättömyys ja avioero. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 12. Vammala 1946.

Salminen, Kirsikka: Asiantuntija-avustaja huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa erityisesti Suomen Follo-kokeilun näkökulmasta. Pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta 2012. Edilex lukaisu 23.8.2012.

Savolainen, Matti: Lapsen huolto ja tapaamisoikeus. Helsinki 1984.

Sihvo, Jouko: Avioliitto ja avioero. Vammala 1976.

Taskinen, Sirpa: Lapsen etu erotilanteessa. Opas sosiaalitoimelle. Stakes oppaita. Helsinki 2001.

Tasola, Sirkka: Margaret Robinsonin näkemyksiä perheasioiden sovittelusta. Teoksessa Taskinen, Sirpa (toim.): Itke vain sydämein. Tausta-aineistoa perheasioiden sovitteluun. Sosiaali ja terveyshallituksen raportteja 84/1993. Jyväskylä 1993. s. 35-51.

Valjakka, Eeva: Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.): Lapsen asema erossa. Helsinki 2002. s. 35-110.

Valkama, Ulla: Perheasioiden sovittelu – jäänne vai uusi mahdollisuus? Sosiaali ja terveyshallituksen raportteja 4/1991. Helsinki 1991.

Valkama, Ulla – Kauppila, Jaakko: Ratkaisukeskeisen työotteen soveltaminen perheasioiden sovittelussa. teoksessa Taskinen, Sirpa (toim.): Itke vain sydämein. Tausta-aineistoa perheasioiden sovitteluun. Sosiaali ja terveyshallituksen raportteja 84/1993. Jyväskylä 1993. s. 77-96.

Valkama, Elisa – Litmala, Marjukka. Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 224. Helsinki 2006.

Vigren, Annikki: Erokriisi. Teoksessa Taskinen, Sirpa (Toim.): Itke vain sydämein. Tausta-aineistoa perheasioiden sovitteluun. Sosiaali ja terveyshallituksen raportteja 84/1993. Jyväskylä 1993. s. 21-34.

Virallislähteet:

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 2059/2/03

HE 105/1962 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle avioliittolaissa säädettyä sovittelua koskevien säännösten uudistamisesta.

HE 96/1974 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan tuomion täytäntöönpanosta sekä ulosottolain muuttamisesta.

HE 244/1982 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 62/1986 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi avioliittolain sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 96/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lainsäädännöksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva päätöksen täytäntöönpanon uudistamisesta.

HE 137/1999 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräiksi niihin liittyviksi laeiksi.

HE 114/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 186/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta.

LaVM 14/1986 vp. Lakivaliokunnan mietintö n:o 14 hallituksen esityksen johdosta laeiksi avioliittolain sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

LaVM 4/2005 vp. Lakivaliokunnan mietintö. Hallituksen esitys eduskunnalle riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi.

OM mietintöjä ja lausuntoja 25/2013: Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011 – 31.12.2012. Loppuraportti 20.5.2013.

OM selvityksiä ja ohjeita 12/2016: Ei niin suurta riitaa, ettei sopu sitä sovita. Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelun seurantaryhmän loppuraportti. Helsinki 2016

Recommendation No. R (98) 1 of the Committee of Ministers to Member States on Family Mediation.

Nettilähteet:

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Tilastoraportti, Lapsen elatus ja huolto 2014 osoitteessa http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201505299612 (haettu 24.3.2016). Lapsen elatus ja huolto 2014.

Suomen Sovittelufoorumi ry nettisivut osoitteessa http://www.sovittelu.com/sovittelu/sovittelu-perheasioiden-sovittelu.php (haettu 14.8.2016). Sovittelu.com

Oikeuskäytäntö:

KKO 2008:69

Lyhenteet

AL	Avioliittolaki 13.6.1929/234
HTL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361
HTpL	Laki lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 16.8.1996/619
JulkL	Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621
Käsittelijän opas 2014	Oikeudenkäynti lapsiasioissa. Käsittelijän opas. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhanke. Laatutyöryhmän 1/2014 raportti lapsiasioiden työprosessin yhtenäistämiseksi ja kehittämiseksi.
LOS	Yhdistyneiden kansakuntien lasten oikeuksien sopimus (SopS 59-60/1991)
LSL	Lastensuojelulaki 13.4.2007/417
OikJulkL	Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 30.3.2007/370
OK	Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
PL	Perustuslaki 11.6.1999/731
SHAsL	Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

1. Johdanto

1.1. Riidan syntyminen huollosta

Konfliktit kasvavat ihmisten erilaisista kokemuksista, jotka saatetaan kokea vääryyksiksi.[1] Lasten huollosta päätettäessä taustalla vaikuttaa aina vanhempien välillä meneillään oleva eroprosessi ja eron aiheuttama muutos, joka luo konfliktin vanhempien välille.[2] Erolla on monia vaikutuksia vanhempien elämään. Ero merkitsee molemmille vanhemmille luopumista monesta yhteisestä asiasta, jotka ovat yhdistäneet paria avio- ja avoliitossa. Muutokset aiheuttavat konflikteja osapuolten välillä aiemman suhteen ja elämäntavan rikkoutuessa ja sen pakonomaisessa muuttumisessa. Erossa konkretisoituvalla muutoksella on niin psykologisia, emotionaalisia, sosiaalisia kuin taloudellisiakin vaikutuksia vanhempien elämään, jotka vaikuttavat taustalla vanhempien kykyyn sopia lastensa huoltoon liittyvistä asioista.[3] Lapset taas ovat vanhempien riidassa sivustakatsojia, mukanaeläjiä, joskus myös sijaiskärsijöitä ja kiistakapuloita.[4]

Vanhemman kykyyn sopia lasten huollosta vaikuttaa myös vanhemman vaihe hänen käymässään eroprosessissa. Molemmat vanhemmat eivät välttämättä ole samassa vaiheessa eroprosessissa. Aloitteen erosta tehneellä puolisolla on ollut aikaa harkita eropäätöstä ja käsitellä eroasiaa pitkään. Toiselle osapuolelle ero voi tulla täytenä yllätyksenä. Asiaa pitkään harkittuaan erosta aloitteen tehnyt vanhempi on valmiimpi sopimaan lasten huoltoon liittyvistä asioista, kun taas toisen vanhemman eroprosessi voi olla vielä pahasti kesken siinä vaiheessa, kun yhteisten lasten huollosta ja muista lasten asioista olisi ajankohtaista sopia.[5] Myös lasten kannalta on merkityksellistä, miten vanhemmat selviytyvät sekä henkilökohtaisesta psyykkisestä kriisistään, että keskinäisen yhteistyön ja vanhemmuuden kriisistä.[6]

Kressel on teoksessaan *The Process of Divorce. How Professionals and Couples Negotiate Settlements* vuodelta 1985 määritellyt rakentavalle avioerolle on kolme perustetta. Ensinnäkin molempien puolisoiden tulee haluta erota. Vaikka tämä on harvoin saavutettavissa, on kuitenkin pyrittävä molemminpuolisuuden muodostumiseen, etteivät osapuolet omaksuisi pysyviä rooleja esimerkiksi hylkääjänä ja hylättynä. Toiseksi molempien puolisoiden on työskenneltävä eron jälkeen uuden sopimuksen hyväksi lasten takia, sillä molemmat vanhemmat ovat heil-

[1] Ervasti 2001, s. 14.
[2] Ks. eroprosessista ja erokriisistä Vidgren 1993, s. 23-26; Aaltonen 2015, s. 23.
[3] Ervasti, Nylund 2015 s. 419.
[4] Valkama, Kauppila 1993, s. 91.
[5] Haavisto ym. 2010, s. 26.
[6] Karttunen 2010, s. 68.

le yhtä tärkeitä vielä eronkin jälkeen, kuten avioliitonkin aikana. Kolmanneksi lapsilla tulee olla lupa ja mahdollisuus rakastaa molempia vanhempiaan ja muodostaa heihin suhteet omista lähtökohdistaan.[7] Jos näissä olosuhteissa on jokin ongelma, esimerkiksi toinen puolisoista ei halua eroa vaan ripustautuu eroa haluavaan puolisoon tai vanhempi ei halua toteuttaa yhdessä sovittuja sääntöjä lasten tapaamisesta, voi syntyä konflikti, jonka ratkaiseminen vaatii mahdollisesti ulkopuolisen sovittelijan apua.

Lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat riidat ovat yleistyneet. Tuomioistuimissa käsitellyt lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat tapaukset kaksinkertaistuivat kymmenessä vuodessa vuosien 1995 – 2005 aikana.[8]

1.2. Kysymyksenasettelu ja metodologia

Suomessa on voimassa olevan oikeuden mukaan kolme erilaista sovittelumenettelyä, jotka liittyvät vanhempien eroon ja huoltoratkaisujen tekemiseen, sekä lapsen aseman järjestämiseen. Nämä ovat perheasioiden sovittelu, josta säädetään avioliittolaissa, täytäntöönpanosovittelu, jota sääntelee laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta, ja erityinen tuomioistuimessa tapahtuva asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu, josta säädetään laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Ne kaikki ovat syntyneet eri aikoina. Niiden kaikkien tarkoituksena on löytää sovinnollinen ratkaisu vanhempien erimielisyyksiin, jotka voivat koskea lasten huoltoa tai tapaamisoikeutta. Toisaalta kolmen erillisen sovittelumenettelyn olemassa olo voi sovittelun asiakkaan näkökulmasta olla ongelmallinen ja aiheuttaa hämmennystä. Eikö yksi sovittelu voisi vastata kaikkiin sovittelutarpeisiin? Millä tavalla menettelyt eroavat toisistaan? Syntyykö sovittelun hajanaisuudesta jotakin ongelmia asiakkaan näkökulmasta? Näihin kysymyksiin haen tutkielmassani vastausta.

Tarkastelen jokaista menettelyä rinnakkain ja tuon esiin niiden keskeisimmät elementit. Jokaista menettelyä lähestyn niiden syntyhistorian kautta ja tällä tavalla pyrin ymmärtämään sitä, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet eri sovittelumenettelyjen kehitykseen. Perheasioiden sovittelun edeltäjä, asumuserosovittelu, syntyi sotien jälkeen eronneiden määrien kasvaessa räjähdysmäisesti. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa taas on Suomen lainsäädännössä hyvin tuore menettely. Sen vakinaistamista edelsi noin kolmen ja puolen vuoden mittainen kokeilujakso, jolla kerättiin kokemuksia sovittelun toimivuudesta ja käyttökelpoisuudesta. Täytäntöönpanosovittelun syntyhistoria ajoittuu näiden kahden menet-

[7] Vidgren 1993, s. 21.
[8] Valkama, Litmala 2006, s. 22.

telyn syntymisen väliin, joskin täytäntöönpanosovittelu on syntynyt ennen nykymuotoista perheasioiden sovittelua.

Tutkimukseni ei kuitenkaan ole oikeushistoriallinen tutkimus, vaan tarkoitukseni on tuoda esiin ainoastaan keskeisimmät tapahtumat ja lainmuutokset, jotka ovat olleet vaikuttavina tekijöinä nykyisten menettelyjen kehittymiseen. Tällä tavoittelen parempaa ymmärrystä nykytilanteesta.

Tutkielmani sijoittuu lapsioikeuteen, perheoikeuteen sekä prosessioikeuteen. Tutkielmassani käsittelen perheoikeudellisia eri sovittelumenettelyjä voimassa olevan oikeuden mukaan. Sen vuoksi tutkimusmetodini on lainoppi. Tulkitsen voimassa olevaa oikeutta selvittäessäni eri sovittelumenettelyjen sisältöä.[9] Lähteenä käytän lainsäädännön lisäksi suomalaista sovittelua käsittelevää oikeuskirjallisuutta. Lisäksi käytän lähteenä hallituksen esityksiä, jotka antavat tärkeää osviittaa siitä, mikä on lainsäädännön tavoite. Lisäksi käytän hyväksi oikeusministeriön työryhmien tekemiä, asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun seurantaa koskevia raportteja. Tulkintametodeista käytän sanamuodonmukaista tulkintaa, systemaattista tulkintaa sekä historiallista tulkintaa. Sanamuodon mukaisen tulkinnan mukaan normille annetaan sen sanamuodon yleiskielen mukainen merkitys. Systemaattisen tulkinnan avulla pyrin ottamaan huomioon myös oikeusjärjestyksen muut normit. Historiallisen tulkinnan avulla selvitän lainsäätäjän tarkoitusta ja käytän hallituksen esityksiä tulkinta-apuna.[10]

Tutkimukseni kohteena on nimenomaan lapsiasioiden sovittelu ja sen kehitys suomalaisessa oikeudessa ja Suomen lainsäädännössä. Siten rajaan tutkielmani ulkopuolelle sovittelun kansainvälisen kehityksen vaihtoehtoista riidan ratkaisua koskevine liikkeineen. Lähtöoletuksena tutkielmassani on, että sovitteluissa käsiteltävät konfliktit ovat vaikeita niin vanhemmille kuin lapsille, ja niiden taustalla on aina jollain tavalla vanhempien välinen ero ja siitä syntyneet ristiriidat, vaikka itse konflikti voi puhjeta vuosienkin kuluttua erotapahtumasta.

[9] Hirvonen 2011, s. 21.
[10] Hirvonen 2011, s. 38-39.

2. Huolto ja sovittelu

2.1. Huollosta päättäminen

Avioerojen määrä on viimevuosina vakiintunut 13 000 – 14 000 kappaleen vuosittaiselle tasolle, eikä lapsen enää koeta olevan este erolle.[11] Korkean vuosittaisen avioerojen määrän takia asenteet eroamista kohtaan ovat muuttuneet vuosien saatossa entistä hyväksyvämmiksi.[12]

Huollon uudelleenjärjestäminen vanhempien välillä tulee ajankohtaiseksi heidän erotessaan ja päättäessään yhteisen elämän. Vaikka parisuhde vanhempien välillä päättyy, vanhemmuus jatkuu.[13] Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta asettaa vanhemmille velvoitteita lastaan kohtaan, joista heidän tulee huolehtia erosta huolimatta. Lainsäädäntö edellyttääkin perhesuhteilta sitoutumista, vastuun kantamista ja velvollisuuksia niin avioparilta toisiaan kohtaan kuin vanhemmilta lapsiaan kohtaan.[14] Niinpä avioeroprosessissa perhe joutuu tekemään hyvin kauaskantoisia ja tärkeitä ratkaisuja vaiheessa, jossa se on kaikkein haavoittuvimmillaan.[15]

Lapsen huollolla tarkoitetaan lapsen jokapäiväisten, henkilökohtaisten asioiden hoitoa, joista säädetään laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983). Lain mukaan huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys lapsen yksilöllisten tarpeiden mukaisesti, hyvä hoito ja kasvatus, sekä lapsen hyvinvointi. Lapsen yksilölliset tarpeet tulee ottaa huomioon lapsen huoltoa järjestettäessä.[16] HTL 3 §:n mukaisesti huolto päättyy, kun lapsi täyttää 18 vuotta tai sitä ennen menee avioliittoon. Saman lainkohdan mukaa lapsen huoltajia ovat ne, joille lapsen huolto on uskottu. 6 §:n mukaan lapsen äiti on automaattisesti lapsensa huoltaja ja lapsen isä, jos hän on naimisissa lapsen äidin kanssa. Jos lapsen vanhemmat menevät avioliittoon keskenään, tulee myös isästä lapsensa huoltaja.

Vanhempien päätyessä eroratkaisuun heidän tulee miettiä, millä tavoin heidän yhteisten lasten huolto tullaan eron jälkeen järjestämään. HTL 7 §:n mukaan vanhempien tulee päättää muun muassa siitä, jakavatko vanhemmat edelleen yhteisten lasten huollon, vai tuleeko toisesta vanhemmasta yksinhuoltaja, kumman vanhemman luona lapset asuvat, ja vahvistetaanko lasten ja toisen vanhemman välille tapaamisoikeus. Lisäksi vanhempien tulee pohtia mahdollista elatusapua, jota toinen vanhempi maksaa elatusvelvollisuutensa perusteella lapsen ylläpidosta.

---

[11] Mahkonen 2008, s. 1; Aatonen 2015, s. 19; Taskinen 2001, s. 3.
[12] Taskinen 1993, s. 21.
[13] Kääriäinen ym. 2012, s. 7.
[14] Aaltonen 2015, s. 19.
[15] Taskinen 1993, s. 35.
[16] Taskinen 2004, s. 18.

2.2. Lähtökohta huollosta päätettäessä

Avioliittolain 20 §:n mukaisesti vanhempien tulee sopia lasta koskevat asiat neuvottelemalla. HTL 10 §:n mukaan lasta tulee kuulla ja hänen mielipiteensä tulee selvittää ja ottaa huomioon häntä koskevista asioista päätettäessä. Laki lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta lähtee siitä ajatuksesta, että vanhempien keskinäinen sopimus on lapsen etu. Tutkimustenkin mukaan yhteistyöhakuisessa avioerossa on parhaat mahdollisuudet sille, että lapsen mielipidettä kuullaan ja otetaan jatkuvasti huomioon.[17]

Aina vanhemmat eivät saa asioita ratkaistua yhdessä sopimalla, vaan he voivat tarvita ulkopuolista apua selvittäessään lasta koskevaa konfliktiaan. Yli 90 prosenttia eroavista vanhemmista tekeekin sopimuksen ilman tuomioistuinta.[18] AL 20.2 §:n mukaan perheasioiden sovittelijat antavat apua perheasioiden hoitoa varten, kun perheessä esiintyy ristiriitoja. Jos vanhemmat eivät neuvotteluteitse pääse sopimukseen lapsen huoltoon, tapaamisoikeuteen ja elatukseen liittyvissä riidoissa, päätöksen asiassa tekee tuomioistuin.[19] Vanhemmilla on nykyään myös mahdollisuus viedä huoltoa koskevat konfliktinsa erilaisiin sovittelu menettelyihin, joissa vanhempien apuna on lapsiasioihin perehtynyt sovittelija. Näitä palveluita järjestetään niin kunnallisesti, kuin tuomioistuinlaitoksenkin yhteydessä. Lisäksi asianajoneuvotteluja voidaan käydä riitelevien osapuolten välillä myös huoltoriidoissa.

2.3. Lapsen mielipide huollosta päätettäessä

2.3.1. Lapsen mielipide ja osallistumisoikeus

Lapsen huoltoon liittyvissä ratkaisuissa vanhempien on otettava huomioon lapsen mielipide. Tämä voi olla vaikeaa vanhemmille, jotka ovat keskellä omaa erokriisiään.

PL 6.3 §:n mukaan lapsella on oikeus vaikuttaa häntä itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lisäksi lapsen mielipiteen ja osallistumisoikeuden merkitystä korostetaan myös yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksessa. LOS 12 artiklan mukaan lapsella, joka kykenee muodostamaan oman näkemyksensä, on oikeus vapaasti ilmaista ne kaikissa häntä itseään koskevissa asioissa. Lapsen oma näkemys on otettava huomioon lapsen

[17] Karttunen 2010, s. 57, 61.
[18] Haavisto ym. 2014, s. 9.
[19] Kangas 2012 s. 110.

iän ja kehitystason mukaisesti. Artiklan toisen kohdan mukaan lapselle on kansallisella lainsäädännöllä turvattava oikeus saada ilmaista mielipiteensä häntä koskevassa oikeudellisessa tai hallinnollisessa toimessa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä. Artiklan mukainen lapsen edustaja voi olla vanhempi, vanhemmat yhdessä tai joku muu henkilö.[20]

HTL:ssa on tarkemmat säännökset siitä, kuinka vanhempien on lapsen huollosta päättäessään otettava huomioon lapsi sekä tämän mielipide ja toivomukset. HTL 4.1 §:n mukaan lapsen huoltaja päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta ja muista henkilökohtaisista asioista. Toisen momentin mukaan huoltajan kuitenkin ennen päätöksen tekemistä tulee keskustella lapsen kanssa, jos se lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen on mahdollista. Päätöstä tehdessään huoltajan on kiinnitettävä huomiota lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin. Oikeuskirjallisuudessa esitetyn näkemyksen mukaan lapsen oikeudella osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon tuetaan lapsen kasvua vastuulliseen aikuisuuteen ja annetaan lapselle mahdollisuus oppia tekemään itsenäisiä ratkaisuja ja valintoja.[21] HTL 4.3 §:n mukaan huoltaja edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa. HTL 5.2 §:n mukaan huoltajat päättävät yhdessä lasta koskevista asioista.

Edellä todettu sääntely siis osoittaa, kuinka vanhempien tulee ottaa lasta koskevassa päätöksenteossa huomioon tämän mielipide. HTL 10 § lähtee siitä, että asia on tuomioistuimessa tai sosiaalitoimessa ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla, ellei ole aihetta olettaa, että ratkaisu olisi vastoin lapsen etua. Tämän vuoksi vanhempien ollessa yksimieliset viranomainen voi lähteä siitä oletuksesta, että vanhemmat ovat kuulleet lasta ja ottaneet tämän ilmaiseman mielipiteen sopimuksessaan huomioon.[22] Lasta ei siten lähtökohtaisesti kuulla tai hänen mielipidettään selvitetä tuomioistuimessa tai sosiaalitoimessa, jos vanhemmat pääsevät asiassa sovintoon ja ovat yksimieliset. Lapsen äänen oletetaan välittyvän vanhempien kautta. Myös oikeuskäytännössä on korostettu vanhempien yksimielisyyden merkitystä lasta koskevassa päätöksenteossa.[23]

Jos lasta kuullaan, on hänen mielipiteelle ja sen syntytavalle oikeuskirjallisuudessa asetettu tiettyjä kriteerejä, joita arvioimalla voidaan ratkaista lapsen mielipiteelle annettava painoarvo.

---

[20] Aaltonen 2015, s. 276.
[21] Savolainen 1984, s. 16-17.
[22] Aaltonen 2015, s. 272.
[23] Ks. KKO 2008:69. Tapauksessa korkein oikeus muutti käräjäoikeuden tekemän ja hovioikeuden vahvistaman tekemän päätöksen vanhempien sopimuksen mukaiseksi. Käräjäoikeudessa oli kuultu 13 ja 16 vuotiaita lapsia, jotka vastustivat vanhempien tekemää sopimusta. Käräjäoikeus ei vahvistanut vanhempien sopimusta siltä osin, kun lapset sitä vastustivat. Korkeimman oikeuden mukaan lähellä täysi-ikäisyyttäkään oleva lapsi ei voi määritellä tapaamisoikeuden sisältöä, jos vanhemmat ovat asiasta yksimieliset.

Siten on selvitettävä: 1) Onko lapsi asian laatuun nähden ikänsä ja kehitystasonsa puolesta riittävän päätöskykyinen? 2) Onko lapsi saanut asiasta tarpeeksi tietoa tavalla, jonka hän kykenee ymmärtämään? 3) Kuinka huolellisesti lapsi on kyennyt harkitsemaan asiaa? 4) Onko lapsi ollut vapaa tuntematta pakkoa, taivuttelua tai manipulointia, joka olisi voinut vaikuttaa siihen, miten lapsi ilmaisee toiveitaan? Tätä kutsutaan oikeuskirjallisuudessa informed consent–periaatteeksi.[24] Näiden perusteiden avulla voidaan mitata sitä, kuinka suuri merkitys lapsen mielipiteelle voidaan antaa esimerkiksi kuultaessa lasta tuomioistuimessa.

2.3.2. Osallistumisoikeus ja oikeus suojeluun

Lapsella on siis oikeus osallistua häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Sen rinnalla vaikuttaa kuitenkin toinen intressi, joka usein on lapsen osallistumisoikeudelle vastainen, nimittäin lapsen oikeus suojeluun. Lapsen oikeudesta suojeluun on säädetty esimerkiksi LOS 3 artiklassa. LSL 20.3 §:n mukaan lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä, jos siitä aiheutuisi haittaa lapsen terveydelle tai kehitykselle. Jos lapsen kehityksen voidaan nähdä vaarantuvan lapsen kuulemisen seurauksena, on lapsen oikeus suojeluun painavampi periaate, kuin lapsen osallistumisoikeus. Periaatteen on katsottu soveltuvan myös huoltoriitoihin.[25] Lapsen mielipide on HTL 11.2 §:n mukaan selvitettävä hienovaraisesti ja siten, että otetaan huomioon lapsen kehitysaste. Kuuleminen on lisäksi toimitettava siten, ettei aiheuteta haittaa lapsen hänen vanhempiensa välisille suhteille.

HTL 15.2 §:n mukaan lasta voidaan tuomioistuimessa kuulla henkilökohtaisesti, jos se on painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta. Kuuleminen voi tapahtua ainoastaan, jos lapsi suostuu kuulemiseen ja on ilmeistä, ettei kuulemisesta aiheudu lapselle haittaa. Siten lapsen suojelun periaate on nimenomaisesti tuotu esiin huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan oikeudenkäynnin yhteydessä ja sen on katsottava olevan lapsen osallistumisoikeutta ja oikeutta tulla kuulluksi koskevia periaatteita painavampi. Kuuleminen on mahdollista ainoastaan kaikkien kolmen edellä mainitun kriteerin täyttyessä. Lähtökohta lasta kuultaessa on, että sosiaalitoimi kuulee lasta ja lapsen mielipide välitetään tuomioistuimelle.[26]

Lapsella on oikeus, mutta ei velvollisuutta ilmaista mielipiteensä. Lisäksi lapsen kuulemisessa on noudatettava varovaisuutta, eikä sillä saa aiheuttaa lapselle haittaa. Siksi lapsen mielipiteen

[24] Auvinen 2006, s. 391-392; Aaltonen 2009, s. 244.
[25] Aaltonen 2009, s. 258; Salminen 2012, s. 46.
[26] Auvinen 2002, s. 152.

selvittäminen tai lapsen kuuleminen tulee tapahtua siten, ettei lapsi koe olevansa vastuussa vanhempiensa erimielisyyden ratkaisusta.[27]

2.4. Sovittelu lapsi- ja perheasioissa

Sovitteluksi kutsutaan sitä menettelyä, jossa ulkopuolinen taho pyrkii saamaan konfliktin osapuolet keskustelemaan keskenään ja saamaan sopimaan riitansa. Sovittelija ei ole tuomari, eikä hän näin ollen ratkaise asiaa. Lapsi- ja perheasioiden sovittelulla pyritään sovittelemaan lapsiperheiden sisäisiä ristiriitoja, joita syntyy esimerkiksi juuri avio- ja avoeron yhteydessä, kun päätettäväksi tulee yhteisten lasten huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät järjestelyt ja ratkaisut.[28] Sovittelun tavoitteena on osapuolten hyväksyttävissä oleva ratkaisu, eikä tavoitteena ole niinkään aineelliseen oikeuteen perustuva lopputulos.[29] Sovitteluun turvaudutaan siinä vaiheessa, kun vanhemmat eivät keskenään sopimalla pääse yksimieliseen ratkaisuun lasten huoltoon liittyvistä kysymyksistä. Sovittelu nähdään yleensä vaihtoehtoisena riidanratkaisukeinona ja se on nimenomaan vaihtoehto sille, että osapuolten välistä riitaa käsiteltäisiin tuomioistuimessa ja tuomioistuin tekisi asiassa lopullisen ratkaisun.[30]

Silloin kun lapset kuuluvat osana vanhempien riitaan, on sovittelijan erityisenä tehtävänä pitää huolta lapsen eduista ja oikeuksista, joten hänen tulee kohdistaa keskustelu lapseen ja vanhemmuuteen. Lisäksi sovittelijan on itse oltava perehtynyt lapsiin ja eroperheisiin ja toimimiseen heidän kanssaan. Osapuolet eivät aina kykene näkemään oman elämänmuutoksensa keskellä lapsen tarpeita ja etua ja vanhemmilla on sovittelutilanteessa usein tarve käydä läpi yhteiselämän aikaisia koettuja vääryyksiä. Sovittelijan onkin kysyttävä vanhemmilta esimerkiksi ”Kuinka voitte olla jatkossa hyviä vanhempia?”[31]

Pitääkseen keskustelun fokuksen lapsessa, sovittelija voi voimakkaastikin joutua rajoittamaan vanhempien puhetta ja kääntämään vanhempien katseet lapseen keskinäisen syyttelyn sijaan. Vanhemmat ovat tutkitusti tyytyväisiä siihen, että sovittelija tuo aktiivisesti esiin lapsen tarpeita, sillä sovittelu menettelyt eivät ole oikea forum vanhempien keskinäiselle syyttelylle, vaan tavoitteena on sopia lapsen hyvinvoinnin kannalta tärkeistä asioista.[32]

---

[27] Valjakka 2002, s. 59.
[28] Ervasti, Nylund 2015, s. 419.
[29] Ervasti 2001, s. 21.
[30] Ervasti, Nylund 2015, s. 133.
[31] Virkkala 1989, s. 23; Haavisto ym. s. 26; Karttunen 2010, s. 59.
[32] Haavisto ym. 2014, s. 44.

Sovittelussa on usein tarve kuulla myös lasta. Tätä edellyttää myös lasten oikeuksien yleissopimus, joka painottaa lapsen myötämääräämisoikeutta häntä itseään koskevissa asioissa. Lasta ei kuitenkaan voida asettaa ratkaisijan asemaan ja on aina muistettava se, että lapsi haluaa olla usein lojaali molemmille vanhemmilleen. Lapsen kuulemisessa on siis muistettava hienotunteisuus.[33]

Sovittelu eroaakin tuomioistuinmenettelystä juuri sen vuoksi, että sovittelussa ratkaisun saavat aikaan riidan osapuolet sopimalla välillään oleva riita ulkopuolisen sovittelijan avustuksella, kun taas oikeudenkäynnissä lopullisen ratkaisun asiassa tekee aina tuomioistuin. Tutkimuksissa on todettu, että sovintoratkaisu koetaan oikeudenmukaisempana ja tyydyttävämpänä kuin tuomioistuimen päätöksen. Siksi sovittelussa aikaan saadun lopputuloksen jälkeen uusintariidan mahdollisuus osapuolten välillä pienenee.[34]

2.4.1. Sovittelussa noudatettavia periaatteita

Ulkopuolisen sovittelijan puolueettomuus on yksi keskeisimmistä edellytyksistä sovittelun tuloksellisuudelle ja sille, että molemmat riidan osapuolet kokevat sovittelun oikeudenmukaisena. Tällöin heille ei tule tunnetta, että sovittelija on toisen osapuolen puolella ja pyrkii suosimaan tätä. Suomalaisessa perhe- ja lapsiasiain sovittelussa vallitsevana sovittelun muotona on fasilitatiivis-intressipohjainen sovittelumalli.[35] Siinä sovittelija ei pyri itse antamaan neuvoja siitä, kuinka osapuolten tulisi ratkaista välillään vallitseva konflikti, elleivät osapuolet nimenomaisesti sitä sovittelijalta pyydä. Sovittelija onkin vastuussa sovitteluprosessin asianmukaisesta kulusta, eikä sovinnosta ja sen saavuttamisesta.[36] Tässäkin sovittelijan tulee olla tarkkana, ettei hän sovintoehdotusta antaessaan menetä kummankaan osapuolen luottamusta itseensä ja näin pilaa sovittelun mahdollisuuksia. Tämä osaltaan turvaa osapuolten sovittelijaa kohtaan tuntemaa luottamusta ja puolueettomuuden tunnetta.

Tuomioistuinsovittelulaissa sovittelijan puolueettomuuden vaatimusta on pyritty lisäämään säätämällä sovittelijan esteellisyydestä. Lain 14 §:ssä säädetään, että sovittelijan esteellisyys on samanlainen kuin tuomarin esteellisyys. Lisäksi sovittelija ei 14 §:n toisen momentin mukaan saa toimia tuomarina asiassa, jossa hän on toiminut aikaisemmin sovittelijana. Tämä johtuu siitä, että sovittelijalle on muodostunut ennakkoasenne ratkaistavaa asiaa kohtaan. Oikeudenkäynnissä esteellisyyden aiheuttaa perusteltu epäily tuomarin puolueettomuudesta. Sen

[33] Karttunen 2010, s. 16.
[34] HE 186/2013 vp. s. 8.
[35] Karvinen-Niinikoski, Pelli 2010, s. 105.
[36] Tasola 1993, s. 37.

sijaan sovittelussa osapuolen pelkkä subjektiivinen kokemus sovittelijan puolueellisuudesta vie sovittelevan tuomarin edellytykset jatkaa jutun sovittelua. Näytön mataluus sovittelijan esteellisyydestä selittyy sillä, että sovittelu perustuu osapuolten vapaaehtoisuuteen ja epäilys sovittelijan puolueellisuudesta saa osapuolet vastustamaan sovittelua.[37]

Sovittelun on perustuttava osapuolten vapaaehtoisuuteen. Myös tällä varmistetaan osapuolten sitoutuminen sovittelussa saavutettuun ratkaisuun, sekä sovittelun tuloksellisuus.

Sovittelun keskeisiä elementtejä on sovittelun luottamuksellisuus.[38] Eroon liittyy paljon salailua ja epäluuloa toista osapuolta kohtaan, sekä epätietoisuutta toisen osapuolen suunnitelmista ja vaikuttimista. Jotta sovittelu sujuisi ja olisi mahdollisimman tuloksellista, olisi osapuolten pystyttävä keskustelemaan asioista mahdollisimman avoimesti.[39] Sovittelussa voi kuitenkin tulla esiin esimerkiksi lasten suojeluun liittyviä kysymyksiä, kuten lapsen seksuaalinen hyväksikäyttöä tai pahoinpitely, jolloin sovittelijalla on velvollisuus tehdä ilmoitus lastensuojeluviranomaisille.[40]

Esimerkiksi OK 17:11.2:ssa säädetään, ettei sovittelija saa todistaa siitä, mitä hän on soviteltavasta asiasta saanut tietää. Tämä säännös koskee tuomioistuimessa tapahtuvaa sovittelua. Luottamuksellisuus on kuitenkin tärkeä osa myös muuta perheasioiden sovittelua myös tuomioistuimen ulkopuolella. Perheasioiden sovittelu on nimittäin sosiaalihuoltolain (1301/2014) 14 §:n mukainen sosiaalipalvelu, johon sovelletaan lakia sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000), jonka 15 §:ssä säädetään sovittelijan vaitiolovelvollisuudesta. Pykälän mukaan sosiaalihuollon palveluksessa oleva henkilö ei saa paljastaa lain mukaan vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvia tietoja, jotka hän on toimessaan saanut tietoonsa. Siten perheasioiden sovittelija ei saa paljastaa ulkopuoliselle tietoa, jonka hän on saanut selville toimiessaan sovittelijana puolisoiden välisessä riidassa.

RiitSovL 16 §:ssä säädetään vetoamiskiellosta. Sen mukaan tuomioistuinsovitteluun osallistuneet riidan osapuolet eivät saa myöhemmässä oikeudenkäynnissä vedota siihen mitä vastapuoli on tuomioistuinsovittelussa esittänyt sovintoon pääsemiseksi. Tällä säännöksellä turvataan sitä, että sovittelun osapuolet uskaltavat tarjota sovintoa avoimin mielin tarvitsematta pelätä sitä, että mahdollisessa myöhemmässä oikeudenkäynnissä sovintotarjoukseen vetoava vastapuoli voisi saada hyötyä osapuolen sovittelussa tekemästä sovintoehdotuksesta. Tosin huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa riidassa tuomioistuimen tulee ottaa huomioon lapsen

[37] Aaltonen 2015 s. 134.
[38] Ervasti, Nylund 2015, s. 137.
[39] Lipiäinen ym. 1994, s. 19.
[40] Tasola 1993, s. 40.

etuun vaikuttavat seikat, vaikka niihin ei olisi menettelyssä vedottukaan. Lisäksi vetoamiskiellon alaisia asioita ovat vain ne seikat, joihin osapuoli on vedonnut sovintotarkoituksessa, jolloin oikeudenkäynnissä voidaan vedota niihin sovittelussa esille tulleisiin seikkoihin, jotka vaikuttavat lapsen edun arviointiin.[41]

Sovittelun luottamuksellisuuteen liittyy myös se, ettei sovittelija saa paljastaa vastapuolelle seikkoja, jotka ovat tulleet esille sovittelijan käydessä erillisneuvotteluja toisen osapuolen kanssa, ellei osapuoli anna tähän suostumustaan. Jos erillisneuvotteluissa tulee esiin seikkoja, jotka ovat merkityksellisiä lapsen edun kannalta, on sovittelijan pyrittävä saamaan osapuoli kertomaan vapaaehtoisesti kyseisistä asioista vastapuolelleen. Mikäli osapuoli ei tähän suostu, voi kyseeseen tulla se vaihtoehto, että sovittelijan on keskeytettävä sovittelu.[42]

2.4.2. Sovittelussa käytettäviä sovittelumalleja

Fasilitatiivisella sovittelulla pyritään luomaan osapuolille menettelyllinen malli, jota noudattamalla osapuolet voivat ratkaista välillään oleva konflikti. Siten fasilitatiivista sovittelua kutsutaankin menettelykeskeiseksi sovittelumalliksi. Fasilitatiivinen sovittelumalli eroaa sovintokeskeisistä sovittelumalleista siinä, että fasilitatiivisessa sovittelussa päätarkoitus ei ole pyrkiä sovintoon vaan tarjota osapuolille foorumi ratkaista riita tasapuolisessa menettelyssä. Sovinnolle asetetaankin tietyt laatukriteerit, eikä sovittelussa pyritä saavuttamaan sovintoa hinnalla millä hyvänsä. Siten huolto- ja tapaamisriitojen sovittelussa saavutettava sovinto tulee olla lapsen edun mukainen, eikä siten vanhempien yksimielinen sopimuskaan saa olla lapsen edun näkökulmasta lapselle epäedullinen.[43]

Vaikka huoltoriitojen sovittelussa käytetään yleensä fasilitatiivista sovittelua, on myös paikallaan kuvata muita yleisimpiä sovittelumalleja, jotta voidaan hahmottaa huoltoriitojen sovittelun erityislaatuisuutta ja sovittelun mahdollisia erilaisia mallinnuksia. Esittelen seuraavassa ainoastaan yleisimmät sovittelumallit, sillä vertailua ei ole tarpeellista tehdä kaikkien olemassa olevien mallien mukaan. On myös muistettava, että olemassa olevista malleista huolimatta sovittelu käytännössä tuskin noudattaa puhtaasti mitään mallia. Lisäksi sovittelu on joustavaa menettelyä, jossa ei ole tarpeenkaan takertua pikkutarkasti tiettyihin malleihin.

Evaluatiivista sovittelua pidetään fasilitatiivisen sovittelun vastinparina ja sille leimallista onkin, että sovittelija antaa ratkaisuehdotuksia sovittelun osapuolille. Hän voi esimerkiksi

[41] Aaltonen 2015 s. 146-147.
[42] Ervasti, Nylund s. 137.
[43] HTL 10 §.

antaa arvionsa siitä, kuinka tuomioistuin ratkaisisi käsillä olevan riidan. Sovittelija siis pyrkii saamaan osapuolet johonkin ratkaisuun. Tämän vuoksi sitä kutsutaan sovintokeskeiseksi malliksi. Keskeisin ero fasilitatiiviseen sovitteluun onkin siinä, että evaluatiivinen sovittelija antaa ratkaisuehdotuksia siitä, kuinka asia hänen mielestään tulisi ratkaista. Tämäkin sovittelu perustuu kuitenkin osapuolten vapaaehtoisuuteen ja sovittelijan on oltava ulkopuolinen henkilö.[44]

Transformatiivisessa sovittelussa tavoitteena on päästä yksimielisyyteen ja osapuolten on itse määritettävä konfliktinratkaisun päämäärä. Siksi osapuolten on selvennettävä itselleen tarpeensa, intressinsä ja päämääränsä. Sovittelun tehtävänä on vaikuttaa osapuolten näkemykseen itsestään ja kasvattaa osapuolten itseluottamusta ja itsekunnioitusta. Siten transformatiivisen sovittelun ensisijainen tavoite ei niinkään ole sovintoon pääseminen, vaan osapuolten voimaannuttaminen. Konflikti saakin usein ihmiset suhtautumaan itseensä ja minäkuvaansa negatiivisesti. Sovittelijan tehtävänä transformatiivisessa sovittelussa on saada osapuolet ymmärtämään toisiaan, sekä edistää heidän välistään kanssakäymistä.[45] Tavoitteena on nimenomaan muutos osapuolten ajattelussa ja itsensä tuntemisessa sekä toisen osapuolen ymmärtämisessä. Siten tyydyttävä lopputulos osapuolten kannalta saavutetaan usein sillä, että osapuolten ymmärrys konfliktin syistä ja taustatekijöistä paranee, vaikka riidan kohteen osalta ei osapuolten kannalta tapahtuisi muutosta.[46]

Kompromissaamiseksi kutsutaan menettelyä, jossa sovinto pyritään saavuttamaan käymällä strategista kaupankäyntiä ja tinkimistä, jossa ratkaisu pyritään saamaan jonnekin osapuolten alkuperäisten vaatimusten väliin. Näin kumpikaan ei saa sitä mitä on alun perin vaatinut. Siten kompromissaamisessa osapuolia houkuttelee taktikointi ja heidän kannattaa asettaa vaatimuksensa korkeiksi, jotta heillä olisi todellisuudessa mahdollisuus saada tyydytettyä intressinsä. Kompromissaamisen tulos ei siten koskaan saavuta osapuolten kannalta täysin tyydyttävää lopputulosta.[47]

2.4.3. Sovittelulla saavutettavia etuja

Sovittelu nähdään yleensä vaihtoehtona oikeudenkäynnille ja siten sovittelun eduista puhuttaessa sovittelua verrataan oikeudenkäyntiin. Sovittelu onkin arkielämässä yleensä vaihtoehto nimenomaan oikeudenkäynnille. Perheasioissa sovittelun esivaiheena ja vaihtoehtona voivat

[44] Ervasti, Nylund s. 155.
[45] Ervasti, Nylund 2015, s. 162-163.
[46] Ervasti, Nylund 2015, s. 162.
[47] Ervasti, Nylund 2015, s. 160-162.

olla myös erilaiset avio- ja avopareille tarjottavat pariterapiat. Varsinkin nykyisin vuonna 2014 voimaan tullut uudistus asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta on ohjannut juttuja oikeudenkäynnin alettuakin tuomioistuimessa käytävään sovitteluun.[48]

Oikeudenkäynnin läpikäyminen on osapuolille usein kallista ja suurimman kuluerän muodostavat usein asianajajien palkkiot. Sovittelussa ei useinkaan tarvita asianajajia, mikä vähentää osapuolten riidasta aiheutuvia kuluja. Tuomioistuimessa tapahtuvassa sovittelussa osapuolilla on usein avustajat. Sovittelun nopea läpivieminen kuitenkin vähentää asianajajilta vaadittavaa työmäärää ja näin ollen myös päämiehen kulut pysyvät matalampina verrattuna oikeudenkäyntiin. Mitä nopeammin riitelevät puolisot saavat apua ristiriitoihinsa, sitä halvemmaksi riita heille tulee.[49]

Nopea sovittelu on edullinen myös osapuolille muutoin, kuin pelkästään taloudellisesta näkökulmasta. Pitkä oikeudenkäynti lisää epävarmuutta niin vanhempien kuin lasten arjessa. Sovittelulla asia saadaan nopeammin pois päiväjärjestyksestä ja osapuolet voivat jatkaa elämäänsä. Onkin sanottu, että avioero itsessään ei vahingoita lasta vaan siitä edeltävä ja siitä johtuva riita sekä pitkä oikeuskäsittely. Oikeusriidan aikana lapsi joutuu usein vaihtamaan kotia, mikä voi olla lapselle raskasta.[50] Perheiden erotilanteet ovat muutosvaiheita, jotka vievät paljon vanhempien ja lasten voimavaroja ja arjen sujuminen vaatii ulkopuolista tukea. On vanhempien, lasten ja yhteiskunnan etu, että vanhemmat saavat ratkaistua erimielisyytensä mahdollisimman varhain.[51]

Riitainen ero ei ole tule kalliiksi pelkästään riidan osapuolille, vaan myös yhteiskunnalle. Juha Hämäläinen on vuonna 2011 ilmestyneessä selvityksessä huoltoriitojen kustannuksista tullut siihen tulokseen, että riitainen ero työllistää useita eri viranomaisia useiden vuosien ajan. Se saattaa poikia kymmeniä yhteydenottoja eri viranomaisiin, aiheuttaa useita oikeusjuttuja seurannaisvaikutuksineen ja kuluttaa satojen tuntien työpanoksen. Kaikkiaan huoltoriidat aiheuttavat yhteiskunnalle vuosittain kymmenien miljoonien eurojen kulut.[52]

Lakimiesten tehtävänä on puolustaa erikseen puolisoita, jolloin vastakkainasettelu vanhempien välillä korostuu ja vanhemmat erkanevat toisistaan entisestään, jolloin yhteinen vanhemmuus vaikeutuu entisestään. Siksi onkin kritisoitu asianajajien koituvan usein esteeksi hyvälle ja tulokselliselle sovittelulle. Siksi onkin korostettu lakimiehille tulevan koulutuksen tärkeyttä

---

[48] OM 25/2013, s. 32.
[49] Recommendation No R (98) 1 on Family Mediation, kohta 7.
[50] Arajärvi 1971, s. 147.
[51] Haavisto ym. 2014, s. 8.
[52] Haavisto ym. 2014, s. 9.

sovitteluasioissa, sillä avustajan rooli oikeudenkäynnissä eroaa huomattavasti avustajan roolista sovittelussa. Sovittelussa pyritään lisäämään vanhempien yhteistyötä, ja sen vuoksi sovittelijan avustuksella vanhemmat pystyvät lähentymään toisiaan. [53]

Sovittelussa riidan osapuolilla on mahdollisuus käsitellä konfliktia laajasti, esimerkiksi he voivat sovittelun kuluessa käydä läpi tunteitaan.[54] Heillä on mahdollisuus käydä vuoropuhelua ulkopuolisen sovittelijan ohjaamassa menettelyssä, mikä ei välttämättä olisi enää mahdollista, tai olisi ainakin hyvin vaikeaa, osapuolten keskinäisissä neuvotteluissa. Sovittelulla pystytään edistämään osapuolten keskinäistä kommunikaatiota.[55]

Sovittelijan ulkopuolisuus korostuu siinäkin, ettei hän itse osallistu erimielisyyden ratkaisuun antamalla konkreettisia ratkaisuehdotuksia, vaan hän toimii ikään kuin keskustelun avaajana ja sovinnon mahdollistajana.[56] Ero oikeudenkäyntiin onkin selvä, sillä oikeudenkäynnissä pystytään käsittelemään ainoastaan riidan juridisoitunutta osaa, joten konfliktin tausta ja osapuolten kokemukset ja tunteet on rajattava oikeudenkäynnin ulkopuolelle.[57] Jos vanhemmilla ei ole ollut mahdollisuutta käsitellä eroa ja keskinäisiä ristiriitojaan, saatetaan niistä riidellä tuomioistuimessa lasten huollon ja tapaamisoikeuden varjolla vielä vuosienkin päästä.[58] Sovittelulla saadaan aikaan kokonaisvaltaisempi ratkaisu vanhempien erimielisyyteen verrattuna oikeuden päätökseen, joka annetaan oikeudenkäynnin lopputuloksena.

2.4.4. Sovittelun tavoitteet

Sovittelun tavoitteena voidaan nähdä olevan säilyttää vanhempien läheiset suhteet lapsiin ja vanhempien välinen yhteistyö, jotta vanhemmuus avioerosta huolimatta voisi jatkua. Monille vanhemmille yhtäaikainen parisuhteen päättäminen ja vanhemmuuden jatkaminen saattaa olla vaikea yhtälö.[59] Sovittelulla pyritäänkin parantamaan osapuolten jo tulehtuneita välejä. Vanhempien yhteistyöllä on olennainen merkitys myös lapsen kannalta, sillä yhteishuolto on vakiintunut yleisimmäksi lasten huoltoa koskevaksi järjestelyksi myös eroperheissä.[60] Esimer-

[53] Tasola 1993, s. 36.
[54] Aaltonen 2015, s. 59.
[55] Recommendation No R (98) 1 on Family Mediation, kohta 7.
[56] Karvinen-Niinikoski, Pelli 2010, s. 103.
[57] Aaltonen 2015, s. 23.
[58] Taskinen 2001, s. 15.
[59] Tasola 1993, s. 35 ;Haavisto ym. 2014, s. 32; HE 186/2013 vp. s. 8.
[60] Haavisto ym. 2014 s. 8.

kiksi vuonna 2014 kuntien sosiaalitoimessa vahvistetuista lapsen huoltoa koskevista sopimuksista 93 prosentissa sovittiin vanhempien yhteishuollosta.[61]

Yhteishuollon vuoksi vanhemmat ovat konkreettisesti riippuvaisia toisistaan, joten heidän välisensä yhteistyön ja keskusteluyhteyden löytäminen saavat huoltoriidoissa erityisen merkityksen. Sillä turvataan yhteistyön sujumista yhteishuollon edellyttämällä tavalla. Yhteistyön parantaminen vähentää myös tulevaisuudessa syntyviä konflikteja vanhempien välillä. Sovittelija voi käyttää paljonkin aikaa keskusteluyhteyden saamiseen vanhempien välille.[62] Jatkuvat neuvottelut lasten huollon käytännön järjestelyistä ovat osa erovanhemmuutta.[63] Vanhemmilta vaaditaan eron jälkeen paljon, sillä he joutuvat olemaan tekemisissä ihmisen kanssa, jonka kanssa he eivät välttämättä haluaisi olla ollenkaan tekemisissä.

Yhteishuoltajuus on vakiintunut niin Suomessa kuin muissakin läntisen maailman maissa 1970- ja 1980-luvulta lähtien. Eroajattelussa on siirrytty korvaavuuden logiikasta jatkuvuuden logiikkaan. Korvaavuuden logiikassa nähtiin, että ydinperheen hajoaminen eron seurauksena oli peruuttamaton perheen purkautuminen, jossa lapsen etua toteutettiin parhaalla mahdollisella tavalla, kun huoltajuuden saanut vanhempi saavutti vakaan perhetilanteen mahdollisimman nopeasti. Tässä mallissa uusi perhe korvaa lapsen vanhan perheen ja huoltajan uusi puoliso huollosta erotetun vanhemman. Sitä vastoin nykyisin vallitsevassa logiikassa ero ei pura lapsen perhettä, vaikka vanhempien eron seurauksena syntyy kaksi kotitaloutta. Uudelleenjärjestelyn kautta syntyy kaksinapainen perhe, jossa vanhemman uusi kumppani ei voi korvata lapsen vanhempaa, ja lapsella on oikeus rakastaa ja pitää yhteyttä molempiin vanhempiinsa myös eron jälkeen.[64]

Käsitykseni mukaan tuomioistuimen määrätessä vanhemmille yhteishuollon osa pareista kokee myöhemmin yhteishuollon mahdottomaksi toteuttaa vanhempien yhteistyökyvyttömyyden vuoksi. Tähän vaikuttaa se, etteivät vanhemmat oikeudenkäynnin aikana keskustele enää rakentavasti keskenään ja päätös yhteishuollosta tulee ulkopuoliselta taholta eli tuomioistuimelta. Siten vanhempien keskusteluyhteyttä ei pääse muodostumaan ulkopuolisen sovittelijan puuttumisen johdosta, joka pystyy avaamaan lukkiutuneita solmuja osapuolten välillä.[65]

---

[61] Lapsen elatus ja huolto 2014 s. 2-3.
[62] Ervasti, Nylund 2015, s. 153.
[63] Haavisto ym. 2014, s. 8.
[64] Castrén 2009, s.145 teoksesta Théry, Irene: 'The interests of the child' and the regulations of the post-divorce family. International Journal of the Sociology of Law 14, 1986, s. 354-357.
[65] HE 186/2013 vp. s. 8.

3. Perheasioiden sovittelu

Perheasioiden sovittelun kehityksen kuvaaminen ja tutkiminen tutkielmassani alkaa vuodesta 1948, sillä silloin luotiin ensimmäinen sovittelumenettely perheoikeudellisten riitojen käsittelyyn. Sotien jälkeen avioerot yleistyivät huomattavasti ja lainsäätäjälle tuli paine muokata lainsäädäntöä, jotta avioeroja ei tapahtuisi niin paljon.[66] Ratkaisuna tähän nähtiin olevan sovittelu, johon puolisoiden tuli osallistua avioeron saamiseksi. Ajateltiin, että sovittelu saisi puolisoiden ristiriidat laukeamaan ja he voisivat jatkaa yhteiselämää.

3.1. Asumusero avioeron saamisen välivaiheena ja pakollinen sovittelu

3.1.1. Asumuseron käsite ja oikeusvaikutukset

Asumuserossa tuomioistuin antoi asumuserotuomion, jonka perusteella molemmilla puolisoilla oli oikeus lopettaa yhteiselämä. Katsottiin kuitenkin, ettei julkinen intressi vaatinut puolisoiden muuttamista erilleen, joten viranomainen ei pannut tuomiota täytäntöön viran puolesta. Ainoastaan, jos puoliso vaati tuomion täytäntöönpanoa, voitiin toinen puoliso velvoittaa muuttamaan pois puolisoiden yhteisestä kodista. Asumuserotuomiossa tuomioistuimella oli mahdollisuus määrätä, kummalla puolisoista on oikeus jäädä asumaan puolisoiden yhteiseen kotiin.[67]

Asumusero oli pakollinen vaihe avioeron saamiseksi. Vuonna 1948 voimassa olleen avioliittolain 76 §:n 1 momentissa määrättiin, että puolisot oli tuomittava avioeroon jommankumman puolison vaatimuksesta, jos he ovat asumuserotuomion saatuaan asuneet jatkuvasti yli vuoden erillään. Sen vuoksi puolisoiden oli järkevää muuttaa erilleen asumuserotuomion saatuaan, jotta vuoden määräaika avioeron saamiseksi alkaisi kulua. Asumuserotuomiossa toinen puoliso voitiin velvoittaa muuttamaan pois puolisoiden yhteisestä kodista. Mikäli puolisot kuitenkin olivat sopineet yhdessä tästä asiasta, tuomioistuimen oli vahvistettava sopimus muuttamatta sitä. Avioliittolain 69 a §:n 4 momentissa sen sijaan säädettiin, että tuomio, jolla puolisot on tuomittu asumuseroon raukeaa, jos puolisot eivät kolmen kuukauden kuluessa tuomion

[66] Ks. Melander LM 1958, s. 555, jossa on vertailtu avioerojen määriä eri valtioista eri puolilta maailmaa vuodelta 1954. Tilastosta selviää, että Suomessa tapahtui avioeroja kahdekanneksi eniten vertailuun otetuista 17 maasta.
[67] Melander 1949, s. 71-72.

saamisesta muuttaneet erilleen. Säännöksen mukaan tuomio raukesi myös, jos aviopuolisot erilleen muuttamisen jälkeen palasivat asumaan yhteen.[68]

Myös avioeron saamista helpotettiin vuoden 1948 voimaan tulleella avioliittolain uudistuksella. Sen mukaan avioero oli myönnettävä, jos aviopuolisot olivat siitä yksimieliset. Siten aviopuolisoiden sopimusvapaudelle annettiin merkitystä eikä tuomioistuin enää tutkinut puolisoiden välejä, kuten oli asia ennen vuoden 1948 lain muutosta. Tämä oli yleinen kehitys myös muissa pohjoismaissa.[69]

Asumuserosta huolimatta avioliitto puolisoiden välillä jatkui. Asumuseron saatuaan ja erilleen muutettuaan säilyi puolisoiden uskollisuusvelvollisuus. Jos puoliso oli asumuseron aikana uskoton toista puolisoa kohtaan, oli toisella puolisolla mahdollisuus saada avioero aviorikoksen perusteella. Jos taas aviopuolisot keskenään olivat sukupuoliyhteydessä muutoin kuin tilapäisesti, oli Melanderin mukaan arvioitava sitä, ovatko puolisoiden välit todella rikkoutuneet sillä tavalla, että asumuseroon ja siitä seuranneeseen avioeroon olisi ollut aihetta. Asumuseron tarkoituksena nimittäin oli estää puolisoiden välistä aviollista kanssakäymistä. Pois muuttamaan määrätty puoliso ei saanut palata takaisin puolisoiden yhteiseen kotiin ilman toisen puolison suostumusta.[70]

3.1.2. Asumuseron ja avioeron vaikutus lapsen huoltoon

Voimassa olleen avioliittolain (234/1929) 80 §:n 1 momentin mukaan tuomioistuimen tuli asumuseron myöntäessään määrätä puolisoiden lasten huollosta. Jos puolisoille myönnettiin asumusero, katsottiin tuohon aikaan, ettei yhteishuolto toteuta lapsen etua parhaalla mahdollisella tavalla, eikä siten ole mahdollinen. Katsottiin nimittäin, että riitelevät vanhemmat eivät pysty yksimielisesti päättämään lapsen huoltoon liittyvistä asioista. Vanhempien riidan katsottiin myös olevan haitallista lapsen psyykkiselle kehitykselle.[71] Huollosta päätettäessä annettiin painoa puolisoiden tekemälle sopimukselle, ellei sen katsottu olevan lapsen edun vastainen.[72] Asumuseron yhteydessä lapsen huollosta tehtiin väliaikainen päätös. Jos huolto määrättiin ainoastaan toiselle vanhemmalle, lakkasi toisen vanhemman oikeus lapsen huoltoon. Huolta-

[68] Melander 1949, s. 72-73.
[69] Melander LM 1958, s. 557. Vaikka avioero ei kaikissa maissa, etenkään katolisissa maissa, ollut sallittua, ei se silti estänyt puolisoiden välien rikkoutumista ja avioliiton epäonnistumista.
[70] Melander 1949, s. 75-77; Ks. myös Hakulinen 1948, jonka mukaan tuomioistuin voi erikseen antaa määräyksen, ettei toisella puolisolla ollut oikeutta palata puolisoiden yhteiseen kotiin. Hakulinen käsittelee myös niitä keinoja, joita puolisolla on käytettävissään, jos vastahakoinen puoliso kieltäytyy noudattamasta tuomioistuimen antamaa tuomiota.
[71] Melander 1949, s. 109-111.
[72] Melander 1939, s. 47.

jaksi väliaikaisella päätöksellä määrätty vanhempi ei kuitenkaan huoltajana saanut tehdä niitä toimia, jotka olisivat voineet tehdä tyhjäksi sen, että lopullisessa huoltajaa koskevassa määräyksessä huolto olisikin uskottu toiselle vanhemmalle. Väliaikaisesti huoltajaksi määrätty ei siten voinut esimerkiksi viedä lasta pois maasta tai antaa lasta ottolapseksi.[73]

Vuonna 1948 muutetun holhouslain 23 §:ssä säädettiin holhoojan määräytymisestä niissä tilanteissa kun vanhemmat välirikon vuoksi asuvat erillään, tai heidät on tuomittu avioeroon tai heidät on määrätty asumuseroon. Pykälän toisen momentin loppuosassa säädettiin, että mikäli toinen osapuoli oli pääasiallisesti syypää välien rikkoutumiseen ja he molemmat ovat soveliaita lapsen huoltajiksi, tuli syytön puoliso määrätä lapsen huoltajaksi. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin esitetty tarkennusta tähän näkemykseen. Rautiala onkin esittänyt, ettei yksin syyllisyys välien rikkoutumiseen riitä huollon uskomiseen toiselle puolisolle, vaan syyllisyyden tuli osoittaa myös puolison kykenemättömyyttä lapsen huoltajaksi. Esimerkiksi, jos vanhempi on huono maineinen ja juoppo, ei hänen voitu katsoa pystyvän toimimaan lastensa huoltajana.[74]

Avioliittolain 71 – 75 §:ssä säädettiin niistä perusteista, joilla jommallakummalla puolisoista oli mahdollisuus saada avioero ilman asumuseroa ja vuoden erillään asumista. Osa avioeroperusteista saattoi aiheuttaa myös kyvyttömyyteen tai alentuneen kyvyn toimia lapsen huoltajana, esimerkiksi 75 §:ssä mainittu mielisairaus. Toisaalta taas 71 §:ssä avioeroperusteeksi säädetty sukupuolitaudin saaminen tuskin alentaa kykyä toimia lapsen huoltajana. Siten Rautialan arvio siitä, ettei syyllisyys yksin välien rikkoutumiseen aiheuta kyvyttömyyttä lapsen huoltajaksi, eikä siten osoittanut lapsen edun mukaista huoltoratkaisun sisältöä, oli mielestäni täysin perusteltu.

Holhouslain 23 §:ssä ei ollut annettu mitään ohjetta siitä, kummalle vanhemmalle lasten huolto olisi tullut uskoa, jos vanhempien kyky toimia huoltajana oli tasavertainen. Oikeuskirjallisuudessa katsottiin kuitenkin, että riidanalaisessa tapauksessa etusijalla lasten huollosta määrättäessä olisi tullut pitää äitiä. Myös oikeuskäytäntö tuolta ajalta viittasi tähän periaatteeseen.[75] Oikeuskirjallisuudessa on esitetty myös kanta, että nimenomaan pienempien lasten uskominen äidin huoltoon olisi ollut heidän etunsa mukaista. Lasten huoltoa jaettaessa olisi tullut kuitenkin ottaa huomioon lasten sukupuoli ja ikä. Oikeuskirjallisuudessa esitettiinkin,

[73] Melander 1940, s. 87-89, 40.
[74] Rautiala, 1946, s. 206.
[75] Rautiala 1946, s. 206 Ks. Myös Kurki-Suonio, joka korkeimman oikeuden tapauksia vuosilta 1930 - 1965 tutkiessaan on listannut ne tapaukset, joissa huolto oli uskottu jommalle kummalle puolisoista. Tapauksia oli 35 ja niistä 18:ssa tehtiin päätös avio- tai asumuseron yhteydessä. 14 tapauksessa huolto uskottiin äidille ja 3 tapauksessa isälle. Kurki-Suonion keräämä oikeustapausaineisto osoittaa myös, että avioeroon syyllinen äiti voitiin määrätä lasten huoltajaksi, ellei syyllisyys osoittanut moitittavuutta äidin roolissa.

että pienten lasten ja tyttärien osalta huolto olisi tullut uskoa äidille ja poikien huolto isälle. Toisaalta painoa oli annettava jo tuohon aikaan lapsen omalle mielipiteelle, mikäli lapsi oli tarpeeksi kehittynyt, jotta hänen mielipiteensä voitiin ottaa huomioon.

Melander on myös esittänyt, että lasten huollosta määrättäessä oli myös otettava huomioon vanhemman etu, mikäli se ei ollut ristiriidassa lapsen edun kanssa. Tältä ristiriidalta vaadittiin kuitenkin selvää ilmeisyyttä. Esimerkiksi lapsen merkitys vanhemmalle ja se mitä lapsen menetys merkitsee vanhemmalle, voitiin ottaa tuohon aikaan huomioon. Lasten huoltoon etuoikeutettuna oli myös pidettävä sitä, joka ei avioeron jälkeen mennyt uusiin naimisiin.[76] Varsinkin viimeksi mainittu peruste lasten huollon määräytymisestä vanhemman naimisiinmenon perusteella kuulostaa vieraalta nykyisen oikeustajun mukaan. Nykyaikana olisi vieras ajatus, että vanhemman uudelleen naimisiin meneminen vaikuttaisin negatiivisesti hänen oikeuteensa toimia lapsensa huoltajana.

Tapaamisoikeus nähtiin osana huolto-oikeutta. Siten tapaamisoikeudesta ei yleensä päätetty huoltoa koskevan tuomion yhteydessä. Huollosta erotettu vanhempi menetti siis yleensä yhteytensä lapseen kokonaan. Tapaamisoikeus voitiin vahvistaa vain, mikäli se oli lapsen edun mukaista. Vanhemmat kuitenkin saattoivat tehdä sopimuksen tapaamisoikeudesta, jolloin tuomioistuimen tuli myöntää tapaamisoikeus, ellei se ollut vastoin lapsen etua. Mutta jos puolisot eivät päässeet tapaamissopimuksesta yksimielisyyteen, katsottiin paremmaksi, että puoliso joka erotettiin lapsen huollosta, myös käytännössä menetti lapsensa kokonaan. Rautiala katsoi, että jos riitaiselle vanhemmalle vahvistettaisiin tapaamisoikeus, lapsi saisi tältä ristiriitaisia vaikutteita huoltaja vanhempaan verrattuna. Hän ei katsonut tämän olevan lapsen edun mukaista, joten tapaamisoikeutta tällaisessa tilanteessa ei Rautialan näkemyksen mukaan voitu katsoa vahvistettavan. Rautialan mukaan myös, mikäli puoliso oli syyllinen avioeroon, oli vain oikein, että hänet erotetaan lapsen huollosta.[77]

Toisenlaisen kannan esitti Melander, jonka mukaan lapsen erottaminen toisesta vanhemmasta kokonaan on luonnotonta, ja että lapsen mahdollisuus tavata myös toista vanhempaansa on tämän edun mukaista. Tapaamisoikeuden tuli hänen mukaansa aiheuttaa lapselle todella tuntuvaa haittaa, jotta vanhempi voitiin kokonaan erottaa lapsensa huollosta. Tapaamispäätöksessä ei Melanderin mukaan otettu huomioon lapsen mielipidettä. Ainoastaan siinä tapauksessa, että tapaaminen on lapselle erittäin vastenmielistä ja siten haitallista.[78] Kurki-Suonio on tut-

[76] Melander 1940, s. 80-82.
[77] Rautiala 1946, s. 214-216.
[78] Melander 1940, s. 104-105.

kimuksessaan tullut siihen tulokseen, että korkeimman oikeuden kanta oli lähempänä Melanderin kuin Rautialan näkemystä.[79]

3.1.3. Sovittelun tulo lainsäädäntöön 1948

Vuonna 1948 tulivat Suomalaiseen lainsäädäntöön ensimmäistä kertaa säännökset, jotka koskivat sovittelua perheen sisäisissä ristiriidoissa. Tällöin tehdyllä lainmuutoksella otettiin avioliittolakiin uudistetut säännökset asumuserosta. Aiempaan tiukkaan avioeron saamiseen tuli helpotus, sillä uudessa mallissa avioeron saamiseen asumuseroperusteella riitti, että puolisot hakivat avioeroa yhdessä ja he sitä ennen olivat asuneet vuoden erillään ja olivat käyneet läpi pakolliseksi säädetyn sovittelun. Sovittelu tuli tavallaan tuomioistuimessa suoritettavan tutkimisen sijaan.[80] Tutkinta olisikin ollut toisinaan kohtuutonta, eikä olisi aina johtanut totuuden selvittämiseen. Usein olisikin ollut kohtuutonta velvoittaa puolisoita paljastamaan arkaluonteisia yksityiselämään kuuluvia tietoja ja niitä koskevia ristiriitoja. Hienotunteinen puoliso olisi saattanut salata joitain ratkaisevana pidettäviä tietoja, eikä tuomioistuimella siten olisi ollut mahdollisuutta saada objektiivista käsitystä puolisoiden välien rikkoutumisesta.[81] Sovittelusta säädettiin, että sovittelussa molempien puolisoiden tuli olla henkilökohtaisesti läsnä. Tätä tulkittiin siten, että sovittelu tuli suoritettua, kun puolisot olivat yhtä aikaa läsnä yhdessä sovittelutilaisuudessa.[82] Mikäli toinen osapuoli ei saapunut sovitteluun paikalle, ei sovittelija voinut antaa todistusta sovittelun suorittamisesta, joka oli ehdoton edellytys avioeron saamiselle.[83]

Tätä ennen kirkko oli vuonna 1944 aloittanut oman vapaaehtoisen sovittelutoimintansa.[84] Sotien jälkeen oli uskottomuus yleistä rintamalta palaavien miesten keskuudessa. Rintamalla olleet miehet olivat tottuneet puhumaan ongelmistaan rintamapapille, johon he turvautuivat myös sodan jälkeen. Pian huomattiinkin, että oli todellista tarvetta sovittelevalle toiminnalle, jota rintamalta palanneet kenttäpapit ryhtyivät järjestämään. Tämän seurauksena ensimmäiset avioliittoneuvolat perustettiin Helsinkiin ja Tampereelle. Sovittelusta saatujen kokemusten perusteella sovittelu säädettiin pakolliseksi vaiheeksi avioeron saamiseksi, eikä tuomioistuin

[79] Kurki-Suonio 1999, s. 408.
[80] Kurki-Suonio 1999, s. 394.
[81] Melander LM 1958, s. 555-556.
[82] Sihvo 1976, s. 38.
[83] Melander 1976, s. 60. Ks. myös sama s. 58. Vuonna 1948 voimaan tulleen avioliittolain 69 a §:n mukaan sovittelua ei tarvinnut toimittaa, mikäli toinen osapuoli oleskeli ulkomailla.
[84] Kurki-Suonio 1999, s. 394 Ks. myös Esko teoksessa Sielunhoidon aikakauskirja 1993/6, s. 13, jonka mukaan kirkko julkaisi Aamulehdessä 19.11.1944 ilmoituksen ”Älkää ottako avioeroa. Tarjoamme apua vaikeuksissanne”, jonka voidaan katsoa olleen lähtölaukaus kirkon piirissä alkaneelle sovittelutyölle.

ottanut avioeroasiaa käsiteltäväksi, elleivät osapuolet olleet käyneet läpi asumuserosovittelua.[85] Avioliittolain 84 a §:n mukaan asumuseron saaminen edellytti eräissä tapauksissa, että puolisoiden välillä oli toimitettu sovittelu ennen sen myöntämistä.[86]

Sovittelijoiksi laissa määrättiin sovittelijoina toimivat evankelis-luterilaisen seurakunnan kirkkoherra tai kreikkalaiskatolisen seurakunnan esimies tai muun uskonnollisen yhdyskunnan seurakunnan johtaja. Nämä henkilöt olivat kelpoisia suorittamaan sovittelun ilman muuta, tarvitsematta erillistä määräystä tai koulutusta sovittelijan tehtävään. Muu henkilö oli kelpoinen toimittamaan sovittelun vain tuomarin tai raastuvanoikeuden hänelle antaman määräyksen perusteella. Tällöinkin sovittelija oli mahdollista määrätä vain tiettyä yksittäistä sovittelukertaa varten.[87] Sovittelun tarkoituksena oli saada eroavat puolisot sopimaan yhteiselämän jatkamisesta, sekä tehdä selkoa asumuseron oikeusvaikutuksista. Mikäli puolisot eivät sopineet yhteiselämän jatkamisesta, oli sovittelun tarkoituksena myös saada puolisot sopimaan asumuseron ehdoista. Mikäli osapuolet eivät kuuluneet kirkkoon, oli tuomioistuimen määrättävä heille joku muu kuin edellä mainittu henkilö sovittelijaksi.[88]

Sovittelijan määräystä ei annettu viranpuolesta, vaan sovittelua haluavan osapuolen oli sitä tuomioistuimelta pyydettävä. Sovittelijan määräämistä hakevan tuli ehdottaa haluamaansa sovittelijaa hakemuksessa, eikä tuomioistuin voinut määrätä sovittelijaksi muuta kuin osapuolten ehdottamaan henkilöä. Tämä ajatus lähti siitä, että sovittelun koettiin jo tuolloin olevan luottamusta vaativa menettely, jolloin osapuolten on pystyttävä luottamaan sovittelijaan. Sovittelijan kelpoisuudesta ei ollut säännöksiä laissa. Melanderin mukaan oli kuitenkin katsottava, että sovittelijan tuli olla täyttänyt 21 vuotta ja hänen tuli olla pystyvä sovittelijan tehtävään.[89]

3.1.4. Lainmuutos 1963 ja sen vaikutukset sovitteluun

Seuraavan kerran sovittelua muutettiin vuonna 1963 avioliittolakiin tehdyllä muutoksella. Lain muutoksella laajennettiin sovittelijoiden piiriä aiemmasta. Tämä oli tarpeen juuri sen vuoksi, ettei osapuolten tarvitsisi hakea sovittelijan määräystä tuomioistuimelta. Uudistukses-

[85] Ks. HE 1986/62, s. 45, jossa on kuvattu niitä syitä, jotka johtivat avioliittolain muutokseen sovittelun osalta.
[86] Ks. Melander 1949, s. 58 alaviite 7, jossa Melander toteaa, että käytännössä useissa tapauksissa puolisot ensin tuomittiin asumuseroon ja tuomiossa määrättiin, että puolisoiden kesken olisi toimitettava sovittelu.
[87] Melander 1949, s. 58.
[88] Sihvo 1976, s. 35. Kirkkoon kuulumattomuus ei ollut este sille, että kirkkoherra tai muu kirkon henkilökuntaan kuuluva henkilö olisi voinut saada kirkon sovittelupalveluja. Toisaalta kirkkoon kuulumattomat eivät välttämättä halunneet turvautua kirkon sovittelupalveluihin.
[89] Melander 1949, s. 58-59.

sa sovittelijan kelpoisuuden aikaisempien lisäksi saivat kunkin kunnan sosiaalilautakunnan määräämät kunnalliset sovittelijat. Myös evankelisluterilaisen hiippakunnan tuomiokapitulille ja ortodoksisen kirkon kirkollishallitukselle annettiin mahdollisuus määrätä sovittelijoita. Tämä muutos johtui siitä, että kirkkoherrat eivät aina olleet sopivimpia toimimaan sovittelijoina. Lisäksi kirkon perhekeskuksissa oli paljon henkilökuntaa, joilla oli kokemusta aviopuolisoiden välisistä suhteista, jotka olivat siten myös päteviä toimimaan sovittelijoina avioeroasioissa.[90] Hallituksen esityksessä huomautettiinkin aiheellisesti, ettei sovittelun onnistuminen riipu sovittelijan virka-asemasta, vaan sovittelijan elämänkokemuksesta ja soveltuvuudesta ja perehtyneisyydestä ihmisten välisiin suhteisiin ja avioliittoa koskeviin kysymyksiin.

Hallituksen esityksessä muutosta perustellaan myös sillä, että ne puolisot, jotka eivät kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan ja siten joutuvat hakemaan määräystä tuomiokunnan tuomarilta tai raastuvan oikeudelta, hakenevat sitä usein vasta siinä vaiheessa kun päätös asumuseron hakemisesta puolisoiden välillä on jo tehty. Siten sovittelu heidän kohdallaan arveltiin jäävän tarkoituksettomaksi ja liian myöhään tapahtuvaksi.[91]

Samalla lainuudistuksella muokattiin sovittelun päämääriä. Uuden lain 84 b §:n sanamuodon mukaan ”sovittelijan on neuvoteltava puolisoiden kanssa yhteiselämän jatkamisen mahdollisuuksista”. Uudistettu sanamuoto ei siis asettanut konkreettista tavoitetta sovittelulle. Hallituksen esityksessä todetaan, ettei sovittelijan tasapuolisuutta edellyttävän neuvotteluasenteen syntymiselle olisi hyväksi aiemman lain sanamuoto ja tavoite, jossa korostettiin sovittelun tarkoituksena olleen saada eroavat puolisot sopimaan yhteiselämän jatkamisesta.[92] Lisäksi lakiin liitettiin kohta, jonka mukaan ”[m]ikäli puolisoilla on alaikäisiä lapsia, tulee sovittelijan kiinnittää puolisoiden erityistä huomiota lasten aseman turvaamiseen.” Siten lasten asemaan erossa on alettu tämän muutoksen myötä kiinnittää enemmän huomiota. Sovittelutapahtuma on alettu nähdä sosiaalipoliittisena toimenpiteenä, eikä prosessuaalisena välttämättömyytenä avioeron saamiselle.[93]

Myös itse sovittelu menettelyä muutettiin vuonna 1963 voimaan tulleella avioliittolain muutoksella. Avioliittolain 84 b §:ään otettiin säännös, jonka mukaan sovittelijan oli neuvoteltava kerran erikseen kummankin puolison kanssa, sekä kerran yhdessä. Yhteisestä neuvottelusta molempien osapuolten kanssa sovittelija saattoi luopua, mikäli hän katsoi yhteisen neuvottelun toimittamisen tarpeettomaksi. Todistus sovittelusta saatiin antaa aikaisintaan kuukauden

[90] Sihvo 1976, s. 36.
[91] HE 1962/105, s. 1.
[92] HE 1962/105, s. 3.
[93] Sihvo 1976, s. 37.

kuluttua ensimmäisen neuvottelukerran tapahtumisesta. Todistuksen saatuaan puolisot saattoivat hakea asumuserotuomiota. Säännöksen taustalla on ollut tarve siitä, että sovittelussa on tarve usein käydä useampia neuvotteluja osapuolten kesken.[94]

Sovittelun kehittämisen tarkoituksena sotien jälkeen on nähty olevan perheiden tukeminen heidän ristiriidoissaan. Vaikka avioliittoa on korostettu tärkeänä yhteiskunnallisena järjestyksenä ja perusyksikkönä, on silti huomattu, että vakaviin ristiriitoihin joutuneiden avioparien tarkoituksenmukaisimpana ratkaisuna avioliiton jatkamisen sijaan oli usein avioero. Lapsiin kohdistuva sovittelu erotilanteessa oli myös uusi ilmiö ja lähtölaukaus lapsiasioiden sovittelulle.

Sovittelun merkityksen lisäämisellä lainsäädännössä ei ole kuitenkaan nähty olleen suuria vaikutuksia puolisoiden eromääriin ja yhdessä pysymiseen. Samaan aikaan syyllisyyteen perustuvat avioerot lisääntyivät huomattavasti. Helinin näkemyksen mukaan pakollisen sovittelun lisääminen ja avioeron saamisen vaikeus hankaloitti tarpeettomasti avioeroprosessia, eikä se onnistunut saavuttamaan sen ensisijaista tavoitta vähentää sotien jälkeen kohonneita ja korkeina pysyneitä avioeromääriä. Useimmille asiakkaille sovittelu oli vain pakollinen välivaihe ennen avioeron saamista, eikä sovittelulla nähty olevan monessakaan avioeroprosessissa merkitystä avioeron ehkäisyssä puolisoiden välillä.[95]

Vuonna 1972 ilmestyneessä avioliittolakikomitean mietinnössä asumusero ja asumuserosovittelu esitettiin poistettavaksi kokonaan lainsäädännöstä, koska sen nähtiin olevan turha yritys yrittää ehkäistä avioeroja.[96] Yksittäistapauksissa kuitenkin sovittelu saattoi olla hyvinkin tuloksellista perheiden ristiriitojen ratkojana. Helinin mukaan tätä osoittaa tilasto, jonka mukaan hoitosuhteessa olevista pareista jopa 17 prosenttia kävi neuvotteluja sovittelijan kanssa enemmän kuin lain vaatimat kolme kertaa.[97] Siten heidän kohdallaan sovittelulla voidaan arvella olleen todellista merkitystä perheen sisäisten ristiriitojen ratkaisijana ja osapuolten välien ja lasten aseman parantajana. Vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa on myös puolustettu

---

[94] Sihvo 1976, s. 38 Ks. myös Melander LM 1958, s. 558, jonka mukaan kirkon avioliittoneuvonnassa asiakkaat käyttivät aikaa useamman tapaamisen ajan sovittelun ja neuvonnan toteuttamiseksi, joten neuvottelukertojen lisääminen oli luonnollinen kehitys myös pakollisessa asumuserosovittelussa.

[95] Helin 1974, s. 44. Helinin näkemyksen mukaan pelkkä sovittelun maine eron saamiseksi tarvittavana muodollisuutena olisi karkoittanut osan hoitosuhdetta haluavista henkilöistä hakeutumasta sovittelijan puheille.

[96] Sihvo 1976, s. 83 komiteamietinnöstä 1972:A21, s. 165. Vrt. Sihvo 1976, s. 36, jonka mukaan sovittelu olisi tilastollisesti ollut tuloksellista vuosina 1950 - 1956.

[97] Helin 1974, s. 46 Ks. myös sivu 44, jossa on kerätty tilastotietoa avio- ja asumuserojen yhteismäärän kasvusta 1960 luvulla.

pakollisen asumuserosovittelun paikkaa, vaikkakin tunnustetaan, että sovittelu useimpien parien tapauksessa on ollut turha yritys.[98]

3.2. Asumuserosovittelun vaihtuminen perheasioiden sovitteluun

3.2.1. Perheasioiden sovittelun ottaminen lakiin vuonna 1988

Lailla avioliittolain muuttamisesta (411/1987) uudistettiin sovittelua koskevat säännökset. Ne eroavat olennaisesti aikaisemmasta asumuserosovittelusta ja uusi menettely sai nimekseen perheasioiden sovittelun. Perheasioiden sovittelu perustuu täysin osapuolten vapaaehtoisuudelle. Toisin kuin avioeron saaminen aiemmin, ei avioero uuden lain voimaan tultua ollut sidottu enää pakollisen sovittelun läpi käymiseen. Osapuolet voivat kääntyä sovittelijan puoleen aina, kun he voivat kokea saavansa hyötyä sovittelusta.[99] Puolisoiden ei myöskään tarvitse olla naimisissa, sillä myös avoparit voivat käyttää perheasioidensovittelua hyväkseen.[100] Lakivaliokunnan mietinnössäkin todetaan, että parhaan tulokset sovittelussa saavutetaan silloin kun se perustuu vapaaehtoisuudelle.[101] Vapaaehtoisen sovittelun tarkoituksena oli kuitenkin pyrkiä estämään harkitsemattomat erot mutta toisaalta myös harkitusti purkaa avioliitto ensisijaisesti sovitellen, joka periaate käy ilmi avioliittolain 20 §:n säännöksestä.[102] Vuosina 1980 - 1990 perheasioiden sovitteluun hakeutui noin neljäsosa eroavista pareista. Noin yhdessä tapauksessa kymmenestä sovitteluun tulon syy oli jokin muu kuin ero.[103] Siten sovittelun muutoksesta huolimatta sovittelulla oli yhä vahva liityntä juuri avioerotilanteisiin.

Sovittelu on kaikkien perheenjäsenten käytettävissä. Siten esimerkiksi lapset voivat saada käynnistettyä perheasioiden sovittelun. Tätä mahdollisuutta on käytetty jo heti lain voimaantulon jälkeen, sillä 11 lasta oli 1.3. – 31.5.1989 tehdyn kyselyn perusteella ollut tekemässä joko yksin tai yhdessä vanhempansa kanssa aloitetta perheasioiden sovittelun aloittamisesta. Samaan aikaan 2 prosenttia kaikista aloitteen tekijöistä oli perheen ulkopuolisia henkilöitä.[104]

---

[98] Ks. Melander 1949, s. 61, joka korostaa avioliiton purkautumisen merkitystä haitallisena tapahtumana ja siksi puolusti asumuserosovittelun asemaa, vaikka myönsikin sen olevan usein turhaa.
[99] Helin 1988, s. 47, LaVM 14/1986 vp s. 3
[100] EOA 2059/2/03, s. 1.
[101] LaVM 14/1986 vp. s. 3.
[102] HE 60/1986 vp. s. 17.
[103] Mahkonen 2008, s. 31.
[104] Valkama 1991, s. 41.

3.2.2. Uuden lain tavoitteet

Uuden lain tavoitteena on, että sovittelupalveluihin hakeuduttaisiin jo ennen kuin asiat ovat edenneet niin pitkälle, että osapuolet todellisuudessa ovat päättäneet jo erota.[105] Myös hallituksen esityksessä on korostettu sitä, että ristiriitoja voi syntyä niin avioliiton aikana, kuin osapuolten jo harkitessa eroa.[106] Perheasioiden sovittelujärjestelmän luomisella saavutetaan nimenomaan sovittelun tuloksellisuutta ja sitä, että osapuolet voivat hakeutua sovitteluun kohdatessaan ongelmia avoliitossaan jo siinä vaiheessa, kun mahdollinen konfliktien kärjistyminen ja ero eivät ole vielä todennäköisin vaihtoehto, ja ristiriidat ovat vielä ratkaistavissa ulkopuolisen sovittelijan avustuksella. Uudella lailla on pyritty siirtämään sovittelun painopistettä ennaltaehkäisevään ristiriitojen sovitteluun. Uudistetun sovitteluinstituution henki olikin välttää inhimillisten ongelmien ratkaiseminen tuomioistuimessa.[107]

Perheasioiden sovittelun tavoitteena ei enää ole avioliiton koossa pitäminen, vaan sen tarkoituksena on tarjota ihmisille välineitä heidän oman päätöksentekonsa tueksi. Perheasioiden sovittelulla tuetaan ja autetaan perheenjäseniä perheessä syntyneiden ristiriitojen ratkaisemiseksi.[108] Sovinnollisuuden tukemisella tuetaan myös perustuslain 10 §:n mukaista perhe-elämän suojaa. Lisäksi uuden avioliittolain tavoitteena voidaan katsoa olevan eroperheiden lasten myönteisen kasvun tukeminen, sillä on katsottu, että vanhempien välinen riitely vaarantaa lapsen myönteisen kehityksen.[109]

Uudella lailla puututtiin myös avioeroperusteisiin. Syyllisyyteen perustuvista avioeroperusteista luovuttiin ja tilalle tuli sääntely, että puolisot saavat avioeron kuuden kuukauden harkinta-ajan jälkeen, kuten avioliittolain 25 §:ssä säädetään. Avioero-oikeudenkäyntien tavoitteeksi asetettiin, etteivät ne kärjistä puolisoiden välisiä ristiriitoja tai aiheuta uusia riitoja puolisoiden välillä.[110] Avioeroasia onkin lainmuutoksen myötä muuttunut riita-asiasta hakemusasiaksi.[111] Avioliittolain muutos perustui sopimuskäytännön luomiseen, jossa eron syitä ei tutkittu eikä syyllistä etsitty.[112]

---

[105] Helin 1988, s. 47.
[106] HE 62/1986 vp. s. 17.
[107] Valkama 1991, s. 73.
[108] Taskinen 1993, s. 3.
[109] EOA 2059/2/03, s. 2.
[110] LaVM 14/1986 vp. s. 3.
[111] Valkama 1991, s. 3.
[112] Valkama 1991, s. 73.

3.2.3. Perheasioiden sovittelun järjestäminen

Uudella lailla muutettiin sovittelupalvelujen järjestämisvastuussa olevaa tahoa. Lainmuutoksella perheasioiden sovittelusta on tullut sosiaalihuoltolain 17.2 §:n mukainen sosiaalipalvelu. Aikaisemman kirkollisen sovittelun sijaan sovittelun järjestämisvastuu siirtyi kuntien sosiaalilautakunnille, jotka voivat myös ostaa sovittelupalveluita perheasiain neuvottelukeskuksilta tai muilta lääninhallituksen luvan ja nykyisin aluehallintoviraston luvan saaneilta palveluntarjoajilta, kuten sosiaalihuoltolain (710/1982) 23 §:ssä säädettiin.[113] Lisäksi ero aiemmin voimassa olleeseen avioliittolakiin on siinä, että uudet perheasioissa sovittelijoina toimivat sovittelijat ovat ammattitaitoisia sovittelijoita, eivätkä pelkästään sovittelijoita, jotka sosiaalilautakunta tai seurakunta on määrännyt tehtäväänsä.[114]

Sosiaalihuoltolain (710/1982) 13 §:n 4-kohdan mukaan kunnan tuli järjestää perheasioiden sovittelusta tiedotusta ja neuvontaa.[115] Lisäksi tuomioistuinten tuli aktiivisesti tiedottaa tuomioistuimeen tulevia, eroa hakevia pareja, kunnan sovittelu ja neuvontapalveluista.[116] Perheasioiden sovittelupalveluista tiedottamista koskevan pykälän ottaminen lakiin on mielestäni osoitus siitä, että perheitä haluttiin yhä enemmän tukea ennaltaehkäisevästi. Mielestäni tiedottamisella ja sen ennaltaehkäisevällä vaikutuksella muutettiin sitä sovitteluun mahdollisesti liittynyttä mielikuvaa sovittelun pakollisuudesta ja välivaiheen prosessista avioeron saamiseksi.

Uuden perheasioiden sovittelun muotoa ei ole säännelty lailla, vaan tarkoitus on, että sovittelut toteutettaisiin vapaamuotoisin keskusteluin ja neuvotteluin. Siten se poikkeaa aiemmasta tiukan muodollisesta asumuserosovittelusta. Sovittelijan on AL 21 §:n mukaan kiinnitettävä vanhempien huomiota lasten aseman turvaamiseen. Hallituksen esityksessä todetaan, että perheen alaikäisten lasten aseman turvaaminen on nimenomaan sovittelijan tärkeimpiä tehtäviä.[117] Siten lasten aseman turvaamiseen on kiinnitetty entistä enemmän huomiota myös uudistetussa avioliittolaissa.[118] 1.3. – 31.5.1989 tehdyssä kyselyssä havaittiin, että lapsiperheiden osuus sovitteluun osallistuneista oli 92,2 prosenttia ja lapsettomien parien osuus oli vain

[113] Helin 1988, s. 48.
[114] Valkama 1991, s. 7.
[115] Huom! Sosiaalihuoltolaki (710/1982) on kumottu ja uusi Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) on tullut voimaan 1.4.2015.
[116] Helin 1988/62 vp. 49. Ks. myös LaVM 14/1986 vp. s. 3.
[117] HE 62/1986 vp. s. 4. Valkama 1991, s. 4.
[118] Helin 1988, s. 47-48.

7,8 prosenttia.[119] Siten konkreettisestikin lasten asema on ollut korostuneena jo perheasioiden sovittelun alusta lähtien.

Sovittelija voi auttaa osapuolia tekemään sopimuksia lasten huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyen. Lisäksi hän voi ohjata osapuolet esimerkiksi oikeusaputoimistoon, mikäli osapuolet tarvitsevat juridista apua. Perheasioiden sovittelun yhteydessä tehtävä sopimus esimerkiksi lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta voidaan toimittaa sosiaalilautakunnan vahvistettavaksi. Siten se on pantavissa täytäntöön, kuten tuomioistuimen tuomio.[120]

3.2.4. Sovittelun kulku

Avioliittolaki ei sisällä säännöksiä siitä, miten sovittelu on toimitettava. Lähtökohta AL 20 a lukua säädettäessä olikin, että sovittelu olisi vapaamuotoinen menettely, joka voisi muodostua yksittäistapauksessa sovittelijan ja osapuolten sopimalla tavalla.[121] Siten käytännöt vaihtelevat perheasioiden sovittelua tarjoavien yksiköiden välillä. Päijät-Hämeen perheneuvolassa on kehitetty malli sovittelun kulusta sekä lapsen kuulemisesta sovittelussa, jota on esitelty myös sosiaalitoimelle laaditussa oppaassa *Lapsen etu erotilanteessa. Opas sosiaalitoimelle.*[122] Myöhemmin tehdyissä selvityksissä on käynyt ilmi, ettei perheasioiden sovittelua ole onnistuttu tällä keinoin yhdenmukaistamaan.[123] Seuraavassa aion kuitenkin tuoda esiin oppaassa esitettyä menettelyä koskevia erityispiirteitä. Lapsen kuulemisestakaan ei ole tehty tutkimusta perheasioiden sovittelun osalta.[124]

Oppaan mukaan sovittelu on lyhytkestoista, eikä siinä paneuduta laajemmin tunteisiin lukuun ottamatta sovittelun esivaihetta. Se on tulevaisuuteen suuntautunutta ja siinä keskitytään konkreettisiin, ulkoisiin asioihin.

Ensinnäkin kaikille perheenjäsenille, jotka sovittelussa ovat mukana, nimetään oma työntekijä alkukontaktia ja myöhemmin mahdollisia erillisneuvotteluja varten. Sovittelutilanteessa toinen sovittelija osallistuu sovitteluun lähinnä tarkkailijana ja työnohjaajana. Työparityöskentelyn etuna nähdään olevan se, että työpari voi tarkkailla sovittelua etäältä ja näin voi estää sovittelun paikalleen juuttumista. Toisen, etäämmällä olevan sovittelijan avulla voidaan myös estää sovittelun kannalta vahingolliset, toisen osapuolen liittoutumisyritykset toisen sovitteli-

[119] Valkama 1991, s. 41.
[120] HE 62/1986 vp. s. 46.
[121] HE 62/1986 vp. s. 46.
[122] Teoksen on toimittanut Sirpa Taskinen Helsingissä vuonna 2001.
[123] Ks. esimerkiksi Mahkonen 2008, s. 26.
[124] Auvinen 2006, s. 129.

jan kanssa.[125] Yleensä pyritään siihen, että sovittelussa toinen sovittelija on sosiaalityöntekijä, joka keskittyy vanhempien ja perheen asioihin, ja toinen sovittelija taas on psykologi joka tarvittaessa työskentelee perheen lasten kanssa ja käy keskustelun heidän kanssaan.[126]

Sovittelun alussa vanhempien ja sovittelijoiden kesken pidetään yhteisistunto. Siinä käydään läpi sovittelun tavoitteita sekä sovittelun työmenetelmiä. Yhteisistunto on tarpeen ennen lapsen ottamista mukaan sovitteluun. Toisessa istunnossa käydään läpi lapseen liittyviä huolenaiheita ja valmistellaan lapsen mukaan tuloa. Vanhemmille voidaan antaa tehtäviä, jotka valmistavat lasta. Heidät voidaan esimerkiksi vastuuttaa puhumaan lapsen kanssa erosta ja pyydetään heitä valmistelemaan lasta sovitteluun mukaan ottamiseen. Lasta tapaa hänelle nimetty työntekijä. [127]

Lasta kuultaessa vanhemmat eivät ole paikalla. Lapsen kanssa käydään läpi hänelle tärkeitä asioita, joita myöhemmässä istunnossa tarkastellaan yhdessä vanhempien kanssa. Lasta tavataan vasta sitten, kun molemmat vanhemmat ovat lapsen tapaamisesta yksimielisiä. Päijät-Hämeen mallin mukaan lapsen kanssa toteutettavan keskustelun tavoite on lapsen tilanteen helpottaminen erotilanteessa. Tavoitteena ei ole asettaa lasta ratkaisijan asemaan.[128]

Varsinaisen sovittelujakson jälkeen voidaan järjestää seurantakäynti tai vanhempiin voidaan ottaa yhteyttä esimerkiksi puhelimitse. Tämä järjestetään Päijät-Hämeen mallin mukaisesti 3 – 6 kuukauden kuluttua sovittelun päättymisestä.[129]

3.2.5. Sovittelijan salassapitovelvollisuudesta

Perheasioiden sovittelijan salassapitovelvollisuudesta säädetään AL 23 a §:ssä. Sen mukaan perheasioiden sovittelijaan ei sovelleta, mitä sosiaalihuoltolain 56 §:ssä säädetään tietojenantovelvollisuudesta ja oikeudesta saada tietoja. Laki viittaa vanhan sosiaalihuoltolain 56 §:ään, jonka on korvannut SHAsL 20 §, joka vastaa asiallisesti sisällöltään vanhan sosiaalihuoltolain 56 §:ää. Siten perheasioiden sovittelijalla ei ole oikeutta saada tietoja perheestä tai lapsesta muilta viranomaisilta.

AL 23 a §:n viittaussäännöksen mukaan perheasioiden sovittelijaan sovelletaan vanhan sosiaalihuoltolain 57.1 §:ää. Siinä ei ole kuitenkaan mainintaa pykälän toisen momentin sovelta-

[125] Taskinen 2001, s. 56.
[126] Lipiäinen ym. 1994, s. 14.
[127] Taskinen 2001, s. 56-57, Lipiäinen 1994, s. 32.
[128] Lipiäinen ym. 1994, s. 32-33.
[129] Lipiäinen ym. 1994, s. 29; Taskinen 2001, s. 57.

misesta, jolloin se ei tulisi sovellettavaksi. Toisen momentin mukaan salassapitovelvollisuus ei estä ilmaisemasta salassa pidettävää tietoa sille, jolla viran puolesta on oikeus saada asiasta tieto. Siten avioliittolain säännösten perusteella sovittelijalla ei ole oikeutta antaa salassa pidettäviä tietoja muille viranomaisille tai vastaanottaa ja pyytää salassa pidettäviä tietoja muilta viranomaisilta.

Tiukoilla salassapitosäännöksillä haluttiin antaa asiakkaille mahdollisuus puhua arkaluonteisista ja vaikeista asioista tarvitsematta pelätä esimerkiksi lailliseen edesvastuuseen joutumista. Tämä on perusteltua perheasioiden sovittelun luottamuksen kannalta. Säännöksen turvin perheen ongelmia voidaan käydä läpi ilman että asiakkaiden tarvitsisi piilotella tärkeitä tietoja ja haittaa näin sovittelun avoimuutta. Näin myös vaikeisiin asioihin voidaan löytää ratkaisu perheasioiden sovittelun keinoin.[130]

Tiukka salassapito on kuitenkin herättänyt lakia säädettäessä keskustelua, ja voimassa olevan avioliittolain eduskuntakäsittelyssä ehdotettiin, että perheasioiden sovittelijalle tulisi asettaa lastensuojelulain mukainen velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen. Oikeusministeriö vastauksessaan kuitenkin otti kannan, että perheasioiden sovittelijalle säädettävä lastensuojeluilmoituksentekovelvollisuus olisi ristiriidassa niiden tavoitteiden kanssa, joiden vuoksi salassapitoa koskevat säännökset tulisi ottaa lakiin, minkä vuoksi perheasioiden sovittelijalle ei voida asettaa velvollisuutta ilmoituksen tekemiseen.[131]

Voimassa olevan lainsäädännön perusteella tulkinta, että perheasioiden sovittelijalla ei olisi velvollisuutta tehdä LSL 25 §:n mukaista lastensuojelu ilmoitusta, ei mielestäni ole oikea tulkinta, joskaan lain tila ei ole täysin selvä. Lainkohdan mukaan sosiaalipalvelujen työntekijällä, johon perheasioiden sovittelijakin kuuluu SHL 14 §:n mukaisesti, on velvollisuus salassapitosäännösten estämättä tehdä ilmoitus lastensuojelun tarpeessa olevasta lapsesta. Myös Mahkonen on tutkimuksessaan ottanut kannan, että lastensuojeluilmoituksen tekeminen kuuluu perheasioiden sovittelijan velvollisuuksiin häneen sovellettavista tiukoista salassapitosäännöksistä huolimatta. [132] Itse olen myös taipuvainen kääntymään tälle kannalle. On lapsen edunkin kannalta ensiarvoisen tärkeää, että lapsensuojelun tarve tulee ilmi ja sen vuoksi lapsen etu painaa tässä tilanteessa enemmän kuin sovittelun luottamuksellisuus. Tämä olisi siten yhdenmukainen tulkinta sen kanssa, että myös tuomioistuimessa asiantuntija-avustajana toimivalla sosiaalihuollon ammattihenkilöllä on velvollisuus tehdä LSL 25 §:n mukainen lasten-

[130] Taskinen 2001, s. 50-51.
[131] Taskinen 2001, s. 51 joka tuo esiin lain eduskuntakäsittelyssä käytyä keskustelua; Ks. myös Gotberg-Talve 1990, s. 48, joka on myös tiukan, lastensuojeluilmoituksen tekemisvelvollisuuden syrjäyttävän salassapidon kannalla.
[132] Mahkonen 2008, s. 19.

suojeluilmoitus.[133] Lisäksi SHAsL 20 §:ää koskevissa hallituksen esityksen perusteluissa todetaan nimenomaisesti, että muiden tahojen salassapitovelvollisuus väistyy ja sosiaalihuollon viranomaisella on oikeus saada kaikki tarvitsemansa tiedot salassapitosäännösten estämättä.[134]

Mahkonen on kiinnittänyt vielä huomiota siihen, että avioliittolain salassapitoa koskevassa 23 a §:ssä edelleen viitataan vanhan sosiaalihuoltolain säännöksiin, jotka eivät ole olleet voimassa enää vuoden 2000 jälkeen. Hänen mukaansa, jos asiaa lainsäätäjän taholta pidettäisiin tärkeänä, lakiin olisi tullut tehdä tarvittavat muutokset, jotta salassapitoa koskevat viittaussäännökset olisivat ajan tasalla.[135] Mahkosen näkemykseen on helppo yhtyä. Mielestäni salassapito on sovittelussa tärkeimpiä sovittelun toimivuuteen ja luottamuksellisuuteen vaikuttavia säännöksiä, jotka tulisi saattaa ajan tasalle.

3.3. FASPER-hanke perheasioiden sovittelun uudistajana

Perheasioiden sovittelu on ollut voimassa melkein 30 vuotta. Siksi oli aika ryhtyä kehittämään uusia toimintamalleja ja tutkia fasilitatiivisen sovittelun mahdollisuuksia perheiden ristiriitojen ratkojana. FASPER on Suomen sovittelufoorumin kehittämishanke, jonka tavoitteena oli tutkia perheasioiden sovittelun mahdollisuuksia perheiden riitojen käsittelyssä.[136] Lisäksi sen tavoitteena oli kehittää malleja sovittelukoulutusta varten. Tutkimuksen pohjalta havaittiin, että kaikkein suurin tarve sovittelulle on niissä perheissä, joissa lasten aseman järjestäminen ei onnistu vanhempien erotilanteessa.

Jo vuoden 1987 avioliittolain sovittelusäännösten uudistusten taustalla oli, että perheet voisivat saada apua ristiriitoihinsa jo aikaisessa vaiheessa. Siten lainsäädännöllä on luotu puitteet toimivalle sovittelukäytännölle. On kuitenkin huomattu tarve, että sovittelua kehitettäisiin yhä paremmin tukemaan vanhempia varhaisessa vaiheessa, sillä käytäntö ei monessa kohti ole vastannut lain tavoitteita. Lisäksi on havaittu, että sovittelun tarjonta on ollut riittämätöntä ja sovittelijoiden koulutuksessa on ollut puutteita.

Hanke toteutettiin kuudessa Etelä-Suomalaisessa kunnassa. Hanke alkoi syyskuussa 2009 ja se kesti 3,5 vuotta. Hankkeen tavoitteena oli ensinnäkin kehittää perheiden konflikteihin soveltuva sovittelumenettelyn malli ja sovittelijan sovittelussaan tarvitsemia työvälineitä. Toi-

[133] Aaltonen 2015, s. 145.
[134] HE 137/1999 v. s. 35-36.
[135] Mahkonen 2008, s. 20.
[136] Sovittelu.com.

seksi hankkeen tavoitteena oli kehittää konsepti, jolla sovittelupalvelu saadaan järjestettyä ja liitettyä osaksi muita perhepalveluja sekä kehittää malli, jolla sovittelijoita koulutetaan. [137]

3.3.1. Perheasioiden sovittelun nykytila

Sovittelun varsinainen käyttöalue on laaja, sillä sitä voidaan käyttää niin eron tullessa ajankohtaiseksi, kuin avioliiton aikanakin.[138] Lain mukaan sitä voivat käyttää myös muut perheenjäsenet. Lain tavoitteesta huolimatta perheasioiden sovittelu Suomessa on seurannut kansainvälistä kulkua ja siitä on muodostunut sovittelumenettely nimenomaan erotilanteita varten.[139] Siten lainmuutoksen tavoite, että perheasioiden sovittelu olisi työkalu kaikkiin perheessä esiintyviin ristiriitatilanteisiin, ei ole täysin toteutunut.

Mahkonen on tekemässään selvityksessä perheasioiden tilasta todennut, että perheasioiden organisointitapa vaihtelee suuresti eri kuntien välillä, eivätkä lääninhallitukset ja nykyisin aluehallintovirastot tai ministeriö ole pyrkineet yhtenäistämään perheasioiden sovittelun organisointitapaa. Hänen mukaansa noin kuusituhatta asiakasta käyttää perheasioiden sovittelupalveluita vuosittain. Hänen mukaansa kuitenkaan ei tiedetä, minkälaiseen sovitteluun asiakas on osallistunut, sillä tilastointia tehtäessä asiakaskäyntejä on luokiteltu sovitteluksi vasta jälkeenpäin. Siten perheasioiden sovittelussa olleet henkilöt eivät ole tienneet olevansa sovittelussa, eivätkä ole osanneet vaatia sovittelulta tuloksia, eikä heillä näin ollen ole ollut tavoitteita tai odotuksia palvelusta, jossa he ovat olleet. He eivät myöskään hae nimenomaan sovittelua, vaan apua ongelmiinsa, kuten esimerkiksi perheväkivalta tilanteissa. Siten myöskään perhetyötä tekevät työntekijät eivät ole alusta lähtien määritelleet antamaansa palvelua perheasioiden sovitteluksi.[140]

Toisaalta on aiheellista kuitenkin muistaa, että vanhemmat voivat saada apua ristiriitoihinsa sosiaalihuoltolain mukaisissa palveluissa, vaikka palvelu ei nimenomaisesti olisikaan perheasioiden sovittelua. Esimerkiksi kunnan tarjoamat pariterapiapalvelut voivat yhtä hyvin tuottaa saman lopputuloksen kuin perheasioiden sovittelukin, joten asiakkaiden ongelmiin on ollut kuitenkin usein apua saatavilla. Esimerkiksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia sopimuksia tehdään myös näiden palvelujen puitteissa.[141] On kuitenkin pidettävä mielessä se tosiasia, että myös näiden palvelumuotojen tavoitteet eroavat toisistaan, eikä siten voida ajatella, että muut kunnan sosiaalipalvelut voisivat kokonaan korvata perheasioiden sovittelun.

[137] Haavisto ym. s. 5; Sovittelu.com.
[138] Ks. LaVM 14/1986 vp s. 3.
[139] Haavisto ym. s. 11.
[140] Mahkonen 2008, s. 26.
[141] EOA 2059/2/03, s. 3-4.

Asiakkailla olisi siten paremmat mahdollisuudet saada heidän tarvitsemaansa palvelua, jos he ovat tietoisia kaikista saatavilla olevista palveluista ja eri vaihtoehdoista joilla he voisivat saada apua perheessä esiintyviin ristiriitoihin.

Perheasioiden sovittelu eroaa muista sosiaalihuoltolain mukaisista palveluista muun muassa korostetun salassapidon johdosta. Siten sillä on myös konkreettista merkitystä, luokitellaanko perheen käyttämä palvelu perheasioiden sovitteluksi. Sosiaalihallitus antoi ohjekirjeessään Perheasioiden sovittelun järjestäminen 1/1987 ohjeet siitä, milloin palvelu luetaan perheasioiden sovitteluksi. Ensinnäkin perheenjäsenten tulee hakea apua ja tukea pohtiessaan avioeroa tai sen uhkaa, avoliiton purkaumista tai yhteiselämän muuta lopettamista. Ohjeen mukaan perheasioiden sovitteluksi voidaan lukea myös se kun perheenjäsenet hakevat apua ja tukea johonkin muuhun ristiriitatilanteeseen ja pyytävät nimenomaan perheasioiden sovittelua.[142] Siten toisessa tapauksessa asiakas ei voisi tietämättään olla perheasioiden sovittelussa. Toisaalta ensimmäisen kriteerin mukainen apu avio- ja avoeron uhatessa olisi mahdollista, että perheasioiden sovittelussa asioiva voisi olla siinä tietämättään. Tiedottamisen tärkeyttä taas korostaa vaatimus, että apua muussa kuin eron uhatessa haettaessa asiakkaan tulee nimenomaisesti pyytää perheasioiden sovittelua. Lisäksi tiedottaminen on tärkeä sen edun toteutumisen kannalta, että perheasioiden sovitteluun kuuluu korostettu salassapitovelvollisuus. Siten hyötyäkseen tiukennetusta salassapitovelvollisuudesta asiakkaan tulisi tietää jo palveluun mennessään, että hän osallistuu perheasioiden sovitteluun. Eduskunnan oikeusasiamieskin on tekemässään selvityksessä saanut selville, että sosiaali- ja terveysministeriön että sosiaalihuollon asiakkaalle tulisi selvittää salassapitoa koskeva kysymys, kuten sosiaalihuollon asisakaslain 5 §:ssä säädetään.[143]

Palveluiden kirjavuudesta ja palveluiden järjestämistapojen moninaisuudesta saattaa seurata varsinkin pienemmillä paikkakunnilla se, että samat henkilöt voivat olla sovittelijoina tai toimia muissa sosiaalihuoltolain mukaisina palvelun tarjoajina samalle pariskunnalle, jolle he myöhemmin tekevät esimerkiksi olosuhdeselvitystä, kun riita etenee tuomioistuimeen. Tämä aiheuttaa ongelmia jääviyden sekä puolueettomuuden kannalta. Lisäksi asiakkaiden on vaikea verrata eri palveluja keskenään, sillä sovittelupalvelut ja kasvatus- ja perheneuvontapalvelut on järjestetty kunnissa eri tavoin. Siten niiden hahmottaminen on vanhemmille vaikeaa. [144]

---

[142] Taskinen 2001, s. 48.
[143] EOA 2059/2/03, s. 7.
[144] EOA 2059/2/03, s. 5, 13.

3.3.2. Sovittelun muoto FASPER-hankkeessa

Hankkeen pohjalta havaittiin tarvetta sovitteluprosessia koskevalle mallinnukselle.[145] Tämä näkemys poikkeaa lain alkuperäisestä tavoitteesta, jonka mukaan haluttiin luoda muodoltaan vapaa sovittelumenettely, joka muokkautuu sovitteluun hakeutuvien perheenjäsenten yksilöllisten tarpeiden mukaan.[146] Muotovaatimusten asettaminen sovittelulle kuitenkin nähdään helpottavan sovittelun eriyttämistä omaksi menettelykseen.[147]

Ensinnäkin sovittelu toteutetaan työpareina. Hankkeessa kokeiltiin sovitteluprosessia, joka jakautuu kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisenä molemmat vanhemmat tavataan erikseen niin sanotussa valmistelutapaamisessa, jossa vanhemmille kerrotaan, mistä sovittelussa on kyse. Tässä vaiheessa vanhempi saa kertoa, mistä hänen näkökulmastaan asiassa on kyse ja mistä asioista hänen näkemyksensä mukaan vanhempien tulisi sovittelun aikana sopia. Valmistelussa otetaan myös selvää mahdollisista esteistä sovittelun toimittamiselle. Valmistelun lopuksi vanhempi saa nähtäväkseen sovittelusitoumuksen, jossa on kuvattu sovittelun pääperiaatteet.[148] Näin meneteltäessä varmistetaan se, että vanhemmat tietävät tulleensa sovitteluun, eikä heillä ole epätietoisuutta siitä menettelystä, johon he ovat tulleet. Lisäksi vanhemmille tehdään selväksi sovittelun tavoitteen, jolloin heillä on paremmat mahdollisuudet hahmottaa menettelyn kulku ja heillä on selvillä tavoitteet, jotka he haluavat sovittelun kuluessa saavuttaa.

Tavallisesti kokeilussa käytettiin yhdestä kolmeen sovittelutapaamiskertaa, joiden tavoitteena oli saada vanhemmat neuvottelemaan ja löytämään ratkaisu lasten asioiden järjestämiseen. Tapaamiskerrat pidettiin lyhyinä, noin 1,5 tunnin mittaisina ja tapaamisten määrä on yleensä kolme tai enemmän. Sovittelu yhden parin kanssa kesti keskimäärin 4-6 viikkoa. Aluksi luodaan agenda, jonka mukaan määritellään asiat, joista vanhemmat haluavat sopia. Tapaamiskertojen jälkeen jonkin ajan kuluttua, yleensä muutaman kuukauden kuluttua on tarpeen järjestää jälkitapaaminen. Erityisesti silloin, kun vanhempien välillä on tehty kokeilusopimus, sopimuksen toteutumista kontrolloidaan ja arvioidaan jälkitapaamisessa.[149]

Tapaamisten lyhyyttä perustellaan sillä, että vanhempien on vaikeampi tuota pitempää aikaa keskittyä ponnistelua ja keskittymistä vaativaan prosessiin ja ajatustyöhön. Lisäksi on ajateltu, että sovittelussa käydään läpi kauaskantoisia asioita, jolloin on myös tarpeen nukkua yön yli

---

[145] Haavisto ym. s. 23.
[146] Ks. jakso 3.2.3. Perheasioiden sovittelun järjestäminen.
[147] Haavisto ym, s. 23.
[148] Haavisto ym. s. 23.
[149] Haavisto ym. s. 24-25.

ja antaa vanhemmille aikaa harkita päätöksiään. Erossa ja sen jälkeen tapahtuvassa kriisissä ei pitäisi kiirehtiä tärkeitä päätöksiä.[150]

3.3.3. Sovittelijoiden koulutus FASPER-hankkeessa

Sovittelijoiden koulutukseen on kokeilussa pantu erityistä painoa. Sovittelutehtävän menestyksellinen hoitaminen vaatii sovittelijalta osaamista, joka erottaa hänet muista perheasioita hoitavista työntekijöistä.

Mallissa sovittelijat tapaavat toisensa neljä kertaa vuodessa. Tarkoituksena on, että sovittelijoiden osaamista ylläpidetään ja päivitetään. Ensimmäiseksi tapaamisessa käydään läpi sovittelun käytännön organisoimiseen liittyviin kysymyksiin, jonka jälkeen käsitellään sovittelemiseen liittyviä sisällöllisiä kysymyksiä. Palavereihin osallistuvat kaikki sovittelutyötä tekevät, sekä sovittelukoordinaattori ja perheoikeudellisen yksikön päällikkö. Palaverien tärkeintä antia ovat tavalliset sovittelukäytäntöihin liittyvät asiat, kuten työparien muodostaminen, sovitteluaikojen jakaminen ja asiakkaiden informointi. Palaverit ovat tärkeitä tilaisuuksia kehittää yhtenäisiä toimintatapoja, millä edistetään alueellista tasa-arvoisuutta.

Paikallisiin koulutustilaisuuksiin osallistuu myös paikallisia tuomareita ja asianajajia.[151] Tämä on mielestäni hyvä, sillä nämä ammattiryhmät joutuvat työssään myös tekemisiin lapsia koskevien riitojen kanssa, joten heille on hyödyllistä tutustua sovittelijoille tarkoitettuihin koulutuksiin. Koulutus auttaa asianajajia irtautumaan tavallisesta roolistaan, jossa he puolustavat toisinaan aggressiivisestikin päämiehensä etua tuomioistuimessa, ja toimivat enemmän sovittelun vaatimalla tavalla avustajana. Tuomareiden taas on hyvä oppia ulos tuomitsijan roolista ja päästä paremmin sisälle sovittelijan rooliin, sillä tuomarit toimivat sovittelijoina tuomioistuimissa tapahtuvassa sovittelussa.

Aloitteleville sovittelijoille järjestetään erillistä koulutusta, jossa opiskelijat käyvät läpi sovittelutilanteita erilaisten roolipelien avulla. Koulutuksessa annetaan opiskelijoille erilaisia ymmärrys- ja tekniikkavälineitä sovittelussa vastaan tulevien tilanteiden varalta. On koettu ongelmalliseksi, että sovittelu ei aiemmin ole tarpeeksi eriytynyt omaksi menettelykseen ja jopa sovittelijoina toimineilla työntekijöillä on ollut vaikeuksia erottaa, milloin kyse on ollut sovittelusta ja milloin kyse on muusta perheille tarjottavasta palvelusta. Koulutuksen tarkoituksena onkin lisätä sovittelua koskevaa ymmärrystä, jolloin sovittelija kykenee vastaamaan kysy-

[150] Haavisto ym. s. 24.
[151] Haavisto ym. s. 37.

mykseen, ”mistä sovittelussa on kysymys?”. Hän ymmärtää sovittelun eron terapiaan ja muuhun apuun ja kykenee erottamaan sovittelijanroolin muista ammatillisista rooleistaan.[152]

3.5. Yhteenveto

Avioliittolaissa säännelty sovittelu on yli 60 vuotisen historiansa aikana ehtinyt muuttua pakollisesta asumuserosovittelusta vapaaehtoiseksi perheasioiden sovitteluksi. Lisäksi perheasioiden sovittelun järjestäminen on tullut yhä ammattimaisemmaksi sovittelupalveluiden siirryttyä kirkon velvollisuudesta perheasioiden neuvottelukeskuksille ja muille ammattimaista sovittelua tarjoaville palvelun tarjoajille.

Mielestäni merkittävin askel sovittelun kehityksessä oli juuri sovittelun muuttuminen vapaaehtoiseksi. Perheasioiden sovittelun vapaamuotoisuus mahdollistaa sovittelun muokkautumisen asiakkaan tarpeita parhaalla mahdollisella tavalla palvelevaksi menettelyksi. Kuitenkin riski siitä, ettei menettelylle synny muotoa ollenkaan on suuri monissa perheasioiden sovittelua tarjoavissa yksiköissä. Näin myös itse palvelu saattaa jäädä myös työntekijöille tuntemattomaksi. Perheasioiden sovittelun onnistumisen vaatimuksena olisi vähintäänkin, että perheasioiden sovittelun määritys olisi työntekijälle itselle selvä.[153]

Uutta perheasioiden sovittelua säädettäessä tavoite oli, että perheasioiden sovittelua käytettäisiin myös perheen sisäisiin ristiriitoihin aiemman avioerotilanteeseen kohdistuneen sovittelun sijaan. Kuitenkin suurin osa perheasioiden sovittelun asiakkaista käyttää sovittelua nimenomaan avioeron aiheuttamien ristiriitatilanteiden ratkomiseen. Toisaalta avio- ja avopareilla on mahdollisuus osallistua myös erilaisiin pariterapia palveluihin, joten perheasioiden sovittelun käyttämättömyys näissä tilanteissa ei suoranaisesti ole ongelma, jos se voidaan korvata muilla palveluilla.

Sovittelijoille ei ole asetettu kelpoisuusvaatimuksia, eikä koulutuksellisia vaatimuksia. Tämän näen puutteena. Koulutukseen on kuitenkin panostettu FASPER-hankkeessa, joten on toiveita organisoidumman sovittelumenettelyn syntymisestä ja asiakkaan aseman paranemisesta.

---

[152] Haavisto ym. s. 39-40.
[153] Valkama, Kauppila 1993, s. 77.

4. Sovittelu huolto- ja tapaamispäätösten täytäntöönpanossa

4.1. Lapsen huolto ja tapaamispäätösten täytäntöönpano

Lapsen huolto- ja tapaamispäätösten täytäntöönpanoa koskeva laki 619/1996 tuli voimaan vuonna 1996. Siinä säädetään lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöön panemisesta. Lapsen henkilöä koskevassa asiassa on kyseenalaista turvautua pakko täytäntöönpanoon ja siksi olisikin suotavaa, että riita saataisiin sovittua sovittelemalla, johon täytäntöönpanolaki antaa mahdollisuuden ja jota pidetään ensisijaisena menettelynä, jota tulisi jatkaa niin kauan kuin siihen on realistiset mahdollisuudet. Pakko täytäntöönpanossakin tärkein periaate on lapsen edun periaate ja erityisesti pakkokeinojen käyttö lapsen huolto- ja tapaamispäätöksen täytäntöönpanossa lasta järkyttävänä tapahtumana on yleensä lapsen edun vastainen toimi.[154]

Perusteena täytäntöönpanolle on aina lainvoimainen vanhempien tekemä ja sosiaaliviranomaisen vahvistama sopimus tai tuomioistuimen päätös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Täytäntöönpanon tarkoituksena on toteuttaa tapaamista tai huoltoa koskeva järjestely, jonka tuomioistuin tai sosiaaliviranomainen on päätöstä tehdessään harkinnut olevan lapsen edun mukainen. Pakko täytäntöönpanoon turvautumisen mahdollisuutta on pidettävä välttämättömänä, jotta lapsen edun mukainen tuomioistuimen päätös voidaan panna täytäntöön. Oikeuskirjallisuudessa on arvioitu, että täytäntöönpanolain tärkein merkitys on sen välillisessä vaikutuksessa. Mahdollisuus siihen, että tuomioistuimen huolto- ja tapaamisoikeutta koskeva päätös on pantavissa täytäntöön viimekädessä pakolla, toimii ennaltaehkäisevästi siten, ettei siihen tarvitsisi turvautua vaan se voitaisiin välttää sovittelua hyväksi käyttäen.[155] Mahdollisuus laillisen huoltosuhteen palauttamiseksi voidaan nähdä myös perhe-elämän suojaa toteuttavana säännöksenä. [156]

Lapsen etu on myös täytäntöönpanoasioissa tärkein ratkaisutoimintaa ohjaava periaate. Täytäntöönpano lasta järkyttävänä tapahtumana voi olla lapsen edun vastaista. Pehmein tapa lapsen kannalta olisikin, että vanhemmat saisivat sovittua päätöstä koskevan erimielisyytensä. Lapsen edun periaatteen vuoksi on myös mahdollista täytäntöönpanolain 14 §:n perusteella myös kokonaan hylätä lapsen huolto- tai tapaamisoikeuspäätöksen täytäntöönpanoa koskeva hakemus. [157]

---

[154] Helin ym. 1997, s. 2.
[155] Karttunen 2010, s. 33.
[156] Helin ym. 1997, s. 3, s.58- 59.
[157] Helin ym. 1997, s. 59.

4.1.1. Vuoden 1975 täytäntöönpanolaki ja sen tausta

Ennen kuin ensimmäinen, vuonna 1975 lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun päätöksen täytäntöönpanoa koskeva laki säädettiin, lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat päätökset pantiin täytäntöön ulosottolain nojalla. Käytännössä lapsen huoltoa koskeva tuomioistuimen tuomio pantiin täytäntöön siten, että ulosoton haltija asetti uhkasakon, joka lankesi maksettavaksi, jos lasta ei annettu siihen tapaamiseen oikeutetulle tai huoltajaksi määrätylle. Ulosottomies saattoi myös noutaa lapsen tämän huoltajaksi määrätylle. Ulosottolain nojalla olisi ollut myös mahdollista, että vanhempi joka luvattomasti piti lasta luonaan, olisi vankeuden uhalla velvoitettu luovuttamaan lapsi huoltajan huomaan. Tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan oltu käytännössä käytetty. Täytäntöönpano tapahtui siis soveltamalla analogisesti varallisuusoikeudellisia sääntöjä ja oikeuskäytäntöä.[158]

Tarve uuden täytäntöönpanolain säätämiseen nousi ajatuksesta ja näkemyksestä, että lapsen rinnastaminen varallisuusoikeudellisiin oikeuksiin oli ihmisarvoa loukkaava ja oikeuskäsitykselle vieras. Lisäksi ulosottolain soveltaminen aiheutti usein tulkintaongelmia, täytäntöönpanon viivästymistä ja monissa tapauksissa myös esti täytäntöönpanon.[159]

Vuonna 1975 säädetyssä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan tuomion täytäntöönpanosta annetussa laissa päädyttiin siihen, että täytäntöönpano uskottiin edelleen ulosottoviranomaisille. [160] Lain esitöissä pohdittiin mahdollisuutta, että täytäntöönpano olisi parhaalla tavalla lapsen edun mukainen, jos täytäntöönpanosta huolehtisivat sosiaaliviranomaiset. Esitöissä kuitenkin todetaan, että täytäntöönpano tehtävän ei tulisi olla ristiriidassa sosiaaliviranomaisten tavanomaisten tehtävien kanssa. Lisäksi täytäntöönpanoon liittyvät oikeudelliset ongelmat vaatisivat osaamista, jota sosiaaliviranomaisilla ei välttämättä ole. Myös asioiden käsittely kollegisesti toimivissa lautakunnissa olisi ollut hidasta.[161] Tämä olisikin ollut puute, sillä lapsen etu vaatii ehdottomasti, että lapsen edun mukaista huoltoa koskeva ratkaisu voidaan panna täytäntöön mahdollisimman pian.

Vuoden 1975 laissa täytäntöönpano muuttui kaksiportaiseksi. Enää täytäntöönpanoa ei voinut hakea suoraan ulosottomieheltä, vaan päätösvalta täytäntöönpanosta siirrettiin ulosotonhaltijalle. Täytäntöönpanon muuttamista kaksiportaiseksi perusteltiin hallituksen esityksessä sillä, että lapsen olosuhteissa on voinut tapahtua muutos päätöksen tekemisen jälkeen. Lisäksi pak-

[158] HE 96/1974 vp. s. 2.
[159] Helin ym. 1997, s. 5, HE 96/1974 s. 2.
[160] HE 96/1974 vp, s. 3.
[161] HE 96/1974 s. 2, Helin ym. 1997, s. 3.

kotäytäntöönpanosta voi olla lapselle fyysisen ja psyykkisen vahingonvaaraa, jotka ylemmän viranomaisen tulisi arvioida. Ulosottomies ei summittaisen täytänttöönpanotoimintansa ja kiireensä lomassa voi ottaa näitä asioita huomioon, jolloin arviointi olisi tarkoituksenmukaista siirtää ylemmälle viranomaiselle.[162]

4.1.2. Sovittelu täytäntöönpanoasioissa vuoden 1975 täytäntöönpanolain mukaan

Vuoden 1975 lainuudistuksessa lakiin lisättiin toinenkin lapsen haavoittuvan asemaan huomioon ottava uudistus. Täytäntöönpanolain 4 §:n mukaan ulosoton haltijan oli nimittäin annettava kunnan nimeämälle sovittelijalle tehtäväksi saada se, jonka hallussa lapsi oli, täyttämään vapaaehtoisesti se, mitä tuomiossa oli määrätty. Sovittelu määrättiin pakolliseksi. Sovittelijoiksi sosiaalilautakunta nimesi lastensuojeluun perehtyneitä tai muita sovittelijan työhön sopivia henkilöitä. [163] Sovittelulla pyrittiin vähentämään niitä haittavaikutuksia, joita uusi ympäristö tai tapaamisoikeuden käyttäminen lapselle voisi aiheuttaa.[164]

Lapsen tapaamis- tai huoltopäätöksen täytäntöönpanoasian tullessa vireille ulosotonhaltijan ensimmäinen tehtävä oli pyytää vastapuolelta lausunto ja määrätä asiassa sovittelija.[165] Asiassa sovittelijaksi määrätyn tuli antaa kertomuksensa ulosoton haltijalle kahden viikon määräajassa.[166] Tapaamispäätösten toteuttamiseksi ei voitu enää turvautua lapsen noutamiseen lasta tapaamaan oikeutetulla. Ulosotonhaltija saattoi myös hylätä hakemuksen, jos se katsoi, että olosuhteiden muuttumisen vuoksi päätös ei ollut enää lapsen edun mukainen. Lisäksi täytäntöönpanoa ei voitu suorittaa vastoin 15 vuotiaan lapsen suostumusta. Myös tätä nuoremman lapsen mielipide tuli ottaa huomioon, mikäli lapsi oli tarpeeksi kehittynyt.[167] Siten lasta oli kuultava myös kun tämä oli alle 15-vuotias. Sovittelijan oli kertomuksessaan esitettävä arvionsa siitä, oliko lapsi tarpeeksi kehittynyt, jotta häntä voitiin kuulla.[168]

Mikäli lapsi jouduttiin noutamaan, oli se suoritettava mahdollisimman hienovaraisesti. Olisikin lapsen edun vastaista, mikäli nouto olisi voitu suorittaa lasta vahingoittavalla tavalla. Las-

---

[162] HE 96/1974 s. 3.
[163] Helin ym. 1997, s. 6.
[164] HE 96/1974, s. 4.
[165] Cantell – Luoma Lvo 23/1978, s. 25.
[166] Ks. Cntell – Luoma Lvo 23/1978, s. 28, jonka mukaan käytännössä oli kuitenkin tavallista, että lausunnon antaminen venyi kolmesta neljään viikkoon. Lainuudistusessa vuonna 1983 säädettiinkin selvityksen toimittamiselle uusi määräaika eli neljä viikkoa.
[167] Helin ym. 1997, s. 6-7.
[168] Cantell – Luoma Lvo 23/1978, s. 35.

ta noudettaessa oli oltava sosiaalilautakunnan edustaja paikalla. Tämä saattoi myös kutsua toimitukseen paikalle lääkärin.[169]

4.1.3. Lainuudistus 1983 ja sen vaikutus sovitteluun

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta säädettiin uusi laki, joka tuli voimaan vuonna 1983. Samassa yhteydessä muutettiin huolto- ja tapaamisasioiden täytäntöönpanoon liittyviä lain säännöksiä. Uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, että tutkimukset ovat osoittaneet sovittelun täytäntöönpanoasioissa olevan tuloksellista ja tehokasta. Joissain tapauksissa sovittelu kuitenkin on jäänyt tarkoituksettomaksi ja on saattanut vaarantaa lapsen edun toteuttavaa täytäntöönpanoa. Siksi uudessa laissa säädettiinkin, että sovittelua ei enää tarvinnut järjestää, jos se aiemmin toimitetun sovittelun perusteella jäisi ilmeisesti merkityksettömäksi. Siten sovittelu oli mahdollista jättää toimittamatta, mikäli asiassa oli jo aiemmin toimitettu sovittelu, eikä ole ollut oletettavaa, että asianosaisten asenteet ja olosuhteet olisivat muuttuneet sillä tavalla, että uudella sovittelulla saataisiin aikaan tuloksia. [170] Lain muutoksesta huolimatta sovittelun toimittaminen oli kuitenkin edelleen tarkoitus säilyttää pääsääntönä.[171]

Toiseksi sovittelu voitiin lainuudistuksen jälkeen jättää toimittamatta, jos lapsen etu vaati, että päätös oli pantava heti täytäntöön painavista syistä. Painavat syyt olisivat hallituksen esityksen mukaan esillä silloin, kun lapsen psyykkinen tai fyysinen terveys olisivat vaarassa. Käytännössä sovittelu voitiin jättää siis toimittamatta niissä tilanteissa, joissa olisi ollut mahdollista turvautua myös lastensuojelulain mukaisiin kiireellisiin lastensuojelutoimenpiteisiin. Myös sovittelun toimittamisen määräaikaa pidennettiin aiemmin voimassa olleesta kahdesta viikosta neljään viikkoon. Tähän päädyttiin sen takia, että aiemmin voimassa olleen lyhyen määräajan vuoksi huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia päätöksiä on jouduttu panemaan täytäntöön pakkotäytäntöönpanona, vaikka määräajan päättyessä olisi ollut todennäköistä, että asianosaisten välillä olisi voitu päästä sopimukseen.[172]

Lapsen asemaa täytäntöönpanossa korostettiin alentamalla lapsen itsemääräämisikä 15 ikävuodesta 12 ikävuoteen. Vuoden 1975 lain jälkeen tehdyn seurantatutkimuksen tulokset osoittivat, että 15 vuoden ikäraja oli liian korkea. Sovittelijat säännönmukaisesti katsoivat, että 12

[169] Helin ym. 1997, s. 7.
[170] HE 244/1982 vp, s. 24.
[171] HE 96/1995 vp, s. 27.
[172] HE 244/1982 vp, s. 24.

vuotta täyttänyt mutta alle 15-vuotias lapsi on tarpeeksi kehittynyt, jotta hänen mielipiteensä täytäntöönpanoasiassa voidaan ottaa huomioon.[173]

Uudistukset tekivät sovittelun toimittamisesta joustavampaa. Sovittelun aloittaminen ei enää ollut pakollista, jolloin täytäntöönpano voitiin saada nopeammin suoritettua, mikä monessa kohti on lapsen edun mukaista ja on lapsen edun toteutumisen kannalta usein myös välttämätöntä. Toisaalta myös sovittelu sai enemmän tilaa niissä tapauksissa, joissa siitä olisi todennäköisesti hyötyä, mutta sovinnon saavuttaminen vaatii hieman pitempää aikaa kuin aiemman lain aikana olisi ollut mahdollista sovittelulle myöntää. Siten sovinnon saavuttaminen on ollut uuden lain aikana helpompaa ja tullut mahdolliseksi aikaisempaa useammassa tilanteessa. Lisäksi laki on uudistunut vastaamaan todellista tilaa lasten itsemääräämisiässä, kun aiempaa nuorempien lasten tahto tulee ottaa huomioon täytäntöönpanoasiaa käsiteltäessä myös lainsäädännön tasolla.

4.2. Täytäntöönpano voimassaolevan oikeuden mukaan

Täytäntöönpanolain uudistaminen tuli välttämättömäksi jälleen vuonna 1996. Ulosoton haltijat oli tarkoitus lakkauttaa osana laajempaa valtion paikallishallinnon kehittämistä ja sille kuuluneet tehtävät täytyi siirtää muille viranomaisille. Uudistuksella on myös pyritty kehittämään sovittelua edelleen ja korostamaan sen asemaa ensisijaisena keinona saada ratkaisu täytäntöönpanoasiassa pakkotäytäntöönpanon sijaan.[174]

Täytäntöönpano asiat siirrettiin uudistuksessa ulosotonhaltijalta käräjäoikeudelle. Täten voitiin todistajia ja sovittelijoita kuulla suoraan käräjäoikeudessa, eikä kuulemisasioissa tarvitse enää turvautua virka-apumenettelyyn. Menettelyä joustavoittavana uudistuksena tuomioistuimella on uudistuksen myötä mahdollisuus vähäisessä määrin muuttaa aiempaa päätöstä lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta, jota mahdollisuutta ulosoton haltijalla ei ollut.[175] Siten esimerkiksi olosuhteiden muuttumisen vuoksi lapsen edun vastaiseksi muuttunutta päätöstä voidaan nykylainsäädännön perusteella muuttaa, eikä lapsen etua vastaavan päätöksen voimaan saattamiseksi tarvitse vähäisiä muutoksia vaativissa asioissa nostaa uutta kannetta tuomioistuimessa. Siten prosesseja on jokin verran saatu nopeutettua ja lapsen etua toteuttavat päätökset voidaan saattaa nopeammin voimaan, joka jo itsessään tukee lapsen edun toteutumista.

---

[173] HE 244/1982 vp. s, 25.
[174] Helin ym. 1997, s. 10-11; HE 96/1995 vp. s. 1.
[175] HE 96/1995 vp. s. 11.

4.2.1. Sovittelun käynnistyminen ja toteuttaminen

Kantaja osapuolen lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanoa koskevan hakemuksen johdosta käräjäoikeus pyytää vastapuolelta kirjallisen vastineen. Vastineen saatuaan käräjäoikeuden kannattaa järjestää asiassa valmisteluistunto, jonka jälkeen päätetään sovitteluun ryhtymisestä. Täytäntöönpanoa koskevat asiat käsitellään käräjäoikeudessa kiireellisenä. Perusteena kiireellisyydelle on, ettei olosuhteissa ehtisi tapahtua muutosta ennen kuin huoltoa tai tapaamista koskevasta täytäntöönpanosta saadaan tuomioistuimen ratkaisu ja lapsen edun mukainen päätös voidaan panna täytäntöön.[176]

Toisaalta täytäntöönpanosovittelussa huolto- ja tapaamissopimusta voidaan muuttaa, jos vanhemmat ovat asiasta yksimieliset. Tällöin sopimus vastaisi lapsen etua myös muuttuneessa tilanteessa. Risto Karttunen onkin väitöstutkimuksessaan todennut, että sovittelun ”tulos voi olla monipuolisempi kuin vain päätöksen noudattaminen”. Jos sovittelussa saadaan aikaan uusi sopimus, sosiaalityöntekijän tulee vahvistaa se. Tämän jälkeen uusi lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva sopimus voidaan asettaa täytäntöönpanon perusteeksi ja aiempi täytäntöönpanohakemus raukeaa.[177]

Vielä asian valmistelussa tuomarin tulee selvittää, onko asiassa mahdollisuus saavuttaa sopuratkaisu. Mikäli se ei ole mahdollista, käräjäoikeus määrää asiassa sovittelijan HTpL 6 §:n mukaisesti. Asianosaisilla ei kuitenkaan ole laissa asetettu velvollisuutta osallistua sovitteluun eikä osapuolia voida esimerkiksi uhkasakon uhalla velvoittaa saapumaan sovitteluun.[178]

Sovittelijan ensisijaisena tehtävänä on saada osapuolet sopimaan huollosta ja tapaamisista lapsen edun mukaisella tavalla, mutta sovittelijan määräämisellä on myös toissijainen tarkoitus. Sovittelijan toiminta ei nimittäin ole koko prosessia silmällä pitäen välttämättä tulokseton vaikka sovitteluprosessi ei päättyisikään osapuolten sopimukseen. Sovittelijan tehtävä on nimittäin kuulla lasta ja selvittää tämän mielipide, jos se HTpL 7.3 §:n mukaa lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen mahdollista. Tuomioistuin saa näin täytäntöönpanohakemusta käsitellessään tiedon lapsen mielipiteestä sovittelija tekemästä kertomuksesta. Jos sovittelu päättyy tuloksetta, tulee sovittelijan tuoda esiin puolueettomasti ja totuudenmukaisesti ne seikat, joilla asian ratkaisemisen kannalta saattaa olla merkitystä, kuten HTpL 8.2 §:ssa säädetään.[179]

---

[176] Karttunen 2010, s. 34; Helin ym. 1997, s. 46.
[177] Karttunen 2010, s. 33, 35.
[178] Helin ym. 1997, s. 71.
[179] Helin ym. 1997, s. 107, Valjakka 2002, s. 101.

Sovittelijoita voidaan nimetä kerralla useampia, jos se on perusteltua esimerkiksi asianosaisten välisten ristiriitojen tai lapsen mielipiteen selvittämisen vuoksi tai asiassa tarvitaan useiden eri alojen asiantuntemusta. Sovittelijoita voidaan määrätä useampia myös sillä perusteella, että asianosaiset sitä pyytävät. Lain esitöiden mukaan käräjäoikeus voi antaa sovittelijoille määräyksiä sovittelijoiden keskinäisestä vastuun jaosta, mikäli asiaan määrätään useampia sovittelijoita.[180]

Sovittelijalle annetaan neljän viikon määräaika, jonka kuluessa sovittelijan on toimitettava oikeudella sovittelukertomus. HTpL 8.2 §:n mukaan sovittelulle voidaan asettaa myös uusi määräaika, jos on ilmeistä, että sovittelun jatkamisella voidaan edistää asianosaisten yhteistoimintaa.[181] Neljän viikon uusi määräaika HTpL 8.2 §:n nojalla voidaan määrätä kuitenkin vain tapaamisoikeutta koskevassa täytäntöönpanoasiassa. Sen sijaan huoltoa koskevaa sovittelua voidaan jatkaa sovittelijan perustellusta hakemuksesta HTpL 8.1 §:n nojalla.[182]

Täytäntöönpanosovittelussa on myös olemassa noutovaiheen sovittelu, josta säädetään HTpL 23 §:ssä. Lainkohdan mukaan, jos tuomioistuin määrää lapsen noudettavaksi, voi ulosottomies pyytää sovittelijaa jatkamaan toimintaansa. Noutovaiheessa sovittelijan tehtävänä ei enää ole tiedon kerääminen tuomioistuimen tarpeita varten, vaan ainoastaan sovun etsiminen osapuolten välillä sekä lapsen tukeminen. Noutovaiheessa sovittelua voidaan käyttää sekä tapaamisoikeuden ja huollon täytäntöönpanoa koskevissa asioissa.[183]

4.2.2. Mahdollisuus jättää sovittelu toimittamatta

HTpL 6.2 §:ssa on mainittu ne tilanteet, joissa sovittelu on mahdollista jättää toimittamatta. Vahva pääsääntö on kuitenkin, että täytäntöönpanoon ei ryhdytä ilman sovittelun toimittamista. [184] Joissain tilanteissa sovittelun toimittaminen ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista ja saattaa estää jopa lapsen edun toteutumista yksittäisessä täytäntöönpanoasiassa. Sen takia on tarkoituksenmukaista, että pääsäännöstä on mahdollisuus poiketa, jotta voidaan toimia yksittäisen täytäntöönpanoasian osalta tarkoituksenmukaisimmalla tavalla.

HTpL 6.2 § ensimmäisen kohdan mukaan sovitteluun ei tarvitse ryhtyä, jos päätös olisi lapsen edun kannalta välttämätöntä painavien syiden vuoksi panna heti täytäntöön. Perusteluissa on

[180] HE 96/1995 vp. s. 27; Ks. myös Pettilä & Yli-Marttila 1999, s. 101, joka suosittelee kahden sovittelijan käyttämistä, joista toinen keskittyy vanhempien riitaan ja toinen sovittelja tapaa lapsia ja selvittää heidän mielipiteensä.
[181] Karttunen 2010, s. 34.
[182] Helin ym. 1997, s. 72.
[183] Helin ym. 1997, s. 72.
[184] HE 96/1995 vp. s. 27.

viitattu niihin tapauksiin, joissa sovittelun toimittamisen aiheuttama viivästys täytäntöönpanolle uhkaa asettaa lapsen psyykkisen tai fyysisen terveyden vaaraan. [185] Siten sovittelun toimittamatta jättämiselle lapsen edun perusteella kynnys on asetettu korkeaksi. Sen vuoksi tapaamisoikeutta koskevan perusteen täytäntöönpanoon ei käytännössä juurikaan ole perusteita ryhtyä ilman sovittelun toimittamista. Sovittelun toimittamatta jättäminen voisi olla perusteltua siinä tapauksessa, että vanhempi estää pidempiaikaisen luonapidon toteutumisen ja lapsen voidaan edellyttää haluavan voimakkaasti tapaamisten toteutumista. Mikäli lapsen mielipiteestä tai turvallisuudesta tapaamisen aikana on epävarmuutta, ei ole asianmukaista päätyä ratkaisuun, että sovittelu jätettäisiin toimittamatta.[186]

HTpL 6.2 § toisen kohdan mukaan sovittelu voidaan jättää toimittamatta, jos asiassa on jo aiemmin toimitettu sovittelu, ja on ilmeistä, että sovittelu jäisi tuloksettomaksi. Tämä soveltunee lähinnä tapaamispäätöksiin, joissa samojen osapuolten välillä on jo aiemmin toimitettu useita tuloksettomaksi jääneitä sovitteluja. Jos peruste näissä tapauksissa on sama, voidaan noutoon turvautua ilman sovittelun toimittamista. Sovittelu voi tosin olla tarkoituksen mukaista toteuttaa, jos edellisestä sovittelusta on kulunut pitkä aika. Sovittelu voidaan myös harkita tarkoituksenmukaiseksi, vaikka sovinto osapuolten välillä ei näyttäisikään todennäköiseltä, jos olisi kuitenkin syytä selvittää lapsen mielipide ja lapsen kehitysaste.[187] Sovittelun jättäminen toimittamatta tapaamispäätöksen täytäntöönpanemiseksi olisi kuitenkin hallituksen esityksen mukaan hyvin poikkeuksellista.[188]

Kolmas ja samalla viimeisin peruste sovittelun toimittamatta jättämiselle on se, että huoltoa koskevan päätöksen antamisesta on kulunut alle kolme kuukautta. Sovittelu on kuitenkin tällöinkin mahdollista toimittaa, jos sovitteluun järjestämiseen on erityinen syy. Hallituksen esityksen mukaan sovittelun toimittaminen tällaisessa tapauksessa on tarpeetonta sen vuoksi, että tuomioistuimen käytettävissä on tuore HTL 16 §:n mukainen sosiaalilautakunnan toimittama olosuhdeselvitys. Myös sosiaalihuollon viranomaisten vahvistama sopimus on ollut sosiaaliviranomaisten tarkistettavana ja vahvistettavana. Näissä tilanteissa on epätodennäköistä, että olosuhteet olisivat näin tuoreen perusteen jälkeen ehtineet muuttua. Lainkohdan perusteluissa sovittelun toimittamisen tarpeettomuutta on perusteltu myös sillä, että ulosottomiehellä on

[185] HE 244/1982 vp. s. 24, Helin ym. s. 81. joskus jopa täytäntöönpanoasian käsittely ilman sovittelun toimittamista on liian hidas toimenpide, jolloin väliaikainen turvaamistoimi tai lastensuojelutoimet tulisivat paremmin kyseeseen esimerkiksi lapsen maastaviennin estämiseksi.
[186] HE 96/1995 vp. s. 28; Helin ym. 1997, s. 81-82 .
[187] Helin ym. 1997, s. 82.
[188] HE 96/1995 vp. s. 28.

täytäntöönpanomääräyksen saatuaankin velvollisuus yhteystyössä sosiaalihuollon viranomaisten kanssa pyrittävä siihen, että määräystä noudatetaan vapaaehtoisesti.[189]

Lainkohdassa mainittu erityinen syy sovittelun toimittamisen toimittamiselle voisi kuitenkin olla osapuolen esittämä olosuhteiden muutos, joka voisi tehdä täytäntöönpanon lapsen edun vastaiseksi. Hallituksen esityksen mukaan olosuhteiden muutoksen tulee käräjäoikeudenkin harkinnan mukaan olla varsin uskottava, joten pelkkä ilmoitus ilman uskottavia perusteluja ei johda sovittelun toimittamiseen tässä tapauksessa.[190] Tässä tapauksessa sovittelu ei toisi luultavasti mitään konkreettista hyötyä, joten on lapsen edun toteutumisen kannalta järkevämpää saattaa lapsen edun mukaiseksi harkittu päätös voimaan mahdollisimman pian.

4.3. Sovittelijan toimet

HTpL 7.2 §:n mukaan sovittelija ottaa yhteyttä asianosaisiin ja hänen tulee pyrkiä järjestämään yhteinen neuvottelu sovittelijan ja asianosaisten kesken. Esitöiden mukaan on tärkeää, että sovittelu saataisiin nopeasti käynnistettyä, jotta koko sovittelulle asetettu määräaika voidaan käyttää hyödyksi. Hallituksen esityksen mukaan osapuolet tulisi kutsua ensimmäiseen neuvotteluun yhdessä, mikäli se suinkin olisi mahdollista.[191] Perustelujen mukaan se tarjoaisi tasapuoliset lähtökohdat sovittelun aloittamiselle ja tapaamalla molemmat osapuolet yhtä aikaa sovittelijalla olisi myös paremmat mahdollisuudet arvioida sovinnon saavuttamisen mahdollisuutta. Mielestäni tapaamalla molemmat vanhemmat yhtä aikaa edistetään myös osapuolten tuntemaa luottamusta sovittelijaa kohtaan, joka on sovittelijan tärkeimpiä työkaluja hänen tehtävässään ja edellytys onnistuneelle sovittelulle. Yhteisneuvottelu voisi perustelun mukaan myös nopeuttaa sovittelua.[192]

Alkuneuvottelussa on mahdollista käydä läpi sovittelua, prosessin aiempia vaiheita sekä vanhempien tavoitteita uuden sovittelun tavoitteista, sekä sopia sovittelun aikataulusta. Lisäksi on hyvä sopia siitä, mihin eri tahoihin otetaan yhteyttä sovittelun kuluessa.[193] Prosessin kuluessa sovittelijan on tavattava vanhempia myös erikseen. Lisäksi sovittelijan tulee tavata lasta tai lapsia yhdessä sekä isän, että äidin kanssa, sekä tarpeen vaatiessa myös erikseen. Sovittelijalla on HTpL 8 §:n mukaan sosiaalihuoltolain (710/1982) 56 §:n mukainen tiedonsaantioikeus,

[189] HE 96/1995 vp. s. 27.
[190] HE 96/1995 vp. s. 27; Helin ym. 1997, s. 83.
[191] Ks. Pettilä ja Yli-Marttila 1999, s. 102, jonka mukaan erityisesti täytänttönpanosovittelun konkretisoituessa vanhempien välit ovat tulehtuneet, joten heitä voi olla vaikea saada tapaamaan sovittelijaa yhtä aikaa. Sen takia myös täytäntöönpanosovittelun lähtökohta on erilainen kuin esimerkiksi perheasioiden sovittelussa.
[192] HE 96/1995 vp. 28.
[193] Pettilä ja Yli-Mattila 1999, s. 102.

jonka perusteella sovittelija voi saada muilta viranomaisilta tietoja lasta koskevista asioista, joita hän voi käyttää sovittelijan tehtävässään.[194]

4.3.1. Sovittelijan oikeus vastaanottaa ja käsitellä salassa pidettäviä tietoja

Eräs lapsen etuun merkittävästi vaikuttava seikka täytäntöönpanosovittelussa on se, että sovittelijalla on käytettävissään kaikki mahdollinen tieto, joka voi vaikuttaa lapsen asemaan sovittelussa. Jotta sovittelijalla olisi mahdollisuus saada kaikki merkittävät seikat tietoonsa, on sovittelijalla HTpL 8.4 §:n mukaisesti sovittelutehtävää hoitaessaan oikeus saada viranomaisilta salassa pidettäväksi säädettyjä tietoja lasta koskevista asioista kuten sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 12 §:ssä ja 20.1 §:ssä säädetään. Tätä kutsutaan sovittelijan yleiseksi tietojensaantioikeudeksi. HTpL 8.4 § mukaisesti sovittelijan yleisen tietojensaantioikeuden tehosteeksi ja on säädetty sovittelijan mahdollisuus saada SHAsL 22 §:n mukaista virka-apua. Vastapainona sovittelijan tietojensaantioikeudelle on säädetty myös sovittelijan salassapitovelvollisuudesta kuten SHAsL 3 luvun 27 §:ssä säädetään.

Sovittelijan tiedonsaantioikeudella ei kuitenkaan olisi kovinkaan suurta merkitystä, jos tuomioistuin ei voisi saada tietoonsa sovittelijan keräämiä salassa pidettäviä tietoja. Sovittelijan tehtäväänsä varten saamien salassa pidettävien tietojen käyttämisestä sovittelijan tuomioistuimelle antamassa kertomuksessa säädetään HTpL 8.4 §:n viimeisessä lauseessa. Sen mukaan sovittelijan on otettava tuomioistuimelle tehtävään kertomuksee sellaiset salassa pidettävät tiedot, joiden hän arvioi olevan lapsen edun kannalta välttämättömiä tuomioistuimen ratkaistessa täytäntöönpanoa huolto- tai tapaamisoikeutta koskevassa asiassa. Tässäkin tapauksessa on kuitenkin olennaista, että sovittelijan kertomukseensa ottaman salassa pidettävän tiedon tulee pysyä salassa ulkopuolisilta, vaikka siitä tulee aineistoa oikeudenkäyntiä varten.[195]

4.3.2. Sovittelijan yleinen tiedonsaantioikeus

Sovittelijalla on SHAsL 20 §:n mukaan oikeus saada salassa pidettäviä tietoja muun muassa valtion ja kuntien viranomaisilta sekä muilta julkisoikeudellisilta yhteisöiltä, kuten kansaneläkelaitokselta sekä huoltotoimintaa tai sairaanhoitotoimintaa harjoittavilta yhteisöiltä ja terveydenhuollon ammattihenkilöltä. Saman lainkohdan mukaan sovittelijan on saatava kyseiset

[194] Karttunen 2010, s. 36.
[195] Helin ym. 1997, s. 109.

tiedot maksutta. Velvollisuus salassa pidettävien tietojen antamiseen koskee kuitenkin ainoastaan julkista tehtävää hoitavia viranomaisia ja henkilöitä. Siten esimerkiksi yksityisellä lääkärillä ei ole oikeutta luovuttaa hallussaan olevia salassa pidettäviä tietoja ilman sellaisen henkilön suostumusta, jota tiedot koskevat.[196]

Sovittelijan oikeuteen saada salassa pidettäviä tietoja viranomaisilta liittyy kiinteästi velvollisuus pitää kyseiset tiedot salassa kuten SHAsL 27 §:ssä ja 15:ssä säädetään. Salassapitovelvollisuuden tehosteeksi on SHAsL 28 §:ssä säädetty rangaistusvastuu siitä, jos salassa pidettäviin tietoihin oikeutettu taho rikkoo salassapitovelvollisuuttaan. Säännöksestä seuraa, ettei sovittelija saa ilmaista asemansa perusteella tietoonsa saamiaan salassa pidettäviä tietoja ilman sen henkilön suostumusta, jota tiedot koskevat. Mikäli tieto koskee lasta, ei tietoa saa luovuttaa ilman huoltajan suostumusta, ellei lapsi kykene arvioimaan annettavan suostumuksen merkitystä. Täytäntöönpanoasioissa mukana olevat lapset ovat kuitenkin usein niin nuoria, ettei heillä ole mahdollisuutta arvostella suostumuksen merkitystä, joten käytännössä suostumuksen lasta koskevan tiedon paljastamiseen voi antaa vain lapsen huoltaja.[197]

Salassapidosta on kuitenkin voimassa kaksi poikkeusta, jotka ovat tärkeä edellytys sovittelun tarkoituksen toteutumiselle ja sovittelijoiden yhteistoiminnalle. Ensinnäkin sovittelijan on mahdollisuus laittaa salassa pidettäviä tietoja sovittelijan kertomukseen. Lisäksi niissä tapauksissa, joissa sovittelijoita on määrätty useampi, olisi myös varmistettava se, että myös toinen sovittelija tai muut sovittelua suorittavat henkilöt saavat HTpL 8.4 §:n mukaisesti salassa pidettäviä tietoja, joka on välttämätöntä sen kannalta, että sovittelija pystyy tekemään työnsä ja täyttämään tehtävänsä.[198]

4.3.3. Oikeus ottaa kertomukseen salassa pidettäviä tietoja

HTpL 8.4 §:n nojalla sovittelijan on otettava kertomukseensa sellaisia salassa pidettäviä lasta koskevia tietoja, joilla on merkitystä arvioitaessa lapsen etua huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanoasiaa ratkaistaessa. Säännös on merkittävä sen vuoksi, että tuomioistuin voi päätösharkintansa pohjaksi saada kaikki merkitykselliset tiedot riippumatta siitä, ovatko ne salassa pidettäviä. Seikkoja, joita tuomioistuimen tietoon salassa pidettävistä tiedoista voi paljastua, on esimerkiksi asianosaisen väkivaltaisuus, psyykkinen sairaus taikka alkoholi- tai huumeriippuvuus. Sovittelijan tietoonsa saamilla seikoilla voi olla merkittävä

[196] Helin ym. 1997, s. 110.
[197] Helin ym. 1997, s. 110.
[198] Helin ym. 1997, s. 110 – 111.

vaikutus lapsen turvallisuuteen vanhemman tapaamisoikeutta toteutettaessa tai huoltajan luona. Seikkaa, jolla ei ole merkitystä lapsen edun kannalta, vaan vaikkapa asianosaisten suhteiden kannalta, ei voida ottaa mukaan kertomukseen.

Salassa pidettävän tiedon ottaminen kertomukseen on perusteltua erityisesti niissä tilanteissa, kun täytäntöönpanon perusteen syntymisestä on kulunut jo pitkä aika. Tällöin olosuhteet ovat voineet muuttua salassa pidettävän seikan johdosta sillä tavalla, joka vaikuttaa negatiivisesti lapsen etua arvioitaessa. Tällaista perustetta ei siten olisi voitu aiemmin ottaa huomioon täytäntöönpanon perustetta arvioitaessa.

Salassa pidettävä tieto voidaan ottaa vain siinä tapauksessa kertomukseen, että sovittelija on saanut sen tietoonsa kyseisessä toimessa. Sovittelijaksi ei voida määrätä henkilöä, joka on joutunut asian kanssa tekemisiin aiemmin virkansa puolesta tai muuten. Siten esimerkiksi puolisoiden välillä perheasioiden sovittelijana toiminut henkilö ei voi enää täytäntöönpanovaiheessa toimia sovittelijana kyseisten henkilöiden välillä.

Kertomuksessa olevan tiedon salassapito määräytyy HTpL:n nojalla suoraan. Kun sovittelijan kertomus annetaan käräjäoikeudelle, siitä tulee jutun ratkaisuaineistoa, josta vain jutun asianosaisilla on JulkL 11 §:n mukainen oikeus saada tieto. Tuomioistuin voi luovuttaa salassa pidettäviä tietoja ainoastaan jutun asianosaisille, sekä toiselle samaa asiaa koskevan päätöksen täytäntöönpanoon osallistuvalle viranomaiselle tai tuomioistuimelle. Asianosaisjulkisuus on olennainen osa asianosaisten mahdollisuutta valvoa oikeuksiaan.[199]

Mikäli sovittelussa tulee esille salassa pidettäviä tietoja, joita ei kuitenkaan HTpL 8.4 §:n mukaan ole otettava sovittelijan kertomukseen eikä niistä tule osa oikeudenkäyntiaineistoa, ei näistä tiedoista voida myöskään antaa tietoa edes asianosaisille, vaan niiden salassa pysyminen määräytyy SHAsL 27 §:n mukaan. Asianosaisjulkisuus ei siten ulotu tähän salassa pidettävään tietoon. Se ei loukkaa asianosaisen oikeuksia, koska ratkaistavana olevassa asiassa ei ole nojauduttu miltään osin siihen tietoon, josta ei tule prosessiaineistoa, eikä se siten loukkaa asianosaisen mahdollisuutta valvoa oikeuksiaan. Täytäntöönpanoasiaa käsittelevä tuomioistuin voi kuitenkin viranpuolesta saada tällaistakin asiaa koskevan tiedon. Tuomioistuin voi nimittäin vaatia kertomuksen täydentämistä salassa pidettävän tiedon saamiseksi. Siten tuomioistuin on viimekädessä se taho, joka päättää, mitä selvitystä kertomukseen tulee ottaa.[200]

---

[199] Helin ym. 1997, s. 112-113.
[200] Helin ym. 1997, s. 112-113.

4.4. Lapsen mielipide

4.4.1. Lapsen kuuleminen ja mielipiteen selvittäminen

Sovittelijan on keskusteltava lapsen kanssa henkilökohtaisesti selvittääkseen lapsen mielipide, kuten HTpL 7.2 §:ssä säädetään. Lainkohdan mukaan kuulemisen edellytysten arvioinnissa merkityksellisiä seikkoja ovat lapsen ikä ja kehitystaso. Siten myös hyvin nuorta mutta kehitystasoltaan kehittynyttä lasta voidaan kuulla ja hänen mielipidettään selvittää sovitteluprosessin kuluessa. Lain kohdan perustelujen mukaan lasta on tavattava erikseen siten, ettei kumpikaan vanhemmista ole paikalla, jotta lapsen todellinen mielipide ja ajatukset tulisivat riittävästi selville.[201] Lapsen kertoma mielipide voisi nimittäin vaihdella sen mukaan, kumpi vanhemmista on paikalla kuulemassa lapsen kertomusta. Tavallisesi lapsi haluaa olla lojaali molemmille vanhemmilleen ja saattaa ketoa sellaisia asioita, joita arvelee paikalla olevan vanhemman haluavan kuulla.

HTL 11 §:n mukaan lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti, ja siten, ettei lapsen ja hänen vanhempien väliselle suhteelle aiheuteta vahinkoa. Lapsen kuulemisen tarkoitus ei ole, että lapsi joutuisi ratkaisemaan vanhempien välisen erimielisyyden, josta on hyvä muistuttaa niin lasta kuin vanhempiakin sovitteluprosessin alkaessa.[202] Tarve lapsen mielipiteen selvittämiselle osuu psykologisen kriisin aikaan ja ilmapiiri on poikkeuksellinen. Varsinkin pieni lapsi voi poikkeuksellisen ilmapiirin alla toimia pidättyväisemmin ja ilmaista toiveitaan varovaisemmin.[203]

Lapselle on kerrottava ennen mielipiteen selvittämistä, mihin tarkoitukseen sitä tullaan käyttämään sekä se että lapsen ilmaisemalla mielipiteellä voi olla merkitystä asian lopputuloksen kannalta. Lisäksi lapsen tietoon tulee saattaa, että lapsen vanhemmat ja tuomioistuin saavat tiedon lapsen mielipiteestä sovittelijan kertomuksesta. Lapselle on myös tehtävä selväksi, ettei hänen ole pakko ilmaista asiassa mielipidettään, ellei hän halua.[204] Luottamuksen lisäämiseksi lapselle voidaan kuitenkin luvata, että hänen mielipiteenään voidaan tuoda esiin ainoastaan se, jonka lapsi itse haluaa tulevan esiin, eikä siksi kaikkia lapsen sovittelijalle ilmaisemaa tarvitse tuoda vanhempien ja tuomioistuimen tietoon.[205]

Käräjäoikeus saa tiedon lapsen mielipiteestä sovittelijan kertomuksesta. HTpL 8.2 §:n mukaan tuomioistuin voi määrätä sovittelijan täydentämään kertomustaan, jos se katsoo kerto-

[201] HE 96/1995 vp. s. 29.
[202] Pettilä ja Yli-Marttila 1999, s. 102.
[203] Karttunen 2010, s. 59.
[204] Auvinen 2002, s. 149.
[205] Karttunen 2010, s. 168.

muksen olevan puutteellinen. Täytäntöönpanoasian käsittely käräjäoikeudessa on pyrittävä hoitamaan kiireellisesti, joten olisi asian käsittelyn kannalta eduksi, että puutteellisuus huomataan jo sovittelijan kertomuksen saavuttua käräjäoikeuteen, joten kertomuksen täydentämisestä voidaan päättää jo kansliassa. Toisinaan täydentämistarve voi tulla esiin vasta käräjäoikeuden istunnossa, esimerkiksi jos asian käsittelyssä nousee esiin uusia asiaan vaikuttavia seikkoja. Asian kiireellisyyden vuoksi täydentämiselle annetun määräajan tulisi olla mahdollisimman lyhyt.[206]

Mikäli käräjäoikeus ei saa haluamaansa informaatiota sovittelijan kertomuksesta, sillä on myös mahdollisuus kuulla sovittelijaa henkilökohtaisesti täytäntöönpanoasian istunnossa. Henkilökohtainen kuuleminen voi olla tarpeen esimerkiksi sen varmistamiseksi, että raportista esiin nouseviin päätelmiin on päädytty asianmukaisella tavalla.[207] Siten raportin laadulla on merkitystä myös lapsen edun kannalta ja tuomioistuin toimii viimekädessä lapsen kuulemisen laadun tarkkailijana.

Lapsen mielipiteen selvittämisen merkitys riippuu asianosaisten hakemuksessa ja vastineessa sekä valmisteluistunnossa esiin tuoduista seikoista. Niiden perusteella käräjäoikeus voi sovittelijaa määrätessään antaa tälle myös toimiohjeita, sekä ohjeita niistä seikoista, joista käräjäoikeus haluaa sovittelijan lapsen tahtoa ja mielipidettä selvittävän.[208]

4.4.2. Sovittelijan asiantuntijuuden merkitys lapsen kuulemisessa

LHL 11.2 § korostaa hienovaraisuuden merkitystä lapsen kuulemisessa. Lainkohdan mukaan lasta on kuultava siten, ettei sillä aiheuteta haittaa lapsen ja vanhempien väliselle suhteelle. Siten lapsen asemaa korostetaan hänen omissa asioissaan, mutta toisaalta annetaan merkitystä lapsen oikeuteen suojelulle.[209] Mitä nuoremmasta lapsesta on kyse, sitä enemmän painoa tulee antaa lapsen suojelun periaatteelle ja kuulemisen periaatteen tulee väistyä.[210]

HTpL 9 §:n mukaan sovittelijoiksi voidaan nimetä ainoastaan lasten ja perheiden kanssa tehtävään psykologiseen, psykiatriseen tai sosiaalityöhön taikka lastensuojeluun perehtynyt henkilö. Näillä sovittelijan kelpoisuusvaatimuksilla varmistetaan, että lapsen kuuleminen tapahtuu ammattitaitoisen henkilön toimesta. Näin sovittelija on osaava henkilö toimimaan lasten ja perheiden kanssa ja osaa ottaa lapsen iän ja kehitystason vaadittavalla tavalla huomioon.

[206] HE 96/1995 vp. s. 30.
[207] Helin ym. 1997, s. 64.
[208] Helin ym. 1997, s. 64.
[209] Karttunen 2010, s. 103.
[210] Ks. Auvinen 2002, s. 150.

Kuulemisen edellytyksenä on se, että lapsi pystyy ymmärtämään lausumansa merkityksen ikätasoon huomioiden. HTpL 2 §:n mukaan 12 vuotta täyttänyt lapsi on tarpeeksi kehittynyt, jotta hänen mielipiteeseensä voidaan kiinnittää huomiota. Tutkimustulosten perusteella 12 vuotta täyttäneen lapsen mielipiteen selvittäminen ja oikeudelle välittäminen ovat olleet onnistuneita eikä siinä juurikaan ole ollut esteitä tai rajoitteita. Lapsen mielipide on säännönmukaisesti selvitetty myös 7-11-vuotiaiden lasten kohdalla. Tämän ikäisten lasten kohdalla lapsen mielipiteen ilmaisussa, sen välittämisessä oikeudella sekä selvitykselle annetulle painoarvolle oikeudenkäynnissä on paljon vaihtelua.[211] Tämän vuoksi alle 12-vuotiasta lasta kuultaessa sovittelijalta vaaditaan taitoa tulkita lapsen imaisua ja sen takana vaikuttavia seikkoja ja tapauskohtainen harkinta on yleisempää nuorempien lasten kohdalla. Tuomioistuimelta vaadittava kyky arvioida selvitykselle annettavaa painoarvoa korostuu.

Sovittelijan tulee kertomuksessaan ottaa kantaa siihen, onko lapsi tarpeeksi kehittynyt, jotta hänen mielipiteensä voidaan selvittää. Lapsen mielipiteellä on asiassa vahva paino, jos hänet on arvioitu riittävän kehittyneeksi. Arvioiden mukaan täytäntöönpano ei käytännössä toimisikaan, jos se toteutetaan vastoin tarpeeksi kehittyneeksi katsotun lapsen tahtoa. Yleensä näissä tapauksissa toinen vanhemmista onkin ajanut täytäntöönpanoasiaa lapsen tahdon osoittamaan suuntaan. Lisäksi voidaan arvioida, että vanhempien asenteet usein pehmenevät sovittelussa lapsen mielipiteen selvitessä heille, jolloin heidän on helpompi saada aikaan sopimus tai noudattaa aikaisempaa päätöstä joka vastaa lapsen toiveita. Kuulemisen merkitys palvelee sovittelun tarkoituksen toteutumista erityisesti niissä tilanteissa, joissa vanhempien käsitys lapsen mielipiteestä ja tämän edusta ovat olleet huomattavan kaukana toisistaan. Uutta informaatiota vanhemmille voi tulla suoraan lapselta kuulemisen seurauksena tai sovittelijan arvioista lapsen psykologisesta asemasta ja lapsen henkisen hyvinvoinnin edellytyksistä.[212]

Varsinkin täytäntöönpanosovittelun aikaan vanhempien riita on saattanut jatkua jo vuosia ja lapsen huolto ja tapaamisasioita on voitu käsitellä jo useassa viranomaisessa. Siksi perheen tilanne voi olla erittäin jännitteinen. Lisäksi riski siitä, että lapsi on ehtinyt jo sovittelun alettua osittain vieraantua toisesta vanhemmastaan, on suuri.[213] Näissä tilanteissa lapsen lojaliteettiristiriidan kokeminen aiheuttaa haasteita kuulemiselle ja vaatii sovittelevalta työntekijältä taitoa tulkita lapsen viestejä ja tämän suhdetta vanhempiinsa.

Lojaalisuuden ristiriita tarkoittaa sitä, että lapsen lojaalisuuden osoittaminen toista vanhempaa kohtaan lapsi kokee luopuvansa lojaalisuudesta toista vanhempaansa kohtaan. Siten lapsen

[211] Auvinen 2002, s. 155-156.
[212] Karttunen 2010, s. 150, s. 175.
[213] Karttunen 2010, s. 137.

voi olla vaikea tuottaa riippumatonta pohdintaa ja hänen voi olla myös vaikea esittää ja muodostaa mielipidettä, jos hänellä on voimakas lojaalisuuskonflikti.[214] Työntekijän on tällöin osattava ottaa huomioon konfliktin lapselle aiheuttama paine ja säästää lasta esimerkiksi sillä, ettei kuulemisessa käsitellä asioita, jotka aiheuttavat lapselle ristipainetta. Tämä tosin voi aiheuttaa ristiriidan kahden lapsen perusoikeuden välillä, nimittäin lapsen oikeus tulla kuulluksi sekä lapsen oikeus suojeluun. Lisäksi lapsen oikeus tulla kuulluksi ei toteudu käytännössä, vaan pelkästään muodollisesti, jos lasta kuuleva työntekijä ei ota huomioon lapsen lojaalisuusongelmaa.[215]

Hallituksen esityksen mukaan lasta on kuultava yhdessä molempien vanhempien kanssa. Lisäksi lasta on kuultava vielä erikseen, jotta lapsen mielipide tulisi selville riittävän luotettavasti.[216] Lasta olisi tavattava yhdessä vanhempien kanssa ja molempien kassa erikseen sen takia, että sovittelija voi tehdä havaintoja vanhemman ja lapsen suhteesta ja esimerkiksi puheen painotuseroja. Keskeisin osa lapsen kuulemisesta olisi kuitenkin tapahduttava luottamuksellisesti kummankaan vanhemman läsnä olematta.[217]

4.5. Yhteenveto

Täytäntöönpanoa koskevissa asioissa sovittelun toimittaminen on säädetty pakolliseksi ja se voidaan jättää toimittamatta vain määrättyjen edellytysten täyttyessä. Tämä on perusteltua lapsen edun näkökulmasta, sillä pakkotäytäntöönpano on lasta suurella todennäköisyydellä järkyttävä tapahtuma. Lainmuutosten jälkeen sovittelun toimittamisvelvoitetta on lievennetty kuitenkin sen verran, että sovittelua ei tarvitse toimittaa niissä tilanteissa, joissa sen toimittaminen on selvästi tarkoituksetonta tai vastoin lapsen edun toteutumista. Täytäntöönpanosovitteluun tehdyillä muutoksilla on muutoinkin tehty sovittelusta joustavampaa ja sen tiukkoja aikarajoja on väljennetty.

Sovittelijalta vaadittavasta koulutustaustasta säädetään HTpL 9 §:ssä. Sen mukaan sovittelijan tulee olla perheiden ja lasten kanssa työskentelevä psykologiseen, psykiatriseen tai sosiaalityöhön taikka lastensuojeluun perehtynyt henkilö. Laissa eikä hallituksen esityksessäkään

---

[214] Tutkimustenkin mukaan suurimmat lojaalisuusristiriidat painottuvat juuri täytäntöönpanosovitteluun. Näissä tilanteissa lapsen kannalta helpointa olisi, ettei lapsen tarvitsisi valita puolta. Lisäksi lapsen itseilmaisua edistää mahdollisesti se, että vanhemmat pääsevät sopimukseen tai heidän keskusteluyhteytensä palaa. Ks. Karttunen 2010, s. 157, jossa hän on tutkinut täytäntöönpanosovitteluun osallistuneiden lasten kuulemista.
[215] Karttunen 2010 , s. 102, 159 Ks. lisää lapsen kokemasta lojaliteettiristiriidasta ja sen vaikutuksista lapsen kuulemiseen Karttunen 2010, s. 96 – 103.
[216] HE 96/1995 vp. s. 29.
[217] Karttunen 2010, s. 164.

oteta kantaa siihen, tuleeko sovittelijoille olla tarjolla koulutusta nimenomaan sovittelijan tehtävää varten, mitä pidän puutteena.

Sovittelijan tehtävistä on täytäntöönpanolaissa ja hallituksen esityksessä annettu huomattavankin paljon ohjeita. Vaikka sovittelun muotoa ei ole määritelty, on kuitenkin laissa ja hallituksen esityksessä annettu velvollisuuksia ja menettelyohjeita, joita sovittelijan tulisi menettelyssä noudattaa. Sovittelulle on esimerkiksi asetettu määräaika, jonka kuluessa sovittelu tulee toimittaa. Lisäksi sovittelijan tehtäviin kuuluu tavata lasta, kuten HTpL 7.2 §:ssä säädetään. Sovittelussa täytäntöönpanoasian yhteydessä lähtökohtana onkin, että lasta kuullaan, mikäli se vain lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen on mahdollista.

Sovittelulla on täytäntöönpanolaissa kahdenlainen tarkoitus. Ensinnäkin sovittelijan tehtävä on pyrkiä edistämään osapuolten yhteistoimintaa, jotta päätöstä tai sopimusta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta noudatettaisiin vapaaehtoisesti ilman, että päätös olisi pantava täytäntöön pakkokeinoin. Toisaalta sovittelijan tulee kerätä tuomioistuimelle ratkaisuaineistoa täytäntöönpanoa koskevaa päätöstä varten. Sen vuoksi sovittelijalla on muihin sovittelumenettelyihin verrattuna laajat oikeudet saada salassa pidettäviä tietotoja lapsesta ja perheestä.

5. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa

5.1. Asiantuntija-avusteisten huoltoriitojen sovittelun tausta

Asiantuntija-avustajan käyttäminen hyväksi huoltoriitojen sovittelussa on vielä suhteellisen uusi ilmiö. Toukokuussa 2014 tuli voimaan lakimuutos, joka mahdollisti tuomioistuimessa tapahtuvan huolto- ja tapaamisriitojen sovittelun asiantuntija-avusteisesti. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu aloitettiin kokeiluna neljässä käräjäoikeudessa jo vuoden 2011 alusta. 1.9.2012 kokeiluun liittyi vielä seitsemän uutta käräjäoikeutta.[218]

Sovittelun kehittämisen taustalla ovat osaltaan vaikuttaneet Euroopan unionissa vuonna 2010 laadittu lapsen oikeuksia koskeva toimintasuunnitelma, jonka tavoitteena on edistä lapsen oikeuksien toteutumista käytännössä ja jonka tavoitteena on osaltaan parantaa lapsen asemaa oikeusprosesseissa. Lisäksi yksi keskeisimmistä tavoitteista oli nopea erimielisyyksien käsittely vanhempien riidoissa, huoltoriitojen käsittelyaikojen nopeuttaminen ja tuomioistuinten ja sosiaalitoimen työtaakan pienentäminen.[219]

Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa ja asiantuntija-avustajien käyttäminen sovittelun apuna on ollut mahdollista jo 1.1.2006 jälkeen, jolloin tuli voimaan nyt jo uudella lailla kumottu laki riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa (633/2005).[220] Sovittelua koskevien lakien säätäminen on ollut osa laajempaa pyrkimystä sovinnollisten ja oikeudenkäynnille vaihtoehtoisten menettelyjen luomisessa, joka pyrkimys on ollut vallalla ympäri Europpaa ja muutos on ulottunut koskemaan koko länsimaista oikeuskulttuuria.[221]

Sovittelun käyttö vuosina 2006 – 2010 on ollut vähäistä, sillä oikeusministeriön tilastojen mukaan sovittelua oli käytetty käräjäoikeuksissa noin 500 tapauksessa. Näistä vain noin 30 asiaa koski lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta.[222] Asiantuntija-avustajienkin käyttö oli aiemman lain voimassaolon aikana hyvin harvinaista. Tähän osasyynä on luultavasti ollut se, että asianosaiset vastasivat itse asiantuntija-avustajan käytöstä aiheutuneista kuluista. Lisäksi asiantuntija-avustajan käyttöä on mahdollisesti vähentänyt se, ettei aiempaa lakia valmisteltaessa

[218] HE 186/2013 vp. s. 1, 9.
[219] OM 25/2013, s. 13.
[220] Laki riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa kumottiin 21.5.2011 voimaan tulleella lailla riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 21.5.2011/394. Laki uudistuksella pantiin täytäntöön uusi EU:n direktiivi 2008/52/EY .
[221] OM 25/2013, s. 18, Ervasti 2005, s. 136-137, Ks. myös tarkemmin tuomioistuinkulttuurin murroksesta Ervasti 2011, s. 82-85.
[222] Ervasti 2011, s. 53, Aaltonen 2015, s. 61.

ole otettu huomioon sitä seikkaa, miten asiantuntija-avustajien saaminen käytännössä olisi toteutettu. Lisäksi tiedottaminen ei ole ollut samalla tasolla kuin nykyisen erityisen asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun aikana.[223] Tähän saatiin muutosta jo asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevassa kokeilussa. Tästä kertoo se, että kokeilun seuranta-aikana 1.1.2011 – 31.12.2012 74 prosenttia kaikista aloitetuista sovitteluista oli siirretty oikeudenkäynnistä, mikä mielestäni viittaa siihen, että tuomarit aktiivisesti ottavat esiin huoltoriitaoikeudenkäynneissä sovittelun mahdollisuuden.[224]

Oikeusministeriö asetti asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelua varten seurantaryhmän, jonka tarkoituksena oli seurata hankkeen etenemistä ja kerätä tietoa menettelyn toimivuudesta. Seurantaa toteutettiin kirjaamalla sovitteluja koskevat tiedot sähköiseen järjestelmään. Työparina toimineet sovittelija ja asiantuntija-avustaja täyttivät arviointilomakkeen jokaisen jutun päätyttyä. Lisäksi menettelyyn osallistuneilta vanhemmilta kerättiin kyselylomakkeella palautetta ja menettelyssä olleita lakimiesavustajia haastateltiin ja heille järjestettiin keskustelutilaisuuksia. Ohjausryhmän tehtävänä oli käsitellä ja linjata esiinnousseita kysymyksiä. Myös koulutusten yhteydessä kerättiin sovittelijoiden ja asiantuntija-avustajien kokemuksia menettelystä. Sovittelijoille järjestettiin myös työnohjausta, jonka tavoitteena oli kehittää menettelyä ja löytää hyviä ja toimivia työkäytäntöjä.[225] Uutta sovittelumenettelyä siis seurattiin tarkkaan jo ennen sen lopullista voimaantuloa ja seurantaan ja kehittämiseen käytettiin paljon aikaa ja vaivaa ja menettelyn kehittämiseen pääsivät osalliseksi myös menettelyyn osallistuneet vanhemmat ja heidän avustajansa.

Kokeilun aikana neljässä käräjäoikeudessa oli tullut vireille 575 sovitteluasiaa, joista ehti päättyä 435 ennen seurannan loppua. 77 prosentissa päättyneistä jutuista saavutettiin jonkinlainen sovinto, ja peräti 62 prosentissa tapauksista saavutettiin sovinto kaikista riitaisista kysymyksistä. Lisäksi sovittelun mediaanikesto on ollut 2,5 kuukautta, joka on huomattavasti vähemmän kuin oikeudenkäynnin kesto keskimäärin.[226]

---

[223] Asiantuntija-avusteisten huoltoriitojen sovittelusta tiedottamisesta ks. HE 186/2013 vp. s. 14.
[224] HE 186/2013 vp. s. 8-9.
[225] HE 186/2013 vp. s. 9.
[226] OM 25/2013, s. 7.

5.2. Sovittelun kulku

5.2.1. Sovittelun vireille tulo ja päätös sovittelun aloittamisesta

Sovittelun vireille tulosta säädetään RiitSovL 4 §:ssä. Sovittelu voi tulla vireille suoralla käräjäoikeuteen tehdyllä hakemuksella, jossa jutun osapuolet yhdessä tai vain toinen osapuoli, pyytää sovittelun toimittamista. Jos vain toinen osapuoli on pyytänyt sovittelun aloittamista, on käräjäoikeuden tiedusteltava vastapuolen suostumusta sovitteluun. Toinen vaihtoehto on, että tuomari siirtää osapuolten suostumuksella oikeudenkäyntinä vireille tulleen, huoltoa koskeva riidan, sovitteluun. 69 prosenttia vireille tulleista sovitteluasioista kokeilun aikana tuli vireille tuomarin tekemällä päätöksellä siirtää juttu sovitteluun. Sen sijaan suoralla sovitteluhakemuksella tuli vireille 31 prosenttia sovittelujutuista.[227]

Käytännössä suurin osa sovitteluun siirrettävistä jutuista, peräti 80 prosenttia, siirrettiin kirjallisesta valmistelusta. Noin 17 prosentissa tapauksista juttu siirrettiin sovitteluun vasta valmisteluistunnosta. Ainoastaan kymmenessä tapauksessa juttu siirrettiin sovitteluun vasta sosiaalitoimen tekemän selvityksen jälkeen ja yksi juttu siirrettiin sovitteluun vielä pääkäsittelyn jo alettua.[228] Vaikka osassa tapauksista juttu siirrettiin sovitteluun melko myöhäisessä vaiheessa, on mielestäni silti perusteltua yrittää sovittelua, ellei sovinnon saavuttaminen ole selvästi mahdotonta. Tämä on perusteltua sen vuoksi, että osapuolten on helpompi sitoutua aikaan saatuun ratkaisuun silloin kun he itse ovat saaneet sen aikaan.

Tuomioistuin tekee päätöksen sovittelun aloittamisesta RiitSovL 4.4 §:n mukaisesti. Päätösharkinnassa otetaan huomioon, soveltuuko riita sovitteluun. Sovittelu pyritään järjestämään mahdollisimman nopeasti. Rovaniemen hovioikeuspiirissä tavoite aika on enintään kuusi viikkoa.[229]

Vastapuolelta voidaan sovitteluhakemuksen johdosta pyytää vastaus. Laki ei kuitenkaan tätä vaadi. Pyytämällä vastapuolelta vastausta etukäteen voidaan kuitenkin vähentää osapuolten tuntemaa vastakkainasettelua. Lausuman pyytäminen voi toisaalta merkitä osapuolille tasapuolisuuden tuntua, joka on tietysti tärkeä sovittelun onnistumisen kannalta. Tiedoksiantoa ei tarvitse toimittaa todisteellisesti, kuten oikeudenkäynnin vireille tullessa, vaan tärkeämpää on tavoittaa osapuolet mahdollisimman nopeasti.[230] Toisaalta voisi olla hyvä, että käräjäoikeuk-

[227] OM 25/2013, s. 28, 32.
[228] OM 25/2013, s. 32.
[229] Käsittelijän opas 2014, s. 79.
[230] Aaltonen 2015, s. 82-83.

sissa noudatettaisiin yhtenäistä menettelyä ja kaikille asianosaisille varattaisiin tilaisuus tulla kuulluksi ennen sovitteluistuntoa.[231]

5.2.2. Sovittelun eteneminen

Sovittelun muodolle ei laissa ole asetettu vaatimuksia. Sovittelija voi päättää sovittelun muodosta keskusteltuaan osapuolten kanssa kuten RiitSovL 6 §:ssä säädetään. Sovittelulle on kuitenkin jo sovittelukokeilun aikana vakiintunut muoto, josta luultavasti harvoin poiketaan. Varsinainen sovittelu toteutetaan yleensä yhden päivän aikana, jolloin sovittelupäivän pituus voi venyä yli normaalin työpäivän pituiseksi. Tämä toimintatapa oli uusi asiantuntija-avustajina toimiville työntekijöille, joiden perustyössä sosiaalitoimessa tapaamisia on useita ja kertatapaamiset ovat kestoltaan 1 – 2 tuntia. Tuomareille ja lakimiesavustajille menettely sen sijaan on tutumpi, koska oikeudenkäyntien pääkäsittelytkin vaikeimpia ja laajimpia asioita lukuun ottamatta pyritään saattamaan läpi yhden päivän aikana. Tarkoituksenmukaisimmaksi onkin havaittu, että myös tuomioistuimessa tapahtuva sovittelu pyritään käymään läpi yhden päivän aikana. Tämä on perusteltua senkin takia, että sovittelijoina toimiville tuomareille, perustyötään tekeville asiantuntija-avustajille ja osapuolten lakimiesavustajille voisi olla vaikeutta sovittaa tapaamiset yhteen ja siten sovittelun joutuisuus voisi kärsiä.[232]

Sovittelu useimmissa tapauksissa voidaan jakaa valmistelu-, aloitus-, selvittely-, neuvottelu- ja lopetusvaiheeseen. Tarkan sovittelun vaiheistuksen avulla sovittelua voidaan suunnitella ja aikatauluttaa, mikä helpottaa sovittelun etenemistä ja auttaa etenemään tavoitteellisesti. Vaiheistuksen ei ole kuitenkaan tarkoitus olla tarkkarajaista ja sovittelussa voidaan aina palata taaksepäin. Valmisteluvaiheessa sovittelija ja asiantuntija-avustaja valmistautuvat sovitteluun ja erityisesti sovittelija tutustuu etukäteen saatuun materiaaliin. Aloitusvaiheessa sovittelija ja avustaja voivat pitää omat puheenvuoronsa. Näissä he tuovat esiin omaa rooliaan sovittelun kannalta ja käyvät läpi sovittelun periaatteita ja sovittelun kulkua. Heti sovittelun aluksi onkin hyvä tehdä selväksi, ettei työpari ratkaise vanhempien välistä erimielisyyttä, vaan korostetaan vanhempien omaa roolia ratkaisun löytämisessä. Aluksi on syytä sopia muistakin pelisäännöistä. Näin vanhemmille ei synny epärealistisia odotuksia eikä sovittelun aikana ilmene yllä-

[231] Ks. Käsittelijän opas 2014, s. 78. Rovaniemen hovioikeuspiirin käräjäoikeuksia on ohjeistettu varaamaan mahdollisuus tulla kuulluksi ennen sovittelun toimittamista.
[232] Aaltonen 2015, s. 152.

tyksiä menettelyyn liittyen, joita vanhemmat eivät olisi osanneet ottaa huomioon. Myös vanhemmat saavat pitää omat aloituspuheenvuoronsa.[233]

Sovittelun selvittämisvaiheessa pyritään selvittämään riidan kohdetta ja sen taustatekijöitä. Siten se muistuttaa hieman oikeudenkäynnin valmistelua. Sovittelun selvitysvaiheessa kuitenkin pyritään usein laajentamaan tietoa esimerkiksi riidan taustatekijöihin ja selvittämään syitä ja löytämään uusia näkökulmia. Oikeudenkäynnin valmisteluvaiheessa taas tuomari pyrkii rajoittamaan aineiston oikeudellisesti tärkeisiin seikkoihin ja kaikki muu pyritään rajaamaan ratkaisuaineiston ulkopuolelle.[234] Neuvotteluvaiheessa pureudutaan niihin asioihin ja ongelmiin, jotka valmisteluvaiheessa ovat tulleet esille. Tässä vaiheessa aineistoa aletaan supistaa ja tuodaan esiin eri ratkaisuvaihtoehtoja sekä neuvotellaan niistä. Esimerkiksi lopullisessa sopimuksessa voi olla tarpeen sopia hyvinkin monenlaisista asioista ja pienistä yksityiskohdista, joista kaikista voidaan sovittelun aikana joutua neuvottelemaan. Siten aikaa voi kulua tässä vaiheessa huomattavan paljon. Neuvotteluvaiheessa sovittelija voi osapuolten pyynnöstä RiitSovL 7.2 §:n mukaisesti tehdä ehdotuksen sovinnolliseksi ratkaisemiseksi.[235]

Päätösvaiheessa sovittelun tuloksena voi syntyä kokonaissopimus tai osasopimus. Myös sovittelun päättyminen tuloksettomana on mahdollista. Jos sovittelu on tullut vireille suoralla hakemuksella, asian käsittely päättyy. Jos asia on oikeudenkäynnistä siirretty sovitteluun, osasovinnon tai tuloksettoman sovittelun tilanteissa riitainen osa tai koko asia voidaan siirtää takaisin oikeudenkäynnissä käsiteltäväksi, kuten OK 20:4:ssä säädetään. Jos sovittelussa on saatu aikaan sovinto, tuomioistuin vahvistaa sen kuten OK 20 luvussa säädetään. Ennen sopimuksen vahvistamista sovittelijan on varmistuttava siitä, että sopimus on lapsen edun mukainen.

Sovittelussa voidaan myös tehdä määräaikaisia, muutamasta kuukaudesta puoleen vuoteen kestäviä kokeilusopimuksia, jonka jälkeen voidaan pitää vielä yksi istunto, jossa arvioidaan kokeilusopimusta ja tavoite on saada sen jälkeen aikaan sopimus. Sovittelukokeilussa saatujen tulosten perusteella kokeilusopimusten avulla on tehokkaasti saatu aikaan lopullisia sovintoja.[236]

---

[233] Aaltonen 2015, s. 157-167.
[234] Aaltonen 2015, s.168-170.
[235] Aaltonen 2015, s. 171-172.
[236] OM selvityksiä ja ohjeita 12/2016, s. 42.

5.2.3. Lapsen kuuleminen sovittelussa

Lapsi ei ole asianosainen käsiteltäessä huoltoriitaa tuomioistuimessa, eikä hän ole sitä myöskään tuomioistuimessa tapahtuvassa sovittelussa.[237] Lapsella on kuitenkin oikeus tulla kuulluksi myös tuomioistuinsovittelussa. HTL 15 §:ssä asetetaan korkeat edellytykset sille, että lasta voitaisiin kuulla tuomioistuimessa. Sen mukaan lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti, jos se on painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta ja lapsi suostuu kuulemiseen ja se ei ilmeisesti aiheuta lapselle haittaa. Siten kynnys lapsen kuulemiselle tuomioistuimessa on asetettu korkealle, ja lähtökohtaisesti huoltoriitaoikeudenkäynnin aikana sosiaalitoimi huolehtii lapsen kuulemisesta.[238] Sovittelumenettelyssä ei ole kuitenkaan nähty tarpeen asettaa lapsen kuulemiselle näin korkeaa kynnystä. Tällöinkin kuulemisen järjestämisestä päätettäessä on noudatettava tarkkaa harkintaa. Kuulemista ei voida suorittaa, jos vanhempien ristiriidat ovat niin syvät, että kuulemisella voitaisiin vahingoittaa lasta ja hänen suhdettaan vanhempiinsa.[239]

Oikeudenkäynnistä poiketen sovittelussa tuomioistuin ei päätä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa, vaan vanhempien itse on sovittelijan ja asiantuntija-avustajan avustuksella pyrittävä löytämään ratkaisu välillään olevaan kiistaan. Siten pääsääntö tulee olla se, että keskustelu käydään vanhempien välillä ja vanhemmat tuovat lapsen äänen esiin puheessaan. Sovittelussa vanhemmille pyritään antamaan heille kuuluva vastuu vanhempina ja sitouttamaan heidät keskustelemaan lastensa kanssa ja kuuntelemaan heidän toiveitaan ja ajatuksiaan.[240] Vaikka aiemmin todettiin, että kynnys kuulemiseen sovittelussa on matalampi kuin huoltoriitaoikeudenkäynnissä, on lapsen kanssa käytäville keskusteluille löydyttävä hyvät perusteet myös sovittelussa. Huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun aikana vain muutamassa tapauksessa päädyttiin kuulemaan lasta henkilökohtaisesti.[241]

5.2.4. Harkinta lapsen kuulemisesta ja kuulemisen tavoite

Tavoitteena lapsen kuulemisessa on ennen kaikkea sovittelun edistäminen. Tähän voidaan päästä siten, että kuulemisella saadaan tietoa ja lisätään vanhempien ymmärrystä lapsen tilanteesta. Kuulemisella voidaan saada lapsi näkyväksi vanhemmille, jotta vanhemmat voisivat siirtää huomionsa keskinäisestä riitelystä lapsen hyvinvointiin. Parempi käsitys lapsen tilan-

[237] LaVM 4/2005 vp. s. 2-3.
[238] Auvinen 2002, s. 152.
[239] LaVM 4/2005 vp. s. 3.
[240] OM 25/2013, s. 70.
[241] OM 25/2013, s. 74.

teesta voi saada vanhemmat kommunikoimaan keskenään. Lisäksi kuulemisella pyritään tuottamaan sovittelijoille tietoa sovittelun edistämiseksi.[242]

Lapsen tapaamisen tarkoitus ei ole selvittää lapsen mielipidettä niistä seikoista, joista vanhemmilla on erimielisyyttä. Keskustelun tarkoituksena ei myöskään saa olla keino hankkia tietoa vanhempien toisistaan esittämien syytösten todenperäisyydestä.[243] Pyrkimällä siihen että lasta ei kuulla vanhempien erimielisyyteen liittyvistä seikoista ja pidetään hänet vanhempien riidan ulkopuolelle, turvataan lapsen etua ja aiheutetaan mahdollisimman vähän vaaraa tämän henkiselle kehitykselle. Tuomioistuimeen edenneet riidat ovat laadultaan kaikkein vaikeimpia riitoja ja siksi harkinta lapsen kuulemisesta on tehtävä huolellisesti. Lisäksi riidat voivat olla psykologisia, jolloin lasta on voitu manipuloida ja painostaa vanhempien taholta. Tällaisissa tilanteissa lapsen kuuleminen ei voine olla mahdollista.

Lisäksi on muistettava että nopea prosessi on lapsenkin edun kannalta tärkeää. Lapsen kuuleminen sen sijaan viivyttää muutoin nopeaa sovittelua, sillä lasta kuullaan erikseen, ja yleensä kuulemista ei voida toteuttaa samana päivänä varsinaisen sovittelun kanssa. Lapsen kanssa käytävä keskustelu edellyttää vanhemmilta aitoa halua kuulla lasta ja heidän on pystyttävä perustelemaan tarve lapsen kuulemiselle. Lapsen on myös itse suostuttava kuulemiseen.[244]

Syitä sille, miksi mahdollisuutta lapsen kuulemiseen ei olla sovittelun aikana käytetty, on varmasti monia. Tärkein syy lienee se, etteivät vanhemmat halua vetää lasta mukaan riitaansa. Vanhempien tulee olla yksimielisiä lapsen kuulemisen tarpeesta, joten joissain tapauksissa ainakin toisen vanhemman suostumus kuulemiseen on jäänyt saamatta. Työpari on voinut estää lapsen kuulemisen niissä tapauksissa, joissa vanhemmat haluavat vahvistusta omalle kannalleen. Lisäksi uskon, ettei työpari nosta lapsen kuulemisen tarvetta aktiivisesti esille sovittelun aikana, joten vanhemmatkaan eivät koe tarpeelliseksi lapsen kuulemista. Lapsi ei myöskään välttämättä itse halua tulla kuulluksi.

5.3. Asiantuntija-avusteisen sovittelun työpari

5.3.1 Sovittelija

RiitSovL 5.1 §:n mukaisesti sovittelijana tuomioistuimessa tapahtuvassa sovittelussa toimii tuomioistuimen tuomari. Sovittelija määräytyy yksittäiseen sovitteluun tuomioistuimessa

[242] OM 25/2013, s. 71.
[243] OM 25/2013, s. 71.
[244] OM 25/2013, s. 72.

noudatettavan järjestyksen mukaan. RiitSovL 4.3 §:ssä annetaan osapuolille mahdollisuus pyytää jotain tiettyä tuomioistuimen tuomaria toimimaan sovittelijana. Tuomioistuimen harkinnassa on, suostuuko se tällaiseen osapuolten pyyntöön, mutta yleensä tällaisiin pyyntöihin suostutaan. Tämä onkin perusteltua, sillä se varmasti lisää osapuolten luottamusta asiaa käsittelevään sovittelijaan, ja siten edistää sovinnon mahdollisuutta.[245]

Sovittelijan esteellisyydestä on säännös RiitSovL 14 §:n. Sen mukaan sovittelijan ja hänen avustajaansa sovelletaan tuomarin esteellisyyttä koskevia säännöksiä. Tämä on looginen säännös, sillä sovittelijana toimii käräjäoikeuden tuomari.

Sovittelijana toiminut tuomari ei voi jatkaa asian käsittelyä tuomarina, jos sovittelu päättyy tuloksettomana ja asia siirretään oikeudenkäynnissä käsiteltäväksi. Tällöin tulisi sovellettavaksi OK 13:7.2 tuomarin esteellisyyttä koskeva säännös, jonka mukaan tuomari on esteellinen käsittelemään samaa asiaa samassa tuomioistuimessa, jos hänelle on syntynyt ennakkoasenne käsiteltävää asiaa kohtaan. Sovittelijana toimiessaan tuomari saa tietoonsa monia asianosaisiin ja heidän olosuhteisiin liittyviä seikkoja, jolloin on myös ilmeistä, että sovittelijalle syntyisi ennakkokäsitys asiasta, joten esteellisyyden syntyminen sovittelijana toimimisen perusteella on ilmeistä.

Jos asia on tullut vireille oikeudenkäyntinä, tulee harkittavaksi se seikka, voiko juttuun tuomariksi määrätty henkilö toimia sovitteluun siirrettävässä asiassa sovittelijana. Laissa ei ole säännöksiä jotka estäisivät tuomarin jatkamasta sovittelijana. Tässä arvioinnissa tulee ottaa huomioon, kuinka pitkälle asiaa on ehditty tuomioistuimessa käsitellä ja millaisia päätöksiä tuomari on ehtinyt asian käsittelyssä tehdä. Tuomarin on mahdollista jatkaa siinä tapauksessa, että asia siirretään sovitteluun kirjallisen valmistelun vaiheessa, eikä tuomari ole ehtinyt tehdä asiassa muita kuin valmistavia ja muodollisia toimia. Tulee kuitenkin ottaa huomioon, että sovittelun mahdollisesti kariuduttua ja jutun palauduttua takaisin oikeudenkäyntiin sovittelijana toiminut tuomari ei voi jatkaa jutun tuomarina, vaan juttu on jaettava uudelle tuomarille ja koko asian käsittely tuomioistuimessa alkaa alusta. Siten lienee tarkoituksenmukaista, että sovittelijaksi valitaan eri tuomari, jolloin sovittelun päättyessä tuloksettomana ja siirtyessä takaisin oikeudenkäyntiin asian käsittelyä voidaan jatkaa siitä mihin ennen asian siirtämistä sovitteluun oli edetty. Näin nopeutetaan asian käsittelyä ja vältetään päällekkäistä työtä.[246]

Jotta lapsen etu voitaisiin turvata myös sovittelijan toiminnassa, olisi tärkeää, että sovittelijoina toimisivat lapsen huoltoon ja elatukseen perehtyneet tuomarit. Hallituksen esityksessäkin

[245] Aaltonen 2015, s. 90.
[246] Aaltonen 2015, s. 90-91.

tuodaan esiin sovittelijalta vaadittavaa kokemusta lapsen huoltoa ja elatusta koskevista asioista. Lisäksi sovittelevien tuomareiden tulisi saada juttuja soviteltavakseen usein, jotta heillä olisi mahdollisuus ylläpitää kokemustaan.[247]

Pelkkä perehtyneisyys huoltoa koskevaan lainsäädäntöön ja kokemus huoltoa koskevien riitojen käsittelystä tuomioistuimessa ei kuitenkaan riitä varmistamaan sovittelijan ammattitaitoa, vaan sovittelijana toimiminen edellyttää myös kouluttautumista sovittelijana toimimista varten. Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevaa kokeilua varten kaikkien osallistujien oli osallistuttava oikeusministeriön järjestämään koulutukseen. Koulutuksen merkitys on erityisen suuri sen takia, että tuomarin ja sovittelijan roolit eroavat toisistaan huomattavan paljon. Siten sovittelija joutuu omaksumaan aivan uudenlaisen työskentelytavan. Lisäksi tuomarin tulee sovittelua varten opetella aivan uudenlainen työskentelytapa, sillä hänen on työskenneltävä sovitteluavustajan kanssa. [248]

5.3.2. Asiantuntija-avustaja

RiitSovL 5:§.n mukaan sovittelija voi käyttää sovitteluavustajaa riittävän asiantuntemuksen varmistamiseksi tai muuten edistääkseen sovittelua, jos osapuolet siihen suostuvat. Hallituksen esityksen mukaan asiantuntija-avustajan keskeiseksi tehtäväksi sovittelussa muodostuu lapsen psykologisen edun esiin tuominen. Hänen erityinen tehtävänsä on myös saada vanhemmat näkemään lapsen edun kannalta keskeiset seikat. Avustajan merkitys korostuu myös sovittelun sujumisessa, sillä hänellä voi olla edellytykset saada avattua vanhempien lukkiutunutta tilannetta. Tarvittaessa hänen myös tulee keskustella lapsen kanssa.[249]

Asiantuntijan koulutuksellista taustaa on mietitty paljon sovittelua kehitettäessä.[250] Asiantuntija-avustajan pätevyysvaatimuksista säädetään HTL 17 c §:ssä. Sen mukaan avustajalla tulee olla psykologin, sosiaalityöntekijän, lastenpsykiatrian erikoislääkärin peruskoulutus tai muu soveltuva ylempi korkeakoulututkinto. Pykälässä edellytetään vielä, että avustajalla tulee olla kokemusta työskentelystä eroperheiden kanssa, sekä hänellä on oltava tehtävän hoitamisessa edellytettävää lisäkoulutusta. Hallituksen esityksen pykälää koskevissa perusteluissa todetaan,

[247] HE 186/2013 vp, s. 14.
[248] OM 25/2013, s. 22-24, jossa kerrotaan sovittelijoille ja avustajille annetusta koulutuksesta kokeilun aikana, sekä ehdotetaan koulutuksen toteuttamisesta tulevaisuudessa.
[249] HE 186/2013 vp, s. 13.
[250] Aaltonen 2015, s. 95.

että asiantuntija-avustajan peruskoulutus voi olla riittämätön ja siten esimerkiksi sosiaalityöntekijällä tulisi olla vaikkapa perheterapeutin koulutus.[251]

Asiantuntija-avustajan on pystyttävä sovittelun aikana muodostamaan kuva lapsen psyykkisestä tilanteesta vanhempien kertomuksen perusteella. Huoltoriita on lapselle raskas kokemus ja se voi aiheuttaa muutoksia lapsen käytöksessä. Avustajan on kuitenkin asiantuntemuksensa perusteella tunnistettava, mikä lapsen käytöksessä on tällaisessa tilanteessa normaalia käytöstä ja mikä lapsen käytöksessä viittaa häiriöihin ja riskeihin lapsen normaalin kehityksen kannalta. Avustajan on lisäksi pystyttävä tunnistamaan ne tilanteet, joissa sovittelua ei voida toimittaa. Siten sovittelijan on osattava tunnistaa esimerkiksi vanhemman mielenterveysongelmat, jotka ovat este sovittelulle. Myös huoltoriitojen moninaisuus asettaa vaatimuksia asiantuntija-avustajan ammattitaidolle.[252]

Laki myös vaatii avustajilta kokemusta työskentelystä eroperheiden kanssa. Tämä korostuu sen vuoksi, että tuomioistuimeen edenneet riidat ovat yleensä vaikeita, pitkään jatkuneita konflikteja. Asiantuntija-avusteisten huoltoriitojen sovittelua koskevan sovittelun seurannassa kävi ilmi, että asiantuntija-avustajien ammattitaidolla oli keskeinen merkitys siinä, että vanhempien välille saatiin rakennettua toimivaa kommunikaatiota ja vuorovaikutusta. Lisäksi todetaan, että monissa tasapeliriidoissa asiantuntija-avustajan toiminta on saanut lukkiutuneen tilanteen laukeamaan ja lapsi on saatu näkyväksi vanhemmille. Asiantuntija-avustajan ammattitaito erityisesti tunnetilojen ja riidan taustalla olevien emotionaalisten tekijöiden tunnistamisessa on saanut kiitosta sovittelevilta tuomareilta.[253]

5.3.3. Sovittelijan ja avustajan roolit ja yhteistyö

Sovittelijan tehtävistä säädetään laissa vain hyvin yleisesti, eikä asiantuntija-avustajan tehtäviä määritellä ollenkaan. Kuitenkin sovittelun toimivuus ja sujuva eteneminen asettavat vaatimuksen sille, että sovittelijan ja avustajan rooli ja työnjako olisivat selvillä, joten esimerkiksi sovittelukokeilun seurantaa koskevassa loppuraportissa on hahmoteltu työparin rooleja ja tehtäviä. Roolien määrittelyn selkeys palvelee sekä työparin yhteistä toimintaa sovittelussa sekä lisää vanhempien ymmärrystä sovittelun kulusta ja tarkoituksesta. Lisäksi sen avulla saadaan lisättyä sovittelun kulun ennakoitavuutta. Tehtävän määrittelyn selkeys auttaa työntekijöitä

[251] HE 186/2013 vp, s. 24.
[252] HE 186/2013 vp, s. 24; OM 25/2013, s. 51, Ks. Aatonen 2015, s. 96-101, joka käsittelee eri riitojen moninaisuudesta johtuvia sovittelijalta vaadittavia valmiuksia.
[253] OM 25/2013, s. 51.

välttämään roolin sekoittumista heidän arkityöhönsä ja orientoitumaan tehtäväänsä avustajana ja sovittelijana.[254]

Koska kyse on tuomioistuimessa tapahtuvasta sovittelusta, on sovittelijana toimivan tuomarin vastuulla sovittelun asianmukainen järjestäminen. Sovittelijan vastuulle kuuluvat myös sovittelun valmistelut, kuten lausumapyynnöt, osapuolten suostumuksen hankkiminen sovitteluun ja heidän kutsuminen istuntoon. Sovittelija johtaa prosessia sovittelussa ja hän myös takaa, että sovittelu on tasapuolista. Käytännössä tämä näkyy esimerkiksi siten, että sovittelija jakaa puheenvuoroja. Sovittelija antaa osapuolille tilaa puhua ja tuoda esiin omia näkemyksiään. Sovittelija pitää myös järjestystä yllä ja voi rajoittaa vanhempien puhetta, mikäli se menee soviteltavien asioiden ulkopuolelle. Jos lakimiesavustajat toimivat sovittelussa tavalla, joka edellyttää puuttumista, on sovittelijan puututtava tähän.[255]

Tuomari on sovittelussa asiantuntija huoltoon ja elatukseen koskevasta lainsäädännöstä. Siten hän voi sovittelun aikana antaa neutraalia informaatiota lainsäädännön sisällöstä ja oikeuskäytännöstä, jos sovittelun osapuolet tätä pyytävät.[256]

Asiantuntija-avustajan tehtäviä ei ole rajoitettu laissa. RiitSovL 5 §:ssä säädetään, että sovittelijana toimii tuomari, joka voi osapuolten suostumuksella käyttää avustajaa. Sanamuodon mukaan siis asiassa on yksi sovittelija ja asiantuntijan tehtävänä on sovittelijan avustaminen.[257] Käytännössä kuitenkaan avustajan roolia ei tule nähdä näin ahtaasti ja käytäntö onkin osoittanut, että sovittelijan ja asiantuntijan tehtävät ovat menneet usein päällekkäin ja toimivat toisiaan täydentäen. Sovittelija ja asiantuntija-avustaja voivat ja käytännössä ovat myös sopineet avustajan tehtävistä tilannekohtaisesti. He voivat ottaa myös huomioon asianosaisten asiaa koskevat toivomukset.[258] Asiantuntija-avustajat myös osallistuvat keskusteluun tuomioistuimessa esittämällä kysymyksiä vanhemmille ja siten ohjaten sovittelua. Myös erillisneuvotteluja käydään työparin yhteistyössä. Osassa tapauksista sovittelijat ovat jättäneet avustajalle enemmän tilaa. Avustaja ja sovittelija tapaavat yhdessä lasta. Lasta kuulemisessa korostuu kuitenkin asiantuntijan lapsia koskeva asiantuntemus, joten vetovastuu lasta tavattaessa on avustajalla.[259]

Avustajan tehtävä on hallituksen esityksen mukaan tuoda sovittelussa esiin lapsen etu. Myös sovittelijalla on tähän lain perusteella velvollisuus. Avustajalla on kuitenkin asemansa ja am-

[254] Aaltonen 2015, s. 103.
[255] OM 25/2013, s. 54.
[256] OM 25/2013, s. 55.
[257] Aaltonen 2013, s. 104.
[258] Salminen 2012, s. 32.
[259] OM 25/2013, s. 56.

mattitaitonsa perusteella paremmat mahdollisuudet tunnistaa lapsen psykologisen edun kannalta merkitykselliset seikat ja hän on tottunut työssään kohtaamaan lapsiperheitä.[260] Salmisen toteuttaman haastattelun perusteella hän teki havainnon, että asiantuntijan merkitys juuri tässä tehtävässä on erityisen tärkeä. Hänen tehtävänsä on tuoda esiin juuri yksittäisen lapsen etua soviteltavana olevassa asiassa. Hän kuitenkin korostaa, että lapsen edun esiin tuominen ei saa mennä liikaa evaluatiivisen sovittelun puolelle, jossa sovittelija ja avustaja pyrkisivät ohjaamaan lopputulosta johonkin tiettyyn suuntaan.[261] Siten onkin avustajan roolin omaksumisen kannalta hankala se asia, että avustajana toimiva henkilö joutuu usein perustyössään ohjaamaan, neuvomaan ja tuomaan esiin kantaansa yksittäisen lapsen eduista ja tarpeista. Tämän vuoksi avustajan roolin omaksuminen heille voi olla erityisen vaikeaa.[262]

Avustaja voi asiantuntijuutensa perusteella kahdella tavalla tuoda esiin lapsen etua. Ensinnäkin kuten edellä kuvattiin, avustaja tuo esiin yleisellä tasolla lapsen etuun vaikuttavia tekijöitä ja tietoa lapsesta. Hän voi esimerkiksi kertoa tutkimustietoa eron vaikutuksesta lapseen ja lapsen normaalista käytöksestä lapsen kehityksessä. Toiseksi avustaja voi konkreettisilla kysymyksillä lapsesta ja tämän tilanteesta auttaa näkemään ja lisäämään vanhempien ymmärrystä omasta lapsestaan ja saada vanhemmat yhdessä pohtimaan, mikä on heidän lapsensa kannalta parasta.[263] Fasilitatiivisen sovittelun periaatteiden mukaisesti avustajakaan ei kuitenkaan neuvo vanhempia siitä mikä hänen mielestään on lapsen paras, vaan antaa vanhemmille työkalut ymmärtää lapsen parasta ja saavuttamaan näin sovinnon vanhempien välillä.

5.3.4. Näkökohtia työparin yhteistyön hyödyistä

Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelukokeilua seuraamalla on tehty havainto, ettei sovittelijan ja avustajan roolin muokkautuminen lopulliseen muotoon ole riippuvainen niinkään heidän koulutuksestaan, vaan heidän persoonastaan. Lisäksi yksittäiset sovittelutehtävät saattavat vaihdella huomattavasti ja toisissa on käyttöä enemmän sovittelijan lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä koskevalle asiantuntemukselle ja toisissa taas avustajan lapsen kehitystä ja asemaa sekä perheiden kanssa työskentelyä koskevalle asiantuntemukselle. Lisäksi on luultavaa, että käytännön kokemuksen karttuessa ja työparien oppiessa tuntemaan toisensa menettelytavat ja heidän työskentelynsä nivoutuu paremmin yhteen ja heidän yhteistyönsä alkaa sujua. Lisäksi kokenut työpari voi toimia apuna hieman kokemattomammalle työparilleen ja

[260] HE 186/2013 vp, s. 13.
[261] Salminen 2012, s. 43.
[262] Auvinen 2015, s. 108.
[263] Auvinen 2015, s. 115-116.

työparit voivat oppia toisiltaan. Työskentely voi olla erityisen tehokasta silloin, kun työpari ei liiaksi pyri pitäytymään roolissaan, vaan he toimivat toisiaan täydentäen. [264]

Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun myötä on tullut uudenlainen menettely, jossa usean alan ammattilainen keskittyy yhdessä lasta koskevien ongelmien ratkomiseen. Aikaisemminhan lapsen asioita on voitu käydä läpi useissa eri viranomaisissa kaikkien toimiessa yksin, eikä tieto ole kulkenut viranomaiselta toiselle. Sovittelussa voidaan käydä läpi asioita kokonaisuutena ja saavutettavalla ratkaisulla voidaan saada aikaan kokonaisvaltainen ratkaisu.

Tuomarilla on ammattinsa puolesta kyky analysoida ja jäsentää asioita. Lisäksi tuomarilla on kyky johtaa prosessia, jonka avulla hän pitää kokonaisuuden hallinnassa ja pitää huolen siitä, että asiaa käsitellään johdonmukaisessa järjestyksessä ja kaikki asiat käsitellään perusteellisesti. Asiantuntija taas ovat ammattilaisia kohtaamaan asiakkaita ja he osaavat tarkastella ongelmia kokonaisvaltaisesti ja näkevät asioiden taustalla vaikuttavat tunteet ja kokemukset. Lisäksi he ovat tottuneet työparityöskentelyyn ja opettavat sitä myös sovittelijoina toimiville tuomareille.[265]

Kokeilun aikana moni työpari on kokenut helpottavaksi sen, että vastuuta voi jakaa toisen kanssa. Lisäksi sovittelussa voi tulla eteen pattitilanteita, jolloin toinen ei tiedä kuinka jatkaa. Tällöin toinen on voinut osata tuoda esiin uuden näkökulman ja sovittelua on pystytty jatkamaan. Myös etukäteen käytävillä keskusteluilla on merkitystä. Niiden avulla työpari voi suunnitella sovittelun kulkua. Jälkikäteen käytävillä keskusteluilla työpari voi antaa palautetta toisilleen ja käydä läpi sovittelun aiheuttamaa tunnelatausta. Jälkikäteen annettava palaute on myös tärkeä, jotta työpari voi tulevaisuudessa kehittää työtapojaan ja kehittyä sovittelun ammattilaisena.[266] Parhaimmillaan työpari voi innostaa toisiaan parempiin suorituksiin. Molemmat tekevät sovittelusta tuloksellista ja tuovat ammattitaidollaan parhaat puolet esiin sovittelussa. Moniammatillinen sovittelu varmistaa, että riita käsitellään perusteellisesti. Moniammatillisuus ja työparityöskentely myös nopeuttaa sovitteluprosessia verrattuna siihen, että sovittelussa olisi paikalla vain sovittelija jolla on asiantuntemusta vain prosessin johtamisesta ja lapsen huoltoon liittyvästä lainsäädännöstä ja oikeuskäytännöstä.

[264] Aaltonen 2015, s. 120.
[265] Aaltonen 2015, s. 121.
[266] Aaltonen 2015, s. 123.

5.4. Sovittelijan salassapitovelvollisuudesta ja sovittelun julkisuudesta

RiitSovL 12 §:n mukaan sovittelun, sovinnon ja siinä käsiteltävien asiakirjojen julkisuuteen sovelletaan, mitä oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetussa laissa (370/2007) säädetään. Siten lähtökohta OikJulkL 1 §:n mukaisesti on, että asiakirjat ja sovittelu ovat julkisia, ellei niitä erikseen ole laissa säädetty pidettäväksi salassa. Sovittelu ei kuitenkaan ole julkista siltä osin, kun sovittelija keskustelee erikseen sovittelun osapuolten kanssa. Lisäksi sovittelu voidaan toimittaa yleisön olematta läsnä sovittelun osapuolen toivomuksesta, jos luottamus sovittelun asianmukaisuuteen ei vaarannu, eikä muu painava syy edellytä sovittelun julkista toimittamista.

RiitSovL 13 §:ssä säädetään, ettei sovittelija ja sovittelijan avustaja saa ilmaista soviteltavasta asiasta tietoonsa saamia asioita, ellei sovittelun osapuoli tähän suostu, tai laissa muuta säädetä. Esimerkiksi velvollisuus tehdä LSL 25 §:n mukainen lastensuojeluilmoitus saa sovittelija ja avustajan salassapitovelvollisuuden väistymään. SHAsL 20 § koskevissa hallituksen esityksen perusteluissa korostetaan nimenomaisesti, että muiden tahojen salassapitovelvollisuus väistyy ja sosiaalihuollon viranomaisella on oikeus saada kaikki tarvitsemansa tiedot salassapitosäännöksistä huolimatta.[267] Myös törkeimpien rikosten kohdalla sovittelijan ja avustajan salassapitovelvollisuus väistyy ja heidät voidaan velvoittaa todistamaan sovittelussa tietoonsa saamasta asiasta, kuten OK 17:11.2:ssä säädetään.[268]

Asiantuntija-avustajaan sovelletaan myös RiitSovL:n säännöksi, eikä sitä lakia, jota häneen sovellettaisiin hänen perustyössään. Siten häneen ei sovelleta esimerkiksi SHAsL:n säännöksiä, kuten voisi olla hänen perustyössään lastensuojelussa.[269]

5.5. Yhteenveto

Huoltoriitojen asiantuntija-avusteista tuomioistuinsovittelua koskevat säännökset ovat olleet laissa vasta lyhyen aikaa. Silti asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun perusteella sovittelun toimivuudesta on saatu jo paljon tietoa ja se on osoittautunut toimivaksi. Vaikka menettelyn muodosta ei ole säädetty laissa, on sovittelulle kokeilun aikana vakiintunut tietty muoto, josta on vain harvoin tarpeellista poiketa.

---

[267] HE 137/1999, s. 35-36.
[268] Aaltonen 2015, s. 145-146.
[269] Aaltonen 2015, s. 144.

Tuomioistuimessa tapahtuvan huoltoriitojen sovittelun erikoispiirteenä on juuri moniammatillinen työparityöskentely. Sovittelijana toimii tuomioistuimen tuomari, jota avustaa lasten ja perheiden kanssa työskentelyyn tottunut asiantuntija-avustaja. Asiantuntija-avustajan koulutukselle on asetettu vaatimuksia HTL 17 c §:ssä. Lisäksi hallituksen esityksessä on asetettu lisäedellytykseksi, että asiantuntija-avustajana toimiva henkilö osallistuu oikeusministeriön sovittelua koskevaan koulutukseen. Tämä on ensimmäinen kerta, kun sovittelussa toimivalle henkilölle asetetaan vaatimus sovittelua koskevan nimenomaisen koulutuksen läpikäymiseen. Tämä on mielestäni erittäin tärkeä sovittelun laatua parantava seikka, josta olisi mielestäni voinut säätää myös laissa.

Sovittelijan ja avustajan yhteistyöllä osapuolten konfliktia pystytään käsittelemään laajasti niin, että osapuolten tiedontarve sekä lainsäädännöstä ja oikeuskäytännöstä, että lapsen kehityksestä ja käyttäytymisestä voidaan tyydyttää.

Lasta voidaan kuulla sovittelussa, jos siitä ei ole haittaa lapselle. Kynnys kuulla lasta sovittelussa on jonkin verran matalampi, kuin kynnys kuulla lasta tuomioistuimessa. Mahdollisuutta lapsen kuulemiseen on käytetty asiantuntija-avusteisessa sovittelussa kuitenkin harvoin, mihin lienee monta syytä. Varmasti asiantuntijan ammattitaito lapsen asioista ja psykologisesta edusta vähentää vanhempien kokemaa halua ja tarvetta kuulla lasta. Lapsen kuulemisella saataisiin luultavasti suhteellisen vähän uusia työkaluja sovittelun toimittamiseksi.

6. Lopuksi

Huoltoa koskevien konfliktien käsittely vaatii erityistä asiantuntemusta lasten ja perheiden ongelmista sekä eron psykodynamiikasta. Työntekijän ammatillisella taustalla ja työkokemuksella on siten tärkeä merkitys sovittelun onnistumisen kannalta. Toimivilla sovittelupalveluilla voidaan vähentää niin yhteiskunnallisia, taloudellisia kuin inhimillisiäkin kustannuksia.

Perheiden konflikteja koskeva sovittelu on jakaantunut eri menettelyihin, jotka vastaavat osin perheiden erilaisiin tarpeisiin. Perheasioiden sovittelua on mahdollista käyttää ristiriitojen sovittelemiseen avio- tai avoliiton aikana, sekä sen purkautuessa tai jo purkauduttua. Siten perheasioiden sovittelun käyttöala on laaja ja se on niin vanhempien kuin lastenkin käytettävissä. Perheasioiden sovittelu on käyttöalaltaan tarkastelluista sovittelumenettelyistä kaikkein laajin.

Täytäntöönpanosovittelua käytetään ainoastaan niissä tilanteissa, kun vahvistettua päätöstä huollosta tai tapaamisoikeudesta ei noudateta vapaaehtoisesti. Sovittelun toimittaminen näissä tilanteissa on säädetty pakolliseksi. Osapuolilla ei kuitenkaan ole velvollisuutta osallistua sovitteluun. Siten sovittelun vapaaehtoisuus toteutuu myös täytäntöönpanoriitojen sovittelussa, vaikka menettelyn järjestäminen onkin pakollista ja sen toimittamisesta voidaan luopua vain tietyissä erikseen säädetyissä tilanteissa.

Tuomioistuimessa tapahtuva asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tulee yleensä käytettäväksi niissä tilanteissa, kun osapuolen vaihtoehtona olisi oikeudenkäynti. Sille asetettu tavoite onkin ollut huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien oikeudenkäyntien vähentäminen. Tuomioistuimessa tapahtuva sovittelu soveltuu erityisesti vaikeimpiin huoltoriitoihin, joihin kuitenkin voidaan vielä löytää ratkaisu sovittelun keinoin. Toimivalla perheasioiden sovittelulla voitaisiin korvata osa tuomioistuinsovitteluun menevistä jutuista. Osa konflikteista voi olla kuitenkin niin vaikeita, että ne vaativat moniammatillista osaamista, eikä perheasioiden sovittelu toimivanakaan menettelynä voi täysin korvata tuomioistuimessa tapahtuvaa asiantuntija-avusteista sovittelua.

Sovittelut erottuvat toisistaan niin menettelyltään, salassapitovelvollisuuden osalta kuin sovittelijan ammattitaustankin osalta. Näihin menettelyihin ovat vaikuttaneet osaltaan niiden syntyhistoria ja kehitystausta. Perheasioiden sovittelua toimittavalle työntekijälle ei laissa ole asetettu ammattitaustaan liittyviä kelpoisuusvaatimuksia. Täytäntöönpanosovittelijan koulutustaustasta sen sijaan säädetään täytäntöönpanolaissa. HTpL 9 §:n mukaan täytäntöönpanosovittelijaksi voidaan nimetä lasten ja perheiden kanssatehtävään psykologiseen, psykiat-

riseen tai sosiaalityöhön taikka lastensuojeluun perehtynyt henkilö. Laissa ei kuitenkaan ole säännöksiä siitä, edellytetäänkö täytäntöönpanosovittelijalta erityistä sovittelukoulutusta. Mielestäni sovittelijoille tulisi tarjota koulutusta sovittelusta ja tämän koulutuksen läpi käyminen tulisi olla edellytys sovittelijana toimimiselle.

Tuomioistuimessa tapahtuvan sovittelun sovittelijana toimii tuomioistuimen tuomari, joka on perehtynyt huoltoa ja tapaamisoikeutta ja lapsen elatusta koskevaan lainsäädäntöön sekä oikeuskäytäntöön. Asiantuntija-avustajan koulutustaustalle ja kokemukselle asetetaan pitkälti samat vaatimukset kuin täytäntöönpanosovittelijalle. Tuomioistuinsovittelun asiantuntija-avustajalle ja sovittelijalle asetetaan myös velvollisuus sovittelua koskevaan lisäkoulutukseen osallistumisesta. Koulutuksella on merkitystä sovittelun toimivuuden kannalta, sillä sovittelu poikkeaa sovittelijoina toimivien tuomarien ja asiantuntija-avustajien perustyöstä huomattavasti. Koulutus auttaa sovittelijaa ja asiantuntija-avustajaa omaksumaan paremmin uudet roolit sekä työskentelemään työparina. Koulutustarve on ilmeinen myös muiden lapsi ja perheasioissa toimivien sovittelijoiden kohdalla. Mielestäni näillä perusteilla myös muille lapsi ja perheasioissa sovittelijoina toimiville tulisi säätää velvollisuus osallistua erityiseen sovittelukoulutukseen. Myös perheasioiden sovittelun kehittämistä koskevan FASPER-hankkeen yhteydessä toteutettu sovittelijoiden koulutus on saanut aikaan hyviä tuloksia sovittelijoiden työssä ja ammattitaidossa.

Asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun erityispiirteenä, verrattuna muihin sovittelumenettelyihin, on sovittelijan ja asiantuntija-avustajan erilaiset koulutustaustat. Näin moniammatillisella työparityöskentelyllä voidaan laajemmin tyydyttää sovittelun asiakkaiden tarpeita. Tässä menettelyssä on parhaat edellytykset käsitellä sekä konfliktin juridista osaa, että myös konfliktin taustalla vaikuttavia psyykkisiä ja emotionaalisia tekijöitä. Lisäksi siinä pystytään ottamaan huomioon sekä tuomaan esiin lapsen haavoittuva asema vanhempien riidan keskellä.

Sovittelut eroavat menettelyltään toisistaan. Perheasioiden sovittelulle ei ole vahvistettu muotoa. Sen tarkoituksena on ollut olla vapaamuotoinen menettely, jota voidaan muokata asiakkaiden tarpeita vastaavaksi. Siihen ovat varmasti vaikuttaneet aiemmasta tiukan muodollisesta asumuserosovittelusta saadut kokemukset. Useissa lähteissä on todettu, että asumusero ei toiminut siten kuin sen tarkoitus oli toimia, eli estää avioeroja. Sosiaalitoimelle tehdyllä oppaalla on ollut pyrkimyksenä saada yhtenäistettyä sovittelun toimittamista. Myöhemmin ilmestyneissä tutkimuksissa on kuitenkin todettu, ettei yhtenäisyyttä ole saavutettu. Menettelyn kulusta ei mielestäni ole välttämätöntä säätää laissa. Asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen

sovittelussa on vakiintunut muoto, vaikka siitä ei ole säädetty laissa. Tähän ovat vaikuttaneet sovittelua koskenut kokeilu tuomioistuimissa, sekä sitä koskenut seuranta, jossa on kerätty niin sovittelijoiden, asiantuntija-avustajien kuin menettelyyn osallistuneiden vanhempien sekä lakimiesavustajien kokemuksia. Myös perheasioiden sovittelua on pyritty kehittämään ja luomaan menettelytavat, joilla sovittelusta voidaan saada paras mahdollinen hyöty. Tutkimustietoa siitä, kuinka nuo menettelytavat on omaksuttu eri perheasioiden sovittelua toimittavissa yksiköissä, ei vielä ole olemassa. Perheasioiden sovittelunkin kehityksessä on kuitenkin menty hyvään suuntaan.

Täytäntöönpanosovittelunkaan toimittamisesta ei ole juuri säännelty. Sovittelijalle on kuitenkin asetettu velvollisuus ottaa yhteyttä asianosaisiin. Lisäksi hänen tulee kuulla lasta, jos se lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen on mahdollista. Siten lähtökohta täytäntöönpanosovittelussa on, että lasta kuullaan. Tavoitteena on saada selville lapsen mielipide. Lapsen kuulemisvelvoite täytäntöönpanosovittelussa poikkeaa muista sovittelumenettelyistä, mihin vaikuttaa varmasti osana täytäntöönpanosovittelun erilainen tavoite edistää osapuolten yhteistoimintaa jo lapsen edun mukaiseksi harkitun päätöksen vapaaehtoisessa täyttämisessä. Lisäksi täytäntöönpanosovittelijalla on poikkeusellisen laajat oikeudet saada käyttöönsä salassa pidettäviä tietoja. Tämä johtuu täytäntöönpanosovittelun kahdenlaisesta tavoitteesta. Ensinnäkin täytäntöönpanosovittelijalla on velvollisuus yrittää saada osapuolet sopimaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen vapaaehtoisesta noudattamisesta. Sovittelun epäonnistuessa sovittelijalla on kuitenkin velvollisuus hankkia tuomioistuimen käyttöön kaikki tarpeellinen tieto, joka voi vaikuttaa tuomioistuimen harkintaan. Siten täytäntöönpanosovittelija toimii tiedon kerääjänä ja tässä tehtävässä hänellä tulee olla laajat tiedonsaantioikeudet. Asiantuntija-avusteissessa huoltoriitojen sovittelussa ja perheasioiden sovittelussa sovittelijalla ei ole tällaista oikeutta saada salassa pidettäviä tietoja lapsesta ja perheestä. Tämä ilmentää erityisesti sovittelun luottamuksellisuuden periaatteetta.

Täytäntöönpanosovittelua lukuun ottamatta lapsen kuuleminen sovitteluissa lienee poikkeuksellista. Tilastoja siitä kuinka usein lasta kuullaan perheasioiden sovittelussa, ei ole saatavilla. Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelukokeilun aikana lasta kuultiin sovittelijan ja avustajan toimesta vain muutamissa tapauksissa. Tähän vaikuttaa lapsen suojelun periaate, sekä se HTL:ssä mainittu periaate, että lähtökohtaisesti lapsen kuuleminen on vanhempien tehtävä ja heidän tehtävänsä sovittelussa on tuoda esiin lapsen ääni. Lapsen kuuleminen sovittelussa ei välttämättä tuo lisäarvoa kovinkaan monessa soviteltavassa asiassa, eikä ole sovittelun dynamiikan kannalta tarpeellista.

Eri sovittelumenettelyt siis vastaavat osin erilaisiin tarpeisiin. On kuitenkin selvää, että kehittämällä ja tekemällä perheasioiden sovittelua näkyvämmäksi voitaisiin vähentää niin täytäntöönpanosovitteluun eteneviä kuin oikeudenkäyntiin ja tuomioistuinsovitteluunkin eteneviä konflikteja. Siten perheasioiden ja muiden sovittelumenettelyjen käyttöala ja tavoitteet ovat osin päällekkäisiä. Lisäksi perheasioiden sovittelun huono toimivuus on voinut aiheuttaa sen, että osa asiakkaista on käynyt läpi perheasioiden sovittelua muistuttavan menettelyn, jonka jälkeen heidän asiaansa on käsitelty tuomioistuimessa tapahtuvassa sovittelussa tai täytäntöönpanosovittelussa. Toimimattoman sovittelun läpikäyminen pitkittää huoltoa koskevia riitoja ja voi saada konfliktit syvenemään entisestään.

Täytäntöönpanosovitteluun on turvauduttava siinä tapauksessa, ettei päätöstä tai vahvistettua sopimusta lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta olla noudatettu. Päätöksen tai sopimuksen noudattamatta jättäminen voi usein johtua tyytymättömyydestä sen sisältöön. Sovittelussa saavutettuihin sopimuksiin sitoudutaan paremmin kuin tuomioistuimen päätöksiin ja lisäksi ne koetaan oikeudenmukaisempina. Siten sovittelun käyttöalan lisäämisellä voidaan vähentää tarvetta turvautua täytäntöönpanosovitteluun.